

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YAHUDİ ve İSLAM KAYNAKLARINA GÖRE İLYÂS PEYGAMBER

Sacide ÜNSAL ÖLMEZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA/2017

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

YAHUDİ ve İSLAM KAYNAKLARINA GÖRE İLYÂS PEYGAMBER

Sacide ÜNSAL ÖLMEZ

Danışman: Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Münir YILDIRIM

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Hamza KARAOĞLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA/2017

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan :Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK
(Danışman)

Üye : Prof. Dr. Münir YILDIRIM

Üye : Yrd. Doç. Dr. Hamza KARAOĞLAN

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylıyorum.

...../...../2017

Prof. Dr. H. Mahir Fisunoğlu
Enstitü Müdürü

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 29 / 09 / 2017

Sacide ÜNSAL ÖLMEZ

ÖZET**YAHUDİ ve İSLAM KAYNAKLARINA GÖRE İLYÂS PEYGAMBER****Sacide ÜNSAL ÖLMEZ****Yüksek Lisans Tezi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı****(Dinler Tarihi)****Danışman: Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK****Eylül 2017, 70 Sayfa**

Bu çalışma, Kitâb-ı Mukaddes'te zikredilen büyük peygamberlerden biri olan İlyâs'ın Yahudi ve İslam literatüründe nasıl ele alındığını içermektedir. Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm olan giriş kısmında çalışmanın konusu, amacı, önemi, yöntem ve kaynakları ele alınmıştır.

İkinci bölümde Yahudi kaynaklarına göre İlyâs peygamberin adı, şeceresi, fiziksel görünümü, tarihsel dönemi, Musa ve Hızır ile ilişkisi, Ba'l inancı ve mucizeleri gibi konulara değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise İslami kaynaklara göre İlyâs peygamberin adı, şeceresi, şemali, tarihsel dönemi, Hz. Peygamber ve Hızır ile ilişkisi gibi konulara değinilmiştir.

Sonuç kısmında ise İsa ve Musa'ya nisbet edilen bazı nitelik ve mucizelerin İlyâs peygambere de nisbet edildiğine ulaşılmıştır. Ayrıca yapılan kıyaslamalar ile İlyâs'ın Elyesa ve Hızır şahsiyetleri ile aynı olup olmadığı tartışmaları açıklığa kavuşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İlyâs, Tanah, Mesih, Mucize

ABSTRACT**ELIJAH in the JEWISH and ISLAMIC LITERATURE****Sacide ÜNSAL ÖLMEZ****Master Thesis, Department of Philosophy and Science of Religion (History of Religions)****Supervisor: Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK****September 2017, 70 Pages**

This study consists of Elijah, one of the most important prophets in the holy scripture and how it is dealt with in the Jewish and Islamic literature. This study consists of three chapters. In the first chapter or in the introduction, we presented the subject, the literary survey, the significance, the method and the sources of the thesis.

In the second chapter, we presented the name of Elijah, his stemma, his appearance and his historical term. In this chapter we also talked about the relation Elijah and Moses, Elijah and Khidr, Ba'l and the miracles of Elijah. In the third chapter we presented the name of Elijah, his stemma, his appearance and relation of Elijah-Muhammad according to the Islamic sources.

As a result of this chapter, we concluded that the miracles dealt with Jesus and Moses are referenced to Elijah. Furthermore, comparisons were made to clarify whether Elijah is identical to Elisha and Khidr.

Key Words: Elijah, The Holy Scripture, Messiah, Miracle

ÖNSÖZ

Yahudilik kendini hem teolojik hem etnik nesep olarak Hz. Musa, Hz. Yakub, Hz. İshak ve nihayet Hz. İbrahim'e refere eden bir dindir. Özellikle Hz. İbrahim İslam dininde de merkezî bir şahsiyettir. Dolayısıyla İslam ve Yahudilik arasındaki irtibat çok sıkı ve ileri düzeydedir. Bu husus Kur'an'da, özellikle de Bakara, Mâide gibi Medenî surelerde rahatlıkla tespit edilebilir. Yine Kur'an kıssalarının önemli bir bölümünün İsrailoğulları ve Yahudilerle ilgili olması İslam dini ile Yahudilik arasındaki tarihsel ve teolojik ilişkinin çok sıkı olduğunu gösterir. Bu bakımdan gerek Yahudi gerekse Hıristiyan kültürüne ait birçok unsurun İslami kaynaklarda yer alması gayet tabiidir; ancak bu durum dinî bilgide zenginlik gibi bir imkân oluşturmasının yanında bilginin menşei ve sıhhati gibi konularda da ciddi sorunlara yol açabilmektedir.

Bununla birlikte, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi farklı dinî kültürlerle ait bilgilerin özellikle İslam tefsir geleneğinde “sorun”dan ziyade, “imkân” niteliğinde olduğunu söylemekte sakınca olmasa gerektir. Zira bu alanda sorun olarak görünen şey, aslında farklı bir dinî kültürden tedarik ettiğimiz bir bilginin hâlihazırdaki kelâmî ve fikhî kabullerimizle örtüşmemesiyle ilgilidir. Ancak şu da var ki hem kelâm hem fıkıh alanındaki görüşler ve kabuller sabit değil, değişkendir. Bu yüzden de tarihin bir uğrağında makbul sayılan bir bilgi ve görüş, daha sonraki bir uğrakta reddedilebilmektedir ki İslam ilim tarihi bununla ilgili sayısız örnek içerir. Konuyla ilgili en ilginç örnek ise, son dönemde çok ciddi bir tefsir sorunu olarak görülen ve “İsrâiliyyât” diye nitelendirilen rivayet malzemesinin özellikle ilk nesil müslümanlarca tefsirin vazgeçilmez bilgi kaynağı olarak algılanmış ve geçmiş peygamberlerle ilgili kıssalar bağlamında sıkça kullanılmış olmasıdır.

Bu bakımdan yukarıda “imkân” diye söz ettiğimiz şey farklı dinlerde müştereklik arz eden bir konu hakkında daha fazla bilgiye ulaşılması ve bunun hem yeni fikrî ufuklar ve açılımlara, hem de bazı ayetlerdeki kapalılıkların açıklığa kavuşmasına vesile olmasıdır. Kuşkusuz bu yaklaşım İsrâiliyyât meselesi üzerinde yeniden düşünmeyi ve farklı bir açıdan değerlendirmeyi gerektirir; ancak bu tez çalışmamızın dışında bir konudur.

Farklı din ve kültürlerle ait bilgi konusuna bu açıdan bakıldığında, tezimizin konusunu teşkil eden İlyâs peygamberle ilgili İslami gelenekteki bilgilerin Yahudi kültüründeki verilerle hem daha zenginleşmesi ve hem de iki farklı kültüre ait bilgi malzemesinin mukayeseli olarak değerlendirilmesi gibi bir imkân sahibi olduğumuz

söylenbilir. Söz konusu bilgi malzemesinin ne şekilde kullanılacağı veya İslâmî açıdan makbul olup olmama konusunda hangi ölçüte başvurulacağı önemli bir meseledir. İlk ölçüt Kur'an'ın sarîh beyanlarıdır. İkinci ölçüt Hz. Peygamber'in, "Ehl-i kitabı ne tasdik ne tekzip edin; "[Biz, Allah'a ve bize indirilmiş olan vahye iman ettik.]" deyin" (Buhârî, "İtisâm" 25; "Tevhîd" 42) şeklindeki hadisinden hareketle, bilgiyi deskriptif olarak nakletmek ve söz konusu bilgi üzerine itikâdî bir hüküm kurmamaya özen göstermektir. Üçüncü bir ölçüt ise Kur'an vahyinin nüzulüne hem şahadet hem refakat eden ve bundan dolayı da diğer bütün müslüman nesillerden çok ayrıcalıklı oldukları tartışma götürmeyen sahâbîler ile onların rahle-i tedrisinde yetişen tâbî âlimlerin Ehl-i kitap kültürüne ait bilgilerle ilgili genel yaklaşımını ve bu bilgileri kullanım tarzını dikkate almaktır.

Bu mülahazalarla hazırladığımız tez çalışmamız giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın giriş kısmı konu, amaç, önem, yöntem ve temel başvuru kaynaklarına dairdir. İkinci bölüm Yahudi kaynaklarına göre İlyâs Peygamber ve üçüncü bölüm ise İslami kaynaklara göre İlyâs Peygamber ile ilgili bilgi, görüş ve değerlendirmeleri içermektedir.

Çalışmamızın şekillenmesinde yapıcı ve yönlendirici tavsiyelerde bulunan değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Kadir ALBAYRAK'a teşekkürü borç bilirim. Gerek tez konusunu belirleme, gerekse kaynak kullanma ve bilgiyi değerlendirme hususunda yol gösteren ve aynı zamanda kütüphanesini kullanmamız konusunda büyük müsamaha gösteren çok değerli hocam Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK'e de içtenlikle teşekkürlerimi arz ederim. Son okuma ve düzeltmelerde emeğini esirgemeyen çok kıymetli hocam ve aynı zamanda ablam Yrd. Doç. Dr. Hadiye ÜNSAL'a da teşekkürü borç bilirim. Tezi baştan sona okuyarak yardım ve desteğini esirgemeyen değerli ablam Öğr. Gör. Fatıma ÜNSAL'a vesevgili eşim Nuri ÖLMEZ'e de şükranlarımı sunarım.

Sacide ÜNSAL ÖLMEZ

Adana 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	x

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynaklar	5

BÖLÜM II

A. YAHUDİ KAYNAKLARINA GÖRE İLYÂS PEYGAMBER

2.1. Eski Ahid, Aggadik (Talmud-Midrâş) ve Diğer Yahudi Kaynakları Bağlamında İlyâs	8
2.1.1. İlyâs Peygamber'in Adı ve Şeceresi	8
2.1.2. İlyâs Peygamber'in Fiziki Görünümü.....	9
2.1.3. İlyâs Peygamber'in Yaşadığı Dönem	9
2.1.4. Ba'l İnancı.....	13
2.1.5. İlyâs ve Musa	17
2.1.6. İlyâs ve Yeşua Ben Levi (Hızır ?)	20
2.1.7. İlyâs Peygamber'in Göğe Yükselmesi ve Ebedîliği	21
2.1.8. İlyâs ve Mesih	24
2.2. Yahudi Kıssaları ve Mucizeleri Bağlamında İlyâs	27
2.2.1. Kuraklık ve Yağmur	28
2.2.2. Göklerden Ateş Yağması	30
2.2.3. İlyâs'ın Hastaları İyileştirmesi.....	31
2.2.4. İlyâs'ın Gaybden Haber Vermesi	33
2.2.5. İlyâs'ın Şeria İrmağı'nı İkiye Bölmesi	34

2.2.6. Rabb'in İlyâs'a Görünmesi.....	36
2.3. Yahudi Mistisizminde ve Folklorik Literatürde İlyâs.....	37

BÖLÜM III

B. İSLAMİ KAYNAKLARA GÖRE İLYÂS PEYGAMBER

3.1. Kur'an-ı Kerim, Tefsir ve Hadis Bağlamında İlyâs.....	41
3.1.1. İlyâs Peygamber'in Adı ve Şeceresi	41
3.1.2. İlyâs Peygamber'in Fiziki Görünümü.....	45
3.1.3. İlyâs Peygamber'in Yaşadığı Dönem	46
3.1.4. İlyâs ve Hızır.....	47
3.1.5. İlyâs ve Hz. Peygamber	51
3.1.6. İlyâs Peygamber'in Göğe Yükselmesi ve Ebediliği	52
3.2. Tasavvufi Kaynaklarda ve Halk İnanışlarında İlyâs.....	55

BÖLÜM IV

SONUÇ	60
EKLER	62
Ek 1. İlyâs, Mesih'in Gelişini Haber Veriyor	62
Ek 2. İlyâs'ın Sandalyesi.....	63
Ek 3. İlyâs'ın Sandalyesi Sünnet Töreninde Kullanılırken.....	64
Ek 4. İlyâs'ın Ateşten At ile Göklere Yükselmesi	65
KAYNAKÇA	66
ÖZGEÇMİŞ	70

KISALTMALAR LİSTESİ

a.mlf.	: Aynı müellif
a.s.	: Aleyhisselam
Bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DİA	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
ed.	: Editör
Hız.	: Hazreti
İA	: <i>İslâm Ansiklopedisi</i> (Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları)
Krş.	: Karşılaştırmız
Nak.	: Nakleden
Nşr.	: Neşreden
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
trs.	: Tarihsiz
vb.	: Ve benzeri
y.y.	: Yayın yeri yok

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Bilindiği gibi Yahudilik Hz. İbrahim'e dayanan tek tanrılı dinler içinde yer alır. Yahudilik, iç dinamizmi açısından hem millî hem evrensel unsurlar taşımakta, inanç sistemi manasında bir din olmanın ötesinde bir hayat tarzını ve dinî-etnik kimliği ifade etmektedir. Sâmi-İbrâhîmî geleneğe mensubiyetleri sebebiyle Yahudilik teolojik, etik ve pratik kural noktasında bu dinlerle benzerlik göstermektedir. Ortak kutsal kitap (Ahd-i Atîk), seçilmişlik ve kurtuluş kavramları bakımından Hıristiyanlığa, tek Tanrı inancı, dinî hukuk ve pratiğe yönelik vurgu ile vahiy inancı bakımından da İslam'a yakın durmaktadır.¹

Yahudiliğin etnik kökenleri gelenek tarafından Hz. İbrahim'e ve ondan sonra gelen iki İbrânî atasına, Hz. İshak ve Hz. Yakub'a dayandırılmaktadır. Dinî açıdan başlangıç noktası, Yakub'un/İsrâil'in on iki oğlundan neşet eden İsrâiloğulları'nın Musa peygamber tarafından Mısır'dan kurtarılıp Sina Yarımadası'na getirilmeleri ve burada atalarının Tanrı'sıyla ahidleşerek O'ndan Tevrat'ı almalarına tekabül etmektedir.²

Ancak Ahd-i Atîk döneminde (MÖ XIII-V. yüzyıllar) yaşamış olan İsrâiloğulları'nın dinî uygulamalarını, ikinci mâbed devrinden (MÖ V - MS I. yüzyıllar) itibaren şekillenmeye başlayan sistemli bir din olarak Yahudilik'ten ayırmak için bu ilk aşamayı ifade etmek üzere "eski İsrâil dini" tabiri kullanılmaktadır. Eski İsrâil dini, sistemli ve resmî bir dinden ziyade İsrâiloğulları arasında uygulanan farklı inanç ve ibadet biçimlerini, özellikle de ikinci mâbed döneminde resmî inanç haline gelen Yahve tapınmasını belirtmektedir. Buna göre Yahudilik, İsrâiloğulları'nın kutsal topraklara yerleşmesinin ardından uzun bir süreç sonunda krallık, ikinci mâbed ve Talmud dönemlerinde siyasî-hukukî, eskatolojik ve teolojik-mistik boyut kazanmış, ancak Rabbânî gelenek ve Ortaçağ Yahudi düşüncesi kanalıyla bugün anlaşılan manada dinî sistem halinde teşekkül etmiş, bilhassa modern dönemde kazandığı farklı açılımlar ve kırılmalar yoluyla gelişimini sürdürmüştür. Bu anlamda Yahudilik, monolitik (tek ve değişmez bir yapıya sahip) bir sistem olmaktan ziyade, Yahudilerin çeşitli dönemlerde

¹ Salime Leyla Gürkan, "Yahudilik", *DİA*, İstanbul 2013, XLIII. 187.

² Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, İsam Yayınları, İstanbul 2008, s. 11; a. mlf., "Yahudilik", *DİA*, XLIII. 187.

farklı kültürlerle (Bâbil, Pers, Grek, Roma, Hristiyan Bizans, Sâsânî, müslüman Arap, Osmanlı ve Avrupa) yaşadıkları tecrübe ve karşılıklı etkileşimler neticesinde biçimlenen dinamik bir sistemi ifade etmektedir.

Yahudi tarihi şu başlıklar halinde ele alınmıştır:

A) Kutsal Kitap Dönemi.

1. İbrani Ataları ve İsrâiloğulları'nın Ortaya Çıkışı.
2. Hz. Mûsâ Önderliğinde Mısır'dan Çıkış ve Sina'da Ahidleşme.
3. Yeşû Önderliğinde Kenan'a Yerleşme.
4. Dâvûd ve Süleyman Krallığı.
5. Krallığın İkiye Bölünmesi.
6. Bâbil Sürgünü.

B) İkinci Mâbed Dönemi.

1. Sürgünden Dönüş ve İkinci Mâbedin İnşası
2. Grek Yönetimi ve Yahuda Halkının Helenleştirilmesi
3. Yahudi Haşmonay Yönetimi ve İlk Yahudi Gruplaşması
4. Roma Yönetimi ve İkinci Mâbedin Yıkılması

C) Talmud Dönemi.

1. Hristiyan Roma Yönetimi ve Filistin Yahudiliği'nin Gerilemesi.
2. Sâsânî Yönetimi ve Bâbil Yahudiliği'nin Yükselişi.

D) Ortaçağ Dönemi.

1. Yahudi-Müslüman Münasebeti.
2. Abbâsî Yönetimi ve Karâlik Mezhebinin Ortaya Çıkışı.
3. Sefarad ve Aşkenazi Ayrışması.
4. Bizans ve Avrupa Yahudileri.
5. Osmanlı Yahudileri.

E) Modern Dönem.

1. Sabataycılık ve Hasidilik Hareketlerinin Doğuşu
2. Yahudilerin Özgürleşmesi ve Modern Yahudi Mezheplerinin Doğuşu
3. Yahudi Soykırımı ve İsrail Devleti'nin Kuruluşu
4. İsrail ve Diaspora³

Çalışmamızın konusunu Yahudi peygamberlerinden biri olan İlyâs teşkil eder. Yahudi kaynaklarında İlyâs'ın MÖ. IX. yüzyılda yaşadığı belirtilir. Dolayısıyla bu dönem yukarıdaki izahata göre Krallığın ikiye bölünmesinden sonraki bir zamana

³ Gürkan, "Yahudilik", *DİA*, XLIII. 188-196.

tekabüleder.İlerleyen bölümlerde anlatılacağı üzere İlyâs peygamberden Kitab-ı Mukaddes'te II. Tarihler (21/ 12) ve I. ve II. Krallar bölümünde bahsedilmektedir. Peygamber İlyâs (Eli) kıssasının yer aldığı I. Krallar ile (XVII) II. Krallar'daki (11/12) kısımlarda verilen malumat birbiriyle bağdaşmamakta olup burada farklı kaynaklardan gelen bilgiler ve değişik edebi türde bir anlatım söz konusudur. İsrail Kralı Ahab'ın Sâmiriye'de Ba'l adlı sözde tanrı için bir mâbed yaptırmasına İlyâs'ın karşı çıktığı ve batıl inançlarla mücadele ettiği bildirilmiştir.⁴

Kur'an-ı Kerim'de ise İlyâs iki yerde, Sâffat 37/ 123, 130 ve En'âm 6/85. ayetlerde yer alır. Sâffat 37/ 123-126. ayetlerde, "İlyâs da elçilerimizden biriydi. O kavmine şöyle demişti: "Allah'tan hiç mi korkmaz, sakınmazsınız?! Siz o mükemmel yaratıcıyı, sizin ve gelip geçmiş atalarınızın Rabb'i olan Allah'ı bırakıp Ba'l'e tapıyorsunuz, öyle mi?!" şeklinde ifadeler yer alır ve onun salih kullardan olduğu ve mükafatlandırılacağı vurgulanır. En'âm 6/85. ayette ise "Biz Zekeriya'yı, Yahya'yı, İsa'yı ve İlyâs'ı da vahiy ve peygamberliğe mazhar kıldık. Bunların hepsi faziletli şahsiyetlerdi." buyrulur. Kur'an'da İlyâs peygambere dair fazla bilgi yer almamakta buna mukabil Yahudi ve Hristiyan kültüründe onun hakkında çeşitli anlatılar bulunmaktadır. İslami gelenek ise söz konusu bu anlatılardan etkilenmiş görünmektedir. Bu bağlamda çalışmamıza konu olan İlyâs'ın Yahudi geleneğindeki yerinden yola çıkarak Ba'l ve Kral Ahab ile mücadelesi, diğer peygamberlerle bağlantısı, mucizeleri, mesihi bir karakter olması yönündeki görüşler izaha çalışılarak İlyâs'ın aynı zamanda İslami gelenekteki yeri ile değerlendirilecektir.

1.2. Araştırmanın Amacı

İnsanlık tarihi boyunca peygamber inancı hep varolagelmiştir. Hemen hemen tüm dinlerde görülen bu inanç her dinde kendine has bir peygamberlik anlayışını oluşturmuştur. Yahudilik dininde, peygamberlik anlayışının primitiflikten sistematik bir müesseseye doğru tekâmül süreci geçirdiği görülmüştür. Bu, peygamber makamının Yahudi kültüründe algılanış biçimiyle alakalıdır. Aşkın olanın seçtiği kişilerle mesajlarını insanlara iletme, aradaki irtibatı sağlama makamı⁵ olarak telakki edilen peygamberlik müessesesinin Hz. Musa'ya Tevrat'ın verilmesiyle belirli bir sistematığe

⁴ Ömer Faruk Harman, "İlyâs", *DİA*, İstanbul 2000, XXII. 161.

⁵ Ayrıca bkz. Mustafa Sinanoğlu, "Nübüvvet", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII. 286; Gürkan, *Yahudilik*, s.129.

eriştiği görülmüştür.⁶ Eski İsrail dininde peygamberliğin esasının doğuştan gelen karizmatik bir yetenek ya da sonradan edinilmiş bir bilgiden ziyade, ilâhî seçilmişliğe dayandığı kabul edilmiştir. Bu sebeple Tanah literatüründe, büyücü ve medyumlardan açıkça ayrılan peygamberleri ifade etmek için sıklıkla “Tanrı adamı” ve “Tanrı’nın hizmetçisi” gibi isimlendirmeler kullanılmıştır. Yahudi inancına göre İbrahim ile başlayan ve Musa ile en mükemmel biçimine ulaşan peygamberlik MÖ. V. yüzyılda yaşadığı kabul edilen ve genellikle Ezra ile özdeşleştirilen Malaki ile sona ermiştir.⁷

Kur’ân’-ı Kerîm’de ise, Allah’ın Nuh ve İbrahim ile soylarından gelen bazı kişilere kitap, hüküm ve nübüvvet lutfedip onları nebi ve resul yaptığı, ayrıca İsrailoğulları’na kitap ve nübüvvet verdiği belirtilmiştir.⁸ Peygamberler içlerinde yaşadıkları halkın diliyle ilahi buyrukları tebliğ etmişlerdir.⁹ Bu tebliğde Allah’ın birliğine, ilahi kitaplara, peygamberlere, meleklerle ve ahiret gününe iman etmek, namaz kılmak, zekat vermek, oruç tutmak, iyilik yapıp kötülükten sakınmak, ebeveyne iyi davranmak, adam öldürmemek, hırsızlık yapmamak, yoksullara ve yetimlere yardım etmek gibi temel ilkeler yer almıştır. Peygamberler, Allah tarafından elçi olarak görevlendirildiklerini kanıtlayan mucizeler göstermiş, buna rağmen muhataplarının çoğu kendileri gibi beşer türünden fertler olmalarını gerekçe göstererek onlara karşı çıkmış ve getirdikleri vahiyleri “eskilerin masalları, uydurulmuş beşer sözleri, açık bir sihir” diye nitelendirmiştir.¹⁰

Çalışmamızda Yahudilik ve İslam’da önemli bir yeri olan peygamberlik inancına göre peygamber olarak genel kabul gören İlyâs’ın Yahudi geleneğinde yeri ve önemini ortaya koyarak İslam dinindeki algı ile kıyaslanması ve aynı zamanda bu kişi hakkındaki gelenekteki görüşlerin aksi yönde olan fikirlerin de sunulması amaçlanmıştır. Ayrıca Ba’l inancının tek tanrı inancı karşısındaki tehlike arz eden boyutu izaha çalışılarak her iki tek tanrılı dinde nasıl bir literatürün oluştuğunun ortaya konması hedeflenmiştir.

⁶Eldar Hasanov, “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, cilt: III, sayı: 4 (2014), s. 681.

⁷ Gürkan, *Yahudilik*, s. 129,135.

⁸ En’am, 6/83-89; Meryem, 19/49-58; Ahzab, 33/39-40.

⁹ İbrâhîm, 14/4; Şûra, 42/7.

¹⁰ En’am, 6/25; İsrâ, 17/101; Mu’minûn, 23/24; Furkan, 25/5-6; Yâsîn, 36/13-15; bkz. Yusuf Şevki Yavuz, “Nübüvvet”, *DİA*, İstanbul 2007, XXXIII. 279-280.

1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Kaynaklar

İlyâs peygamberin kimliği, Yahudi geleneğindeki önemi, kendisine atfedilen mucizeleri, hala yaşayıp yaşamadığı, Hızır ile görüşmesi ayrıca ardılı olarak kabul gören Elyesa ile münasebeti gibi meseleler Tanah ve Yahudi geleneği bağlamında bilebildiğimiz kadarıyla henüz çalışılmamıştır. Gerçi bu konuda Ahmet Yaşar Ocak'ın *İslam Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır- İlyas Kültü* adlı bir eseri bulunmaktadır fakat söz konusu eserde konu Yahudi geleneği açısından ele alınmamıştır.

Çalışmamızın bilgi malzemesi İlyâs peygambere dair olacağı için büyük ölçüde Yahudi kaynaklarına başvurulmaya çalışılacaktır. İlyâs peygamber hakkındaki mevcut bilgiler Yahudi geleneğinde önemli bir yekûn tuttuğu için bu konuda Yahudi dinî literatürünü oluşturan temel eserlere kısaca değinmek gerekir. Rabbanî Yahudilik geleneği, Yahudi kutsal metinlerini yazılı ve sözlü metinler şeklinde ikiye ayırır.¹¹ Dinî literatürün yazılı kısmına “Tanah” denilir. Tanah kelimesi, bünyesinde bulunan üç kitabın (Tora-Neviim-Ketuvim) baş harflerinden oluşan bir kalıptır TeNaK (תנ"ך).¹² Tanah/Yazılı Tora, “Musa'nın Beş Kitabı” olarak bilinen Tora, Peygamberler/Neviim ve Kutsal Yazılar/Ketuvim olarak bilinen yirmi dört kitaptan müteşekkil zengin muhtevalı bir literatürdür.¹³

Tezimizde Tanah'ın ikinci bölümü olan Neviim'den istifade edilecektir. Peygamberler/*Neviim*(נביאים), Tanah'ın ikinci kitabıdır. Bu kitap, İsrâiloğulları'nın Kenan'ı fethinden II. Mabed'e kadar süren altı asırlık dönemle ilgili tarihî, dinî ve etik bilgileri içerir. Kitapta, Musa sonrası İsrail peygamberleri “Önceki Peygamberler” ve “Sonraki Peygamberler” olarak ikiye ayrılır. *Önceki Peygamberler* (Neviim Rişonim); Yeşu (Hehoşua), Hâkimler (Şoftim), I ve II. Samuel (Şmuel), I ve II. Krallar (Melahim) gibi bölümlere ayrılır.¹⁴ Bu bölümlerde İsrâiloğulları'nın ilk siyasi tecrübeleri, onların politeizme yönelişleri ve kendilerini Tek Tanrı'ya çağıran peygamberlerin mücadeleleri, krallığın İsrail ve Yehuda olmak üzere ikiye bölünmesi ve I. Beytü'l-Makdis/Bet a-Mikdaş'ın Babilliler tarafından yıkılması anlatılır. *Sonraki Peygamberler* (Neviim

¹¹ Mehmet Sait Toprak, *Talmud ve Hadîs*, İstanbul 2012, s. 18.

¹² Ömer Faruk Harman, “Ahd-i Atik”, *DİA*, İstanbul 1988, I. 494.

¹³ Gürkan, *Yahudilik*, s. 64.

¹⁴ Harman, “Ahd-i Atik”, *DİA*, I. 496-498; Aynur Yıldız, *Yahudi ve İslâm Kutsal Literatüründe Hz. Ya'kûb ve Seçilmişlik Kavramı: Karşılaştırmalı Bir Çalışma*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2014, s. 13.

Aharonim) bölümü ise, İşıya, Yeremya, Hezekiel ve on iki peygamberi, Babil sürgünü ve sürgün sonrası İsrâilîoğulları'nın durumunu aktarır.¹⁵

Yahudilikteki kutsal kitap algısı Tanah ile sınırlı olmayıp, kadim Rabbinik geleneğin vücut bulmuş hali olan Sözlü Tora/Yasa ile devam eder. *Sözlü Tora* (פהשבועלתורה),Yahudi bilge geleneğinin bir yansımasıdır. Babil sürgünüyle başlayan yeni dönemde din adamları ve peygamberler, hukuki temele dayalı dinî bir sistem inşa ederek, parçalanmış Yahudi halkına yeniden yön vermeye çalışmışlardır. Özellikle Ferisî ulema olan “Rabbiler” yüzyıllar boyunca Tora'nın hikâyeleri, pasukları hatta kelime ve harfleri üzerinde tek tek tartışarak Tora'ya dayalı ve fakat ondan bağımsız yeni bir hukuk meydana getirmişlerdir. Yahudi birliğinin mihengi haline gelen bu hukuk, yeni koşullar doğrultusunda MÖ. II.-MS. II. yüzyılları arasındaki dört asırlık bir süreçte yazıya geçirilmeye başlandı ve bu metne Mişna adı verildi.¹⁶

İbranicede “tekrar etmek ve tekrar ederek öğrenmek” anlamına gelen Mişna (משנה) kelimesi teknik anlamda sözlü rivayeti (Sözlü Tora'yı) tekrarla kıraat ederek, yüzünden değil de şifâhen öğrenmek veya öğretmek anlamına gelir. Mişna'ya “Yahudi Şeriatı” gözüyle bakılabilir¹⁷ ve sünnetin İslam'daki işlevine eş değerde olduğu söylenebilir.¹⁸

Talmud, konu itibariyle iki kısma ayrılmaktadır. Bunlardan Halaha/Halakhah (הלכה), dini kural ve kanunları ihtiva eden kısmıdır. Talmud'un diğer kısmı olan Agada/Haggadah (אגדה) ise kıssa, menkıbe, destan ihtiva eden kısmıdır. Yahudi geleneğinin diğer çalışması da kelime olarak, “çalışma”, “yorumlama” anlamına gelen Midraş türüdür. Midraşlar, Eski Ahid'in ahlakî, tasavvufî, fikhî açılardan yorumunu ihtiva eden eserlerdir.¹⁹

Yahudilerin kutsal kitap mecmualarında mistik literatür de yer alır. Yahudi düşüncesinde ezoterik ve mistik öğreti Kabala ile birleştirilir. Zohar (זוהר) Kabala'nın en temel kaynağıdır ve XIII. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmıştır.²⁰

Tezimizde izahı geçen Yahudi kaynaklardan faydalanılırken aynı zamanda İslami gelenekteki İlyâs algısının ne yönde olduğu da ele alınarak dinler tarihi

¹⁵ Gürkan, *Yahudilik*, s. 64; Ömer Faruk Harman, “Yahudilik”(Kutsal Metinler ve Dinî Literatür), *DİA*, İstanbul 2013, XLIII. 198; a. mlf., “Ahd-i Atik”, *DİA*, I. 496-498.

¹⁶ Harman, “Yahudilik”(Kutsal Metinler ve Dinî Literatür), *DİA*, XLIII. 199. Ayrıca bkz. Yıldız, *Yahudi ve İslâm Kutsal Literatüründe Hz. Ya'kûb*, s. 9-21.

¹⁷ Gürkan, *Yahudilik*, s. 73.

¹⁸ Bkz. Yıldız, *Yahudi ve İslâm Kutsal Literatüründe Hz. Ya'kûb*, s. 17.

¹⁹ Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar, İstanbul, 2002, s. 23,25.

²⁰ Bkz. Harman, “Yahudilik” (Kutsal Metinler ve Dinî Literatür), *DİA*, XLIII. 201.

sahasındaki mukayeseli metod yöntemi esas alınmıştır. Bu konuda mevcut bilgiler imkan verdiği ölçüde ele alınmaya çalışılmıştır.

Tezimizde faydalandığımız eserlere gelince, öncelikle ansiklopedik eserlere atıfta bulunulacak ve bu bağlamda *Encyclopedia Judaica*, *The Jewish Encyclopediave Encyclopedia of Religion* gibi ansiklopedik eserlerden yararlanılmıştır. Bunun yanında Aharon Wiener'in *The Prophet Elijah in the Development of Judaism*, Mishael M. Caspi ve Gerda Neu-Sokol'un *The Legend of Elijah in Judaism, Christianity, Islam and Literature*, Brenda J. Shaver'in *The Prophet Elijah in the Literature of the Second Temple Period: the Growth of a Tradition* adlı eserlerinden sıkça faydalanılmıştır. Bunların dışında İlyâs peygamber Kur'an'da zikredildiği için erken dönem tefsir kaynakları ve daha ziyade rivayet ağırlıklı eserlere başvurulmuştur. Bu bağlamda Taberî'nin(ö. 310/923) *Câmi'u'l-Beyân an Te'vili Âyi'l-Kur'ân*, Sa'lebî'nin (ö. 427/1035) *el-Keşf ve'l-Beyân*, Beğavî'nin (ö. 516/1122) *Me'âlimü't-Tenzîl* ve Suyûtî'nin (ö. 911/1505) *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr* adlı eserlerinden istifade edilmiştir. Bütün bunların yanında İlyâs peygamberle ilgili çağdaş yayın, makale ve tezlerden de yararlanılmıştır. Son olarak İlyâs peygamberle ilgili ayet meallerinde Mustafa Öztürk'ün *Kur'an-ı Kerim Meali (Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri)*'sine başvurulmuştur.

BÖLÜM II

A. YAHUDİ KAYNAKLARINA GÖRE İLYÂS PEYGAMBER

2.1. Eski Ahid, Aggadik (Talmud-Midrâş) ve Diğer Yahudi Kaynakları Bağlamında İlyâs

2.1.1. İlyâs Peygamber'in Adı ve Şeceresi

İlyâs Kitâb-ı Mukaddes'te ve Kur'an'da zikredilen peygamberlerden biridir. Ahd-i Atik'in II. Tarihler kısmında İlyâ (Eliya) ismiyle geçen İlyâs peygamber Yahudi geleneğinde önemli bir figürdür. Arap dilcilerine göre İlyâs kelimesi İsmail ve İshak gibi yabancı bir kelime olup²¹ aslı İbranice Eliyah veya Eliyahu'dur.²² “Yahve tanrıdır” anlamına gelen bu ismin, onun asıl adı değil; peygamberlik görevini simgeleyen bir lakap olabileceği de belirtilmektedir.²³

Bir görüşe göre İlyâs'ın ismi Elohim kelimesinin kısaltılmış şeklidir. Eli, “Tanrım” ve Yah, “Efendi/Rab/Lord” anlamındadır. Eli, “Elohim”in, Yah ise “Yahve”nin kısaltılmış versiyonudur. Kitab-ı Mukaddes âlimleri Eli'yi “Tanrı'nın adaleti ve şiddeti” olarak; Yah'ı ise “Tanrı'nın merhamet ve lütfu” şeklinde kabul etmişlerdir. Tanrı'nın bu iki kutsal isminin bir isimde (İlyâs) birleştirilmesi Zealotlar[Yahudilikte en katı grup] tarafından denkleştirilir ve İlyâs/Eliyah merhamet ve müsamaha yanında sevgi ve nefreti de temsil eder. Kutsal Kitap'ta Tanrı adına ortaya çıkan diğer isimlere rağmen sadece İlyâs'ın ismi Tanrı'nın adını kapsayan iki bileşeni içerdiği için eşsizdir.²⁴

Midraşik literatürde İlyâs'ın Levi soyundan geldiği iddia edilmiştir. Bu iddiaya, “İsrâiloğulları'na hizmet eden iki peygamber bulacaksınız. Bunlar Levi kabilesindedir. İlki Musa'dır ve sonuncusu İlyâs'tır”²⁵ ifadeleri delil gösterilmiştir.

²¹ Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlikî, *el-Muarreb mine'l-Kelâmi'l-A'cemiyyi 'alâ Hurûfi'l-Mu'cem*, Beyrut 1990, s. 139; Arthur Jeffery, *The Foreign Vocabulary of The Qur'an*, Baroda 1938, s. 68. Ayrıca bkz. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut 2005, XII. 103.

²² A. J. Wensinck, “İlyâs”, *İA*, İstanbul 1993, V/2. 975.

²³ Harman, “İlyâs”, *DİA*, XXII. 160. Ayrıca bkz. Hasan el-Mustafavî, *et-Tahkîk fî Kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut 2009, I. 138.

²⁴ Mishael M. Caspi-Gerda Neu Sokol, *The Legend of Elijah in Judaism, Christianity, Islam and Literature (A Study in Comparative Religion)*, The Edwin Mellen Press, New York 2009, s. 1. Çalışmamızda İlyâs peygamberin adını çoğunlukla İlyâ olarak değil, İlyâs olarak belirttik.

²⁵ Bkz. Caspi-Sokol, *The Legend of Elijah*, s. 2.

2.1.2. İlyâs Peygamber'in Fiziki Görünümü

İlyâs peygamberin fiziki özellikleriyle ilgili çok fazla bilgi olmamakla birlikte Eski Ahid'teki şu ifadeler kısmen bilgi verici niteliktedir:

İsrail Kralı Ahazyâ Samiriye'de yaşadığı sarayın üst katındaki kafesli pencereden düşüp yaralandı. Habercilerine, “Gidin, Ekron ilahı Ba'lzevuv'a danışın, yaralarımın iyileşip iyileşmeyeceğini öğrenin” dedi. Ama Rabb'in meleği, Tişbeli İlyâs'a şöyle dedi, “Kalk, Samiriye Kralı'nın habercilerini karşıla ve onlara de ki, 'İsrail'de Tanrı yok mu ki Ekron ilahı Ba'lzevuv'a danışmaya gidiyorsunuz? Kralınıza deyin ki, 'Rabb, yattığım yataktan kalkamayacak, kesinlikle öleceksin! diyor.’” Böylece İlyâs oradan ayrıldı. Haberciler kralın yanına döndüler. Kral, “Neden geri döndünüz?” diye sordu. Şöyle karşılık verdiler: “Yolda bir adamla karşılaştık. Bize dedi ki, 'Gidin, sizi gönderen krala Rabb şöyle diyor deyin: İsrail'de Tanrı yok mu ki Ekron ilahı Ba'lzevuv'a danışmak için haberciler gönderdin? Bu yüzden yattığın yataktan kalkamayacak, kesinlikle öleceksin!’” Kral, “Sizi karşılayıp bu sözleri söyleyen nasıl bir adamdı?” diye sordu. Üzerinde tüylü bir giysi, belinde deri bir kuşak vardı diye yanıtladılar. Kral, “O Tişbeli İlyâs'tır” dedi.²⁶

İlyâs hakkında anılan nitelikler Hıristiyan ikonografisine de konu olmuş, işaret edilen hikâyelerinden sahneler Rubens, G. De Crayer, Dierick Bouts ve Tintoretto gibi ressamlar tarafından tasvir edilmiştir. Keçi derisinden bir elbise giymiş, uzun boylu, zayıf bir ihtiyar şeklinde düşünülen İlyâs'ın bazı heykelleri Chartres katedralinde bulunmaktadır.²⁷

2.1.3. İlyâs Peygamber'in Yaşadığı Dönem

Kitab-ı Mukaddes bilginleri İlyâs'ın tarihî bir şahıs olduğunu ve M.Ö. 920-850 yılları arasında yaşadığını kabul etmişlerdir.²⁸ Bu dönem Krallığın ikiye bölünmesinden sonraki bir zamana tekabül eder. Bilindiği gibi Kral Süleyman'ın ölümünün ardından krallık kuzeyde İsrâil, güneyde Yahuda krallıkları olmak üzere ikiye bölünmüştür (m.ö. 931). Güneydeki Yahuda ve Bünyamin kabileleri Kral Süleyman'ın oğlu ve halefi Rehoboam'a bağlılıklarını devam ettirirken reform taleplerine karşılık bulamayan kuzeydeki kabileler Efraim kabilesinden Yeroboam'ı kral seçerek bağımsızlıklarını ilân

²⁶ II. Krallar, 1/ 2-8.

²⁷ Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, s. 80. Ayrıca bkz. Dov Noy, “Elijah [In Jewish Folklore]”, *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, Thomson Gale, Amerika 2007, VI. 335.

²⁸ Aharon Wiener, *The Prophet Elijah in the Development of Judaism: A Depth-Psychological Study*, Routledge, London 1978, s. 1. Ayrıca bkz. Samuel Henry Hooke, *Ortaoğu Mitolojisi: Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hıristiyan Mitosları*, çev. Alâeddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara 1993, s. 213-214.

etmişlerdir.²⁹ İsrâil kabilelerinin bu tutumu Yahudi geleneğinde Tanrı'nın, krallığı Dâvûd soyuna tahsis etmesine karşı baş kaldırı diye yorumlanmıştır. Nitekim bölünmüş Krallık döneminde gerek Yeroboam gerek sonraki İsrâil kralları, dönemin peygamberlerinin bütün uyarılarına rağmen Tevrat öğretisinden sapmış ve politeist uygulamalara yönelmiştir.³⁰ Bu dönemde, çevre kültürlerin ve bilhassa Kenanlılar'ın etkisiyle İsrâילוğulları'nın eklektik, politeist ve putperest uygulamalara yöneldiği ve İsrâil tanrısı dışında başta Ba'l, Aşare, Aştarte, Kemoş ve Molek olmak üzere çeşitli tanrı ve tanrıçalara takdimeler sundukları ve hatta insan kurban ettiklerine dair bilgiler Tanah'ta yer almaktadır. Peygamberlerin tüm uyarı ve tenkitlerine rağmen gerek İsrâil gerekse Yehuda bölgesinde hüküm süren krallar (Ahav [Ahab], Ahaz [Ahazya], Menase) ve yabancı kökene sahip eşleri (İzabel) tarafından teşvik edilen ve toplumun geneline hâkim olan putperest ve politeist uygulamalar, İsrâil krallığının düşüşünün (MÖ 722) sebebi olarak gösterilmiştir.³¹

Diğer taraftan İlyâs peygamberin tarihî bir şahsiyet olmadığı yönünde şüpheler mevcuttur. Bazı âlimler dini bir figür olarak İlyâs'ın varlığından şüphe etmiştir.³² İlyâs'la ilgili rivayetlerin türünü/üslubunu eleştirel bir biçimde inceleyen ilk bilim adamı Hermann Gunkel'dir. Gunkel 1906 yılında bu konuya dair kısa bir monografi yayınlamıştır. Bu çalışmasında şu sonuca ulaşmıştır: İlyâs ile ilgili anlatılar halk arasında sözlü olarak dolaşan bir dizi ayrı hikayeler halindedir. Bu sözlü anlatılar daha sonra yazıya geçirilmiştir. Gunkel bu sözlü anlatımları tarih (Geschichte) olarak değil masal/efsane (Sage) olarak değerlendirmiştir.³³

Eski Ahid'te belirtildiğine göre İlyâs Gilat'ın Tişbe kentindedir.³⁴ Eski Ahid, İlyâs'ın menşeiyle ilgili olarak fazla bilgi vermemektedir. Bazı araştırmacılar, onun göçebe bir hayat süren Kenioğulları'na veya Rekabiler'e mensup olduğunu, bu iki sülâlenin Ba'l kültüyle mücadele etmekle tanındığını bildirmiştir. Fakat kaynaklar, İlyâs'ın yürüttüğü Ba'l karşıtı hareketin başka toplulukların da katıldığı geniş kitlelerce

²⁹ I. Krallar, 12.

³⁰ I. Krallar, 18-19.

³¹ Gürkan, *Yahudilik*, s. 150.

³² John Van Seters, "Elijah", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones, Thomson Gale, Amerika 2005, IV. 2764.

³³ Bkz. Brenda J. Shaver, *The Prophet Elijah in the Literature of the Second Temple Period: The Growth of a Tradition*, A Dissertation Submitted to The Faculty of the Divinity School in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy, Chicago 2001, s. 11-16.

³⁴ I. Krallar, 17/1; Joshua Gutmann-S. David Sperling, "Elijah", *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, Thomson Gale, Amerika 2007, VI. 331. Tişbe isminin bir yeri Naftali sınırları içine uzanır; fakat İbranice kelimeler Gilad'daki bir yere de işaret eder. Bkz. L. G., "Elijah", *The Jewish Encyclopedia*, Ktav Publishing House, Amerika 2008, V. 121.

desteklendiğini göstermektedir. Dolayısıyla İlyâs'ın ailesiyle ilgili bu gerekçe yeterince güçlü değildir.³⁵

Aggadah'ta İlyâs'ın kökeni ile ilgili üç farklı teori mevcuttur. Birincisine göre, İlyâs Gad kavmine aittir. İkincisine göre İlyâs Kudüs'ten bir Bünyamin kabilesindedir. Üçüncüsüne göre, İlyâs bir rahiptir. İlyâs'ın bir rahip olması kilise babaları tarafından da belirtilir. İlyâs Finhas³⁶ ile özdeşleştirilmiştir. Ancak geç dönem Kabalistik literatürde İlyâs'ın insan biçiminde bir melek olduğu, bu yüzden de ne anne-babasının ne de neslinin bulunduğu belirtilir.³⁷

İsrail Krallığının Omri hanedanının MÖ 9. yüzyılda görülen gönenç dönemi sırasında, İlyâs, geçmişi ya da peygamberlik görevine çağrılışı hakkında herhangi bir değinilmede bulunulmaksızın, İsrail dininde gittikçe artan senkretizm eğilimine karşı bir protesto akımının önderi olarak birdenbire ortaya çıkmıştır. İlyâs ve halefi Elyesa (Elişa), Omri hanedanının yıkılmasını getiren “Yehu ayaklanması”nın gerisindeki kişilerdir.³⁸

II. Tarihler, 21/12 bölümündeki kısa temas bir yana bırakılırsa Ahd-i Atık'te ondan sadece Krallar bölümünde bahsedilmektedir. Peygamber İlyâs (Eli) kıssasının yer aldığı I. Krallar ile (XVII) II. Krallar'daki (II/12) kısımlarda verilen malumat birbiriyle bağdaşmamaktadır; burada farklı kaynaklardan gelen bilgiler ve değişik edebî türde bir anlatım söz konusudur. Bu bilgilere göre İlyâs, MÖ. IX. yüzyılda İsrâil kralları Ahab (874-853) ve oğlu Ahazy (853-852) döneminde İsrâil Krallığı'nda görev yapmıştır.³⁹ Ahab Samarya/Sâmiriye'nin kurucusu olan Omri'nin oğludur ve İsrâil'in Asurlularla çatışan ilk kralıdır.⁴⁰

³⁵ Harman, “İlyâs”, *DİA*, XXII. 161

³⁶ Finhas (Phinehas), Eleazar'ın oğlu, Aaron'un torunudur. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Sel. “Phinehas”, *The Jewish Encyclopedia*, Funk and Wagnalls, New York-London, 1905, X. 18.

³⁷ G., “Elijah”, *The Jewish Encyclopedia*, V. 122.

³⁸ Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi*, s. 213-214.

³⁹ Harman, “İlyâs”, *DİA*, XXII. 161.

⁴⁰ J. F. Mcc, “Ahab”, *The Jewish Encyclopedia*, Funk and Wagnalls, New York-London 1912, I. 280. Mircea Eliade'in belirttiğine göre İlyâs ve Elişa geçiş dönemini yansıtır, ama onların dinsel vasıfları ve etkinlikleri klasik peygamberliğin habercisidir. Kâhinlerin ve gezgin görü sahiplerinin dışında, iki peygamber kategorisi ayırt edilmektedir. Birinci grup tapın peygamberlerinden oluşmuştur: Tapınakların yakınında yaşar ve rahiplerle birlikte ritüellere katılırlar. Bunlar krallık tapınaklarıyla ilişkili, saray peygamberleridir. Birçok kez krala beklediği zaferi kazanacağını bildirirler. (örn. I. Krallar, 22) Bu oldukça kalabalık profesyonel peygamberler kategorisi Eski Ahit'te sahte peygamber olarak kabul edilenleri de kapsar. Amos'tan “İkinci İşaya”ya, kutsal metinlerde yer alan büyük peygamberlerden oluşan ikinci grup ise İsrail'in dinsel tarihinde daha önemli bir yere sahiptir. Bunlar çağrılarını bir mesleğin üyeleri olarak değil, seçilmiş kişiler olma iddiasıyla duyururlar. Bazı kabileleri veya bazı tapınakları ya da kralları temsil etmeyip, Tanrı'nın habercisi olduklarını açıklarlar. Seçilmişliği belirleyen, Yahve'nin doğrudan

İlyâs'ın yaşadığı dönemin kralı olan Ahab/Ahav hakkında ise Eski Ahid'te bahsi geçen ifadeler şu şekilde yer almaktadır:

Yahuda Kralı Asa'nın krallığının otuz sekizinci yılında Omri oğlu Ahav İsrail kralı oldu ve Samiriye'de yirmi iki yıllık krallık yaptı. Rabb'in gözünde kötü olanı yapan Omri oğlu Ahav, kendisinden önceki bütün krallardan daha çok kötü olanı yaptı. Nevat oğlu Yarovam'ın günahlarını izlemek yetmezmiş gibi bir de Sayda Kralı Etba'l'in kızı İzebel'le evlendi. Gidip Ba'l'e hizmet ederek ona taptı. Ba'l için Sâmiriye'de yaptırdığı tapınağın içine bir sunak kurdu. Ayrıca bir Aşera putu yaptırdı. Ahav İsrail'in Tanrısı Rabb'i kendisinden önceki bütün İsrail krallarından daha çok öfkelenirdi. Ahav'ın krallığı döneminde, Beytelli Hiel Eriha Kenti'ni yeniden inşa etti. Rabb'in Nun oğlu Yeşu aracılığıyla söylediği söz uyarınca, Hiel ilk oğlu Aviram'ı kaybetme pahasına kentin temelini attı; en küçük oğlu Seguv'u kaybetme pahasına da kentin kapılarını taktı.⁴¹

İsrâil Kralı Ahab'ın Sâmiriye'de bir Ba'l evi (tapınak) yaparak Ba'l mezbahı kurması ve Sayda (Tyr) Ba'li'ne tapmaya başlaması üzerine Peygamber İlyâs, birden bire ortaya çıkarak tabiatın gerçek efendisinin Yahve olduğunu belirtir ve Ba'l'in hiçliğini vurgulamak için ilerleyen bölümde ayrıntılı olarak bahsedileceği gibi kuraklık doğuran güçlü ve etkili bir mucize gösterir.⁴²

Ahab ülkenin başına gelen felâketten İlyâs'ı sorumlu tutarsa da İlyâs, gerçek sorumlunun Ba'ller'in ardınca giden Ahab olduğunu belirtir. Bunu kanıtlamak amacıyla gösterdiği büyük bir mucize bütün halkı Yahova'nın Allah olduğuna ikna eder. Ardından İlyâs, Ba'l kültürünü ortadan kaldırmak için Ba'l'in bütün yalancı peygamberlerini Kışon vadisine indirerek boğazlar. Kurbanın takdim edildiği yere Muhrika, Ba'l adamlarının öldürüldüğü yere de Tellü'l-Kıssis (Tellü'l-katl)/Papazlar Tepesi denilmektedir.⁴³ İlyâs bu katliam sebebiyle suçlanmaz, aksine putperestlerle

çağrısıdır. Bütün büyük peygamberler seçilmişliklerinin gerçekliğine ve çağrılarının aciliyetine içtenlikle ve tutkuyla inanır. Doğrudan Tanrı'nın Sözü'nü duyurduklarından hiç kuşku duymazlar; çünkü Yahve'nin elinin veya ruhunun üzerlerine konduğunu hissetmişlerdir. Tanrı'nın peygamberin ruhuna girmesi kimi zaman kendini esrime yoluyla gösterir, ama coşkunluk veya esrime içinde kendinden geçme hali mutlaka gerekli görünmemektedir. Ayrıca arkaik ve geleneksel toplumların "kutsallık uzmanları" gibi, peygamberlerde kehanet yeteneklerine sahiptir ve büyülü türde mucizevi güçler sergilerler: Ölülerini diriltir, azıcık gıdayla kalabalıkları besler, bazı insanları hasta ederler. Peygamberlerin birçok davranışının simgesel değerleri vardır: İlyâs'ın cübbesini Elişa'nın üzerine atması, Yeremya'nın, Yahve'nin buyruğuna uyarak, İsrail'in yakın bir gelecekte uğrayacağı yıkım göstermek için kilden bir testiye kırması gibi. Bkz. Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*, çev. Ali Berktaş, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2003, I. 419-421.

⁴¹ I. Krallar, 16/29-34.

⁴² Yakub'un Mektubu, 5/17-18; Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII. 161.

⁴³ Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII. 161.

yalancı peygamberlerin öldürülmesini emreden Musa şeriatını uyguladığı ifade edilir.⁴⁴ Daha sonra dua ederek kuvvetli bir yağmurun yağmasını sağlar.⁴⁵ Ancak bu defa da Ahab'ın eşi Kraliçe İzebel İlyâs'ı öldürmeye ahdedir. İlyâs, Yahuda'nın Beerşeba şehrine kaçar, bir süre sonra Allah'ın dağı Horeb'deki mağaraya gelir. Burada Rabb, Hz. Mûsâ'ya olduğu gibi⁴⁶İlyâs'a da kendini gösterir.⁴⁷ Rabb ona Şam'a dönmesini ve İsrâil'in putperestliğini cezalandırmak üzere Hazael'i Suriye'ye, Yehu'yu İsrâil'e kral yapmasını, Elyesa'yı da kendi yerine peygamber olarak meshetmesini emreder. İlyâs bu görevlerden sadece üçüncüsünü tamamlar, diğer ikisini de kendinden sonra peygamber olan Elyesa tamamlayacaktır.⁴⁸ İlyâs bunun üzerine Şafat'ın oğlu Elyesa'yı bulur ve Elyesa İlyâs'ın ardınca gider.⁴⁹

Rabb'in emri üzerine İlyâs, haksız yere birinin malına el koyan İsrâil Kralı Ahab'a yaptığı haksızlığın cezasını çekeceğini bildirir.⁵⁰ Gerçekten Ahab, Ramotgilead'da savaş esnasında ölür.⁵¹ Ahab'ın oğlu ve yeni kral Ahazyaya da İlyâs'a karşı düşmanca davranır; fakat o da İlyâs'ın önceden bildirdiği şekilde ölümlerini cezalarını bulur.⁵² Daha sonra bahsedeceğimiz üzere Hanok (İdrîs) gibi İlyâs da ölümü tatmadan göklere yükseltilir. Ateşten araba ve ateşten atlar İlyâs'ı alır ve o bir kasırga içinde göklere çıkarılır.⁵³

2.1.4. Ba'l İnancı

İlyâs peygamberin Ba'l inancıyla mücadele etmesinden dolayı bu konuyu etraflı bir şekilde incelemek gerekir. Ba'l başta Kenaniler⁵⁴ olmak üzere eski Yakınoğu

⁴⁴ Tesniye, 13/15; 17/2-7.

⁴⁵ Yakup'un Mektubu, 5/18.

⁴⁶ Çıkış, 33/21-23.

⁴⁷ I. Krallar, 19/9-14.

⁴⁸ II. Krallar, 8/19; 9/1-6.

⁴⁹ I. Krallar, 17/ 1-19/21; Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII. 161.

⁵⁰ I. Krallar, 21/17-26.

⁵¹ I. Krallar, 22/29-38.

⁵² II. Krallar, 1/1-17.

⁵³ Tekvîn, 5/24; II. Krallar, 2/1-12.

⁵⁴ Bkz. Muazzez İlmiye Çığ, *İbrahim Peygamber: Sumer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s. 104, 129, 130. "İbrahim'in geldiği topraklara Kenan denmektedir. Tevrat'ta Kenan dini hakkında bir hayli bilgi olmasına rağmen, onların açığa çıkması, özellikle Ugarit metinlerinin bulunup çözülmesiyle olmuştur. Batı Samileri diye adlandırılan bu halkın, çok sayıda tanrısı vardır. Onların baş tanrısı El, bir boğa ile simgelenmiştir. Bu Sümer'in baş tanrısı, tanrıların babası Enlil'in karşılığıdır. El'den sonra gelen, fakat ona çok yakın güçte olan tanrı fırtına ve yağmur tanrısı olan Ba'l'dir. Ba'l tanrısına 'bulutlara binen', 'nem getiren' de denmiştir. O, yaşamın ve bereketin tanrısı, yerin beyidir. 'Yerin beyi' unvanı, Sümer'deki bilgelik tanrısı Enki'nin adıdır. 'Ba'l' ise Sümerlilerde An, Akatlarda Anu olan, gök Tanrısı'nın karşılığıdır. Ba'l'in

topluluklarının çoğunda Tanrı'ya verilen addır. Ba'l kelimesi, Sami dillerde ortak olan ve "sahip, efendi, malik" manasına gelmektedir. Kur'an'da geçen ba'l ise "zevc" manasındadır. Konuşma dilinde ise ba'l, hiçbir suni sulamaya ihtiyaç göstermeyen nebat anlamındadır. Klasik arapçada "ilahi sahip" manası mevcuttur. Lügatlerde bu kelimeye "malik, rabb" manaları atfedilmiştir ancak; kelimenin bu manası Arabistan'dan gelmiştir.⁵⁵ Ba'l, Batı Samileri'nde gök, dağ, şehir, döl bereketi tanrısıdır.⁵⁶

Putatapar Kenan Kavimleri'nin en önemli bereket tanrısı olan Ba'l, El'in oğlu ve Anat'ın erkek kardeşidir.⁵⁷ Ba'l, El'in oğulları arasında sayıldığı halde (çünkü El bütün tanrıların babasıydı), "Dagan'ın oğlu" adı verilen tek tanrıdır. Adı "tahıl tanesi" anlamına gelen Dagan'a MÖ III. bin yılda Yukarı ve Orta Fırat bölgelerinde tapılmakla⁵⁸ birlikte Ba'l'in başlıca kahraman olduğu Ugarit mitolojik metinlerinde Dagan hiçbir rol oynamamıştır. Ba'l ("Efendi") cins ismi onun kişisel ismi olmuştur. Ayrıca Haddu/Hadad şeklinde özel ismi de vardır. Ona "bulutların süvarisi", "yerin prensi, efendisi" denir. Sıfatlarından biri "güçlü ve egemen" anlamında Alıyan'dır. Bereketin kaynağı ve temel öğesidir; ama kız kardeşi ve eşi Anat'ın hem aşk hem savaş tanrıçası olması gibi aynı zamanda da savaşçıdır. Onların yanındaki diğer mitolojik kişiliklerin en önemlileri, "prens deniz, naib nehir" Yam ve "ölüm" Mot'tur; bunlar en üst iktidarı ele geçirmek için genç tanrıyla rekabet ederler. Ugarit mitolojisinin büyük bir bölümü El ile Ba'l arasındaki çatışmaya ve Ba'l'in egemenliğini dayatıp sürdürmek

Pidai (ışık), Arsal (yer ve toprak) ve Tallai (nem ve toprak) adında üç kızı vardır. Bunlar İslam'dan önceki Araplara Allah'ın kızları Lat, Uzza, Menat olarak geçmiştir." Öte yandan Baki Adam'ın naklettiğine göre, ilk zamanlar Arapların söz konusu yerlerde üç tip tanrıya sahip oldukları doğrudur. Bunların adı Peor, Mercury ve Kemoş'tur. Araplar bunu kendileri de itiraf etmiş ve bunlara Arapça isimlerle Lat, Menat ve Uzza demişlerdir. Peor'a, bugünkü Arapların da yaptığı gibi, baş eğilip sırt yükseltilecek ibadet edilirken, Mercury'ye, taş atmak suretiyle tapınılmıştır. Kemoş'a ise baş açık ve dikişsiz elbiseyle ibadet edilmiştir Kemoş'un asıl adı "Ba'l" dir. Ba'l aslında bir Ugarit tanrısıdır. İsrailoğulları Musa zamanında bu tanrıya tapınarak büyük günah işlemişlerdir. Musa vefat edince, İsrailoğullarının, işledikleri bu büyük günahı daima hatırlamaları için, Peor'un mabedinin (Beyt-Peor) karşısına gömülmüştür. Bkz. Baki Adam, "Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslam'a Bakışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XXXVII(1997), s. 353.

⁵⁵ D. B. Macdonald, "Ba'l", *İA*, İstanbul 1979, II. 161.

⁵⁶ Yusuf Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, Gözlem Yayıncılık, İstanbul 2001, I. 90; Hayrullah Örs, *Musa ve Yahudilik*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2013, s. 372.

⁵⁷ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I. 90.

⁵⁸ Aynı bölgelerde Anat adı da bulgulanmıştır. Dagan'ın oğlu Ba'l'i Amoritler tanıtmış olabilir. Bu durumda yerel bir "Ba'l", Hadad'a eklenmiş olması gerekir, çünkü eski Kenan dini, Samirilerin bu meşhur fırtına ve dolayısıyla bereket tanrısı olmadan düşünülemez. Bkz. Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, I. 187.

için Yam ve Mot'la yaptığı dövüşlere ayrılmıştır.⁵⁹ Ba'l yaşam tanrısı iken, Mot ise ölüm tanrısıdır. Bunlar sürekli olarak savaş halindedir. Ba'l ölünce Mot çıkmıştır. Bu ikisi yedi yılda bir yer değiştirmektedir. Böylece Ba'l varken yedi yıl bereket, Mot varken yedi yıl kıtlık görülmüştür.⁶⁰

Ba'l kelimesi, müfessirlerce, bazen 'Rabb'(efendi), bazen Ba'lbeke şehrine adını vermiş bir put, bazen de kendisine İsrail'in hususi ayin ve ibadet tahsis ettikleri bir kadın olmak üzere, muhtelif şekillerde tefsir edilmiştir.⁶¹ Nitekim İbn Kesîr "İlyâs, Şam'ın batı tarafında bulunan Ba'lbeke ahalisine peygamber olarak gönderilmiştir. İlyâs söz konusu halkı onur ve üstünlük sahibi olan Allah'a kulluk etmeye davet etmiş ve Ba'l denilen puta tapmaktan vazgeçmeye çağırmıştır. Denildiğine göre putları, Ba'l adındaki bir kadındır."⁶² demiştir.

Bazı tasvirlerle göre Ba'l, altından yapılmış bir kadın heykeli olup gözbebekleri yakuttan yapılmış, başına da inci ve cevherlerle süslü taç konulduğu belirtilmiştir.⁶³ Ayrıca yirmi arşın boyunda altından ve dört yüzlü bir put olduğu da söylenilmektedir.⁶⁴

Tanah'a göre İsrailoğulları Yeşu'nun ölümünden sonra Ba'l'e tapınmaya başlamışlardır.⁶⁵ Yahudi tarihi boyunca Allah'a kulluktan uzaklaşp mahalli ilahlara tapınma sık sık tekrarlanmıştır.⁶⁶

⁵⁹ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, I. 187-188.

⁶⁰ Çığ, *İbrahim Peygamber*, s. 130; "Ba'l öldüğünde ölüm ile kısırlık tanrısı Mot'un dünyasına inmek zorunda kalır. Yüce Tanrı El, oğlunun akıbetini öğrendiğinde tacını tahtını bırakır, yasa bürünür, yüzünü gözünü parçalar ama oğlunu geri getiremez. Bunun üzerine Ba'l'in sevgilisi ve kız kardeşi Anat (Sümerlilerde İnanna, Akatlarda İştâr, Kenan'da Anat veya Astarte, Güney Arabistan'da Athar, Habeşistan'da Astar olarak adlandırılmıştır.) tanrısal alemi terk edip, ineğin buzağısına ya da dişi koyunun kuzusuna duyduğu cinsten bir arzu ve iştihakla ruhunun ikizini aramaya çıkar. Ba'l'in cesedini bulduğunda, onun şerefine büyük bir ziyafet verir; ardından Mot'u ele geçirir, kılıcıyla vücudunu yarar, un-ufak eder, yakar ve tıpkı tahıl gibi öğütürük toprağa savurur. Ölü tanrıyı aramaya girişen ve toprağı yeni bir yaşamla tazeleyen İnanna; İştâr ve İsis gibi diğer büyük tanrıçalar için de benzer hikayeler anlatılır. Daha sonra, kaynakların yetersizliği yüzünden nasıl olduğu bilinemeyen bir şekilde Ba'l tekrar yaşama döner ve Anat'a kavuşur. Cinsiyetlerin birliği ile simgelenen bütünsellik ve ahengin böylesi ilahlaştırılışı eski Filistin'de ritüel cinsellik vasıtasıyla kutlanmıştır. Erkekler ve kadınlar tanrıları bu şekilde taklit ederek kısırlığa karşı birlikte mücadele vermekte ve dünyanın yaratıcılık ve üretkenliğini sağlamaktaydılar. Bir Tanrı'nın ölümü, tanrıçanın arayışı ve sonunda tanrısal dünyaya yeniden dönüş birçok kültürde sıkça gözlenen temalar olmuştur; bu Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanların tapındığı oldukça farklı bir Tek Tanrı dininde de görülmektedir."bkz. Karen Armstrong, *Tanrı'nın Tarihi*, çev. Oktay Özel-Hamide Koyukan-Kudret Emiroğlu, Ayraç Yayınları, Ankara 2008, s. 28-29. Ba'l Mitosları ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi*, s. 98-106.

⁶¹ Wensinck, "İlyâs", *İA*, V/2. 975.

⁶² Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, nşr. Abdullah b. Abdülmühsin et-Türkî, Dâru Hicr, Cîze 1998, II. 272.

⁶³ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, II.136.

⁶⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI.457.

Tanah'ta Ba'l inancına dair birçok atıf mevcuttur. Bu atıflar çoğunlukla dönemin kralları ve oğullarının Ba'l inancına olan tutumları ile ilgilidir. Onların bu tutumlarına göre zaman zaman Ba'l inancının yok edilmesine yönelik çabalar varken zaman zaman da Ba'l'in yeniden ortaya çıkarılışı ve Ba'l adına sunaklar, mabedler yapılması söz konusu olmuştur.⁶⁷

Bu dönemdeki Ba'l inancına karşı en önemli yaklaşım konumuz açısından İlyâs döneminde vuku bulmuştur. Şöyle ki, MÖ. 874'te İsrail'e kral olan Ahab, karısı Kraliçe İzabel'in baskısı ile Ba'l'e tapınmaya başlamıştır.⁶⁸ Kral Ahab, Ba'l'e hizmet ederek ona tapmış ve Ba'l için Samiriye'de yaptırdığı tapınağın içine bir sunak kurmuştur. Ayrıca bir Aşere putu yaptırmıştır.⁶⁹ Peygamber İlyâs (Elie, İlyâs), Kral Ahab ve Ba'l inancına karşı onun bu tutumundan dolayı mücadele etmiş; onları Yahve ile Ba'l arasında tercih yapmaya çağırmıştır. Eski Ahit'teki Karmel sahnesi, İlyâs tarafından Ba'l'in hiçliğinin ispatlanışını göstermektedir.⁷⁰

Dolayısıyla İsrailoğulları Ba'l'lere ve Aştoretler'e tapmakla Rabb'in gözünde kötü olanı yaparak Rabb'i öfkelenmişlerdir.⁷¹ Nitekim Ba'l'e tapınma, İsrailoğulları'nın tek Tanrılı dine girdikleri ilk dönemlerde büyük tehlike oluşturmuştur. Peygamber Hoşea bu putperest davranışın kuzeyde İsrail Devleti'ne manevi çöküntü getirdiğini⁷²; Peygamber Yeremya da Yeruşalayim'in kapılarında çocukların kurban edilmesini⁷³ dahi içeren bu tapınmanın korkunçluğunu tasvir eder. Yehuda krallarından Hezkiya'nın ve Yoşiau'nun Ba'l'in tapınaklarını yıkmasına rağmen, Ba'l'e tapma Birinci Bet-Amikdaş dönemi boyunca etkisini sürdürmüştür.⁷⁴ İsraililer birçok Kenan dinsel unsurunu özümsemişlerdir ancak; bu etkilenmelerin kendisi çatışmanın bir yönü olmuştur: Ba'l kendi silahlarıyla yenilmiştir. Bütün yabancı grupların, hatta Hurriler ve

⁶⁵ Hâkimler, 2/11-13.

⁶⁶ Hâkimler, 8/33; I. Samuel, 7/4; I. Krallar, 16-31; 22/54; II. Krallar, 3/2; 10/18; 21/3; Yeremya, 7/9; 19/5; 23/27; Hoşea, 2/10, 15; 13/1.

⁶⁷ Bkz. Hâkimler, 6/25-32, 8/33-35, 10/6-16; I. Samuel, 7/3-4, 12/8-11; II. Krallar, 3/1-3, 10/18-28, 11/17-18, 21/1-3, 23/4-5; II. Tarihler, 17/1-6, 23/16-21, 24/7.

⁶⁸ I. Krallar, 16/30-33.

⁶⁹ I. Krallar, 16/31-33.

⁷⁰ Bkz. I. Krallar, 17-18, 18/16-40, 19/18, 22/53.

⁷¹ Hâkimler, 2/11-13; 3/7.

⁷² Hoşea, 2/10, 13/1; Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I. 90.

⁷³ "Batı Samilerinde oğullarını Tanrı Ba'l'e kurban etme geleneği görülmektedir. Fenike şehirlerinde bu törenler yapılmıştır. Hatta yüzlerce çocuk kurban olarak yakılmıştır. Böylece Tanrı'yı doyurduklarına inanılmıştır. İsrail'de de böyle kurban vardır. Batı Samilerinde, ilk oğul, yakma suretiyle kurban edilmiştir. Tanah'ta bu uygulamanın kaldırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Ancak bu durum Romalılar zamanına kadar sürmüştür." Bkz. Çığ, *İbrahim Peygamber*, s. 101,132.

⁷⁴ Besalel, *Yahudilik Ansiklopedisi*, I. 90.

daha sonra Filistinliler gibi Sami olmayanların bile Kenan'a geldikten çok kısa bir süre sonra kendi dinleri hakkındaki her şeyi unuttukları dikkate alınır, Yahve ile Ba'l arasındaki mücadelenin bu kadar uzun bir süre devam etmesi ve birçok uzlaşmaya ve sadakatsizliğe karşın Yahveciliğin zaferiyle sona ermesi, insanlık açısından olağanüstü bir süreç olarak değerlendirilmelidir.⁷⁵

Ugarit metinleri ile İlyâs anlatıları arasında yapılan karşılaştırmalar, peygamberlerin güçleri ve gösterdiği mucizelerin o dönemdeki putlaştırılan ilahlarla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Bundan dolayıdır ki İlyâs da döneminin ilahı olarak tapınılan Büyük Fırtına Tanrısı Ba'l'e karşı, Tanrı Yahve adına mücadele vereceği için Tanrı'nın gücüyle dolu olan bir haberci, savaşçı rolünde üstün niteliklerle karşımıza çıkmaktadır.⁷⁶

2.1.5. İlyâs ve Musa

Yahudi bilgiler tarafından kaleme alınan erken dönem Kitâb-ı Mukaddes yorumlarında Musa ve İlyâs arasında bir ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Hatta İlyâs, hem Rabbinik literatürde hem de Yeni Ahid geleneğinde Musa ile ilişkilendirilmiştir. Hz. Musa İsrailoğulları'nı Mısır esaretinden kurtaran ilk kişidir. İlyâs ise İsrailoğulları'nın gelecek kurtuluşunun başlatıcısıdır.⁷⁷

Yahudi bilgiler, "Rabb Mısır'dan İsrail'i bir peygamber aracılığıyla çıkardı, yine bir peygamber onları korudu." (Hoşea, 12/13) pasajına farklı bir izah getirmişlerdir. Buna göre İsrail'den çıkarılan peygamber Musa'dır; koruyucu görevinde olan ise İlyâs'tır.⁷⁸ Başka pasajlarda ise İlyâs, Tanrı'nın kelamını teslim almak için çölde "Tanrı Dağı/Horeb'te bulunan bir mağaraya kırk gün kırk gece boyunca çıkmış ve tıpkı Musa'nın Sina Dağı'ndan Tanrı'dan Kanun aldığı gibi bir müddet zaman geçirmiştir. Dağda herhangi yiyecek bulamayan İlyâs'a Tanrı'nın melekleri tarafından sürekli yiyecek verilmiştir.⁷⁹

⁷⁵ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, I. 195-196.

⁷⁶ Bkz. Shaver, *The Prophet Elijah*, s. 62.

⁷⁷ Moses Aberbach, "Elijah [In The Aggadah]", *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, Thomson Gale, Amerika 2007, VI. 334.

⁷⁸ Bkz. Caspi- Sokol, *The Legend of Elijah*, s. 11.

⁷⁹ Caspi- Sokol, *The Legend of Elijah*, s. 8. Kırk rakamı Yahudi tarihinde önem arzeder. Bu konuda birçok örnek vardır. Musa'nın kırk gün kırk gece dağa çıkması, Davud ve Süleyman'ın her birinin kırk yıl hüküm sürmesi, İlyâs'ın kırk gün kırk gece dağda Tanrı'nın yardımıyla etle beslenmesi bunlardan birkaçıdır. Bkz. John William Colenso, *The Pentateuch and Book of Joshua Critically Examined*, Longman, London 1863, s. 195, (part IV).

Kutsal Kitap anlatılarında gerek Tanrı'nın gerek Musa'ya gerekse İlyâs'a aynı ses ile konuştuğu görülmüştür.⁸⁰ Çıkış, 34/6 ayette Tanrı'nın Musa'ya görüldüğüyle ilgili "Rabb Musa'nın önünden geçerek..." ifadesi bulunur. Buna benzer olarak I. Krallar, 19/11 ayette İlyâs için "Rabb dağa çık ve önümde dur yanından geçeceğim." şeklinde bir ifade yer alır.⁸¹ İlyâs tarafından duyulan ses, Eyüp kitabında başka bir vahiy biçimini hatırlatır mahiyettedir. Şöyle ki, "Durdum, ama ne olduğunu seçemedim. Bir suret duruyordu gözlerimin önünde, çıt çıkmazken bir ses duydum."⁸²

Yahudi ilim adamları bu iki peygamberin hem Levi soyundan gelmesine hem de insanları kurtaran bir misyona sahip olmasına işaret ederek tezlerini desteklemişlerdir. Zira Musa insanları zorluktan ve Mısır'daki kölelikten kurtarmıştır. İlyâs ise hem kral hem Tanrı hem de Karmel Dağı'ndaki Ba'l'in peygamberleri arasında zorlu bir mücadele sonunda insanları günahları ile yüzleştirmiş ve onların ruhlarını kurtarmıştır.⁸³ Agadik eserlerde Karmel Dağı'ndaki ilahi kararın hesabı detaylandırılmaktadır. Musa ve İsraililere gelen vahiy için Horeb'in seçilmesinin karşılığı olarak bu vahiy mekânı için de Karmel'in seçildiği söylenmektedir.⁸⁴

Yine bazı müellifler İlyâs ve Musa peygamber arasındaki bazı benzerliklerden söz etmiştir. Bu benzerlikler şu şekilde sıralanabilir:

1. Musa, Firavun'dan Medyen'e kaçmıştır. İlyâs ise kraliçe İzebel'in hışmından korunmak için çöle kaçmış ve bu kaçıştan sonra manevi ve duygusal bir çöküşe maruz kalmaya başlamıştır.⁸⁵
2. Musa'ya ve kavmine akşam et, sabah ekmek verilmiştir. İlyâs ise sabah-akşam ekmek ve etle beslenmiştir.
3. Musa kendi adına konuşmuştur (Duy ey İsrail⁸⁶); İlyâs, O'nun/Rabb adına konuşmuştur (Rabb adına derim ki ben demedikçe ne çiğ ne de yağmur yağacak...⁸⁷).
4. Musa döneminde gökyüzünden bir ateş düşmüş ve bu ateş isyankârları helak etmiştir. İlyâs ise ateş dilemiş ve bu ateş Ba'l'in peygamberlerini helak etmiştir.

⁸⁰ Çıkış, 19/19; I. Krallar, 19/13; ayrıca bkz. Caspi- Sokol, *The Legend of Elijah*, s. 11.

⁸¹ Bkz. Caspi- Sokol, *The Legend of Elijah*, s. 9.

⁸² Eyüp, 4/16; bkz. Caspi- Sokol, *The Legend of Elijah*, s. 11.

⁸³ Bkz. Caspi- Sokol, *The Legend of Elijah*, s. 12.

⁸⁴ Wiener, *The Prophet Elijah*, s. 47.

⁸⁵ Bkz. Caspi- Sokol, *The Legend of Elijah*, s. 26.

⁸⁶ Yasalar, 5/1.

⁸⁷ I. Krallar, 17/1.

5. Musa Kızıldeniz'i ikiye yarmıştır. İlyâs ise Ürdün Nehri'ni/Şeria Irmağı'nı⁸⁸ bölmüştür.
6. Musa insanları Sina Dağı'nda toplamıştır. İlyâs ise Karmel Dağı'nda toplamıştır.⁸⁹

Bilindiği gibi Bakara 2/54. ayette, “İşte o dönemde Musa, ‘Ey kavmim! Buzağı heykelini tanrı yerine koymakla kendinize büyük kötülük ettiniz. Şu andan tezi yok, sizi kusursuz şekilde yaratan Rabb’inize tövbe edin; içinizden buzağıya tapanları öldürün.” buyrulmaktadır. Tanah'ta konuyla ilgili şu ayetler yer alır:

Musa şöyle dedi: “İsrail'in Tanrısı Rabb diyor ki, ‘Herkes kılıcını kuşansın. Ordugâhta kapı kapı dolaşarak kardeşini, komşusunu, yakınıni öldürsün.’ Levililer Musa'nın buyruğunu yerine getirdiler. O gün halktan üç bine yakın adam öldürüldü. Musa, “Bugün kendinizi Rabb'e adanmış oldunuz” dedi, “Herkes öz oğluna, öz kardeşine düşman kesildiği için bugün Rabb sizi kutsadı.”⁹⁰

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Bakara 2/54. ayette geçen *faktulû enfüseküüm* (içinizden buzağıya tapanları öldürün) ifadesi, İsrailoğulları'ndan buzağı heykeline tapınanların öldürülmesine yönelik ilâhî emre işaret etmektedir.⁹¹

İlyâs peygamberle ilgili I. Krallar, 18/40'da ise şu ayetler zikredilir: İlyâs, “Ba'l'in peygamberlerini yakalayın, hiçbirini kaçırmayın” diye onlara buyruk verdi. Peygamberler yakalandı, İlyâs onları Kışon vadisine götürüp orada öldürdü.

Kitâb-ı Mukaddes dönemi ve Kitâb-ı Mukaddes sonrası oluşan literatür çerçevesinde Ba'l'in dört yüz elli peygamberinin bu hadisede öldürüldüğü bildirilir. Kitâb-ı Mukaddes sonrası oluşan literatür bu sayıyı artırır ve Ba'l'in dört yüz peygamberinin, Aşera'nın dört yüz peygamberinin bu hadisede öldürüldüğünü belirtir. Bazı müelliflere göre bu sayı abartılsa da gerçek şudur ki, İlyâs öğretisini takip etmeyen kimseleri öldürmüştür. İlyâs gayretli biri olarak davranmış ve gayretiyle korkunç bir katli işlemiştir. Bu olay ilk din savaşı olarak görülebilir ve fakat Kitâb-ı Mukaddes

⁸⁸ II. Krallar, 2/8.

⁸⁹ Bkz. Caspi- Sokol, *The Legend of Elijah*, s. 19. Midraş'taki etraflı kıyaslamalara dair bkz. Caspi- Sokol, *The Legend of Elijah*, s. 22. Ayrıca bkz. Brenda J. Shaver, *The Prophet Elijah In The Literature Of The Second Temple Period: The Growth of A Tradition*, Illinois, Chicago 2001, s. 59.

⁹⁰ Çıkış, 32/27-29.

⁹¹ Mustafa Öztürk, *Kur'an-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014, s. 40.

sonrası oluşan literatürde bu konuda birkaç izah yapılmıştır. Kitâb-ı Mukaddes dönemi sonrası oluşan literatürün yazarları İlyâs'ı katil olarak göstermemiştir. Bu durumda görünen o ki Kitâb-ı Mukaddes dönemi ve Kitâb-ı Mukaddes sonrası oluşan literatür yazarları bu cinayetleri basitçe kabul etmiştir. Dahası bazı metinlerde bu hareket Tanrı ve kulları arasındaki ahdin yeniden kurulması olarak övülmüştür.⁹²

Hz. Musa'nın mucizeleri arasında kayadan su fişkirtması da yer alır. Bilindiği gibi bu hadise Bakara 2/60. ayette *idrib bi-asâke'l-hacer* ibaresiyle anlatılır. Kaynaklarda Hz. Musa'nın kayadan su fişkirtması mucizesine benzer olarak İlyâs'ın parmaklarının arasından su akıtması şeklinde bir mucizesinden söz edilir: “ Akşama doğru İlyâs müridi Elişa'yı/Elyesa'yı çağırır ve onun ellerine su döker. Ardından bir mucize gerçekleşir. Sanki çeşmeden akar gibi İlyâs'ın parmaklarından su akmaya başlar. Böylece sunak yeri tamamen su ile dolar. Peygamber Tanrı'ya dua eder ve Tanrı sunak yerine ateş gönderir. İnsanlar ateşin ışığında bu mucizeyi görür ve sihir olarak kabul etmezler.”⁹³

2.1.6. İlyâs ve Yeşua Ben Levi (Hızır ?)

İlyâs peygamberle ilgili olarak İlyâs-Hızır ilişkisine değinmek gerekir. Bilindiği gibi Hızır kıssasıyla irtibatlandırılan birçok efsane mevcuttur. Bunlardan biri de Yahudi efsanesidir. Başlangıcı eskiye gitse de XI. yüzyılda yazıya geçirilen hikâyenin kahramanı aslında Eski Ahid'te bir peygamber olarak gösterilen İlya/İlyâs'tır. Tevrat'ta bulunmayan hikâyeye göre İlya, haham Yeşua ben Levi ile bir müddet arkadaşlık eder. Yolculukları esnasında İlya bazı tuhaf işler yapar, Yeşua'nın bunlara canı sıkılır. Olup bitenlerin mahiyetini anlamayan Yeşua İlya'dan sebeplerini sorar; İlya da bunları ilâhî takdirle yaptığını söyler ve sebeplerini anlatır.⁹⁴

Bu hadise *The Jewish Encyclopedia*'da şöyle anlatılır:

İlyâs, Haham Yeşua Ben Levi ile yolculuk yapar ve bu arada Yeşua'ya birtakım şartlar koşar. İlyâs yolculuk sırasında birtakım tuhaf davranışlar sergiler ve Yeşua bundan rahatsız olur. İlkin sadece bir ineğe sahip olan fakir bir adamın evine gittiler. Burada güzel bir ağırlandımayla karşılaşılır. Ertesi gün evin sahibinin ineği ölür. Yeşua dayanamaz ve “Bize misafirperver davranan insanlara karşı bu ödül müdür?” diye sorar.

⁹² Bkz. Caspi- Sokol, *The Legend of Elijah*, s. 23. Ayrıca bkz. G., “Elijah”, *The Jewish Encyclopedia*, V. 121.

⁹³ G., “Elijah”, *The Jewish Encyclopedia*, V. 123.

⁹⁴ İlyas Çelebi, “Hızır”, *DİA*, İstanbul 1998, XVII. 408.

Bunun üzerine İlyâs yolculuk boyunca Yeşua'nın unutmaması gereken şartları hatırlatır. Geceye doğru kendilerine yemek ve içecek vermeyen zengin bir adamın evine gelirler. Sabaha doğru misafirperver olmayan bu evden ayrıldıklarında Yeşua Tanrı'nın ona zengin adamın evlerinin birinin içine düşen duvarı inşa edebileceğine yönelik buyruğu duyar. Bunun üzerine Yeşua, mahiyetini anlayamadığı bu tuhaf işin sebebinin İlyâs'a sorar. İlyâs yine sessiz kalmasını ona hatırlatır. Gelecek sabah altın ve gümüşle donatılmış bir sinagoga gelirler. Zengin üyelerin hiçbiri fakir yolcular için bir ilgi göstermez. Yeşua buradan da ayrılırken İlyas'ın buradaki önde gelenlere yapacağı şeyi duyar. İlyâs, sabır gösteremeyen Yeşua'ya olayların iç yüzünü tek tek anlatır. Bunları ilâhî takdir ve emir gereğince yaptığını söyler. Fakir ve eli açık insanın karısı ölecektir. İlyâs dua eder ve karısı yerine inek ölür. Nezaketsiz zengin adam için düşen duvarın altında büyük bir hazine olduğunu ve bu hazinenin onun eline geçmemesi için duvarı yeniden inşa ettiğini açıklar. Misafirperver olmayan sinagoga gelenler için ise sinagogun kendileri için bir nimet olmadığını, kendileri arasında huzur olması için iyi bir lider ve insanlar olmalarını dilediğini ifade eder.⁹⁵

2.1.7. İlyâs Peygamber'in Göğe Yükselmesi ve Ebedîliği

Dinî tasavvurlarda yeryüzünden ayrılıp metafizik aleme ya da semavi aleme çıkış ile ilgili bir inanç hep var olagelmıştır. Nitekim bu inancın ürünü olarak dört farklı motiften söz etmek gerekir. Bunlardan ilki yeryüzündeki hayatın sonunda beden ölümüyle kişinin ruhsal varlığının cesetten ve yeryüzünden ayrılarak ilahi aleme doğru yükselmesi ya da çıkmasıdır. Ölümle birlikte ruhun ilahi ışık alemlerine doğru yükselmesi tasavvuru özellikle Maniheizm ve Sabîlik gibi gnostik geleneğin en çarpıcı karakteristik özelliklerinden birisidir. Bu motifte ruhun ya da ruhların tekrar yeryüzüne dönmesi söz konusu değildir. Semavi alemlere yükselişle ilgili ikinci motif ise, yeryüzündeki hayatlarının sonunda bazı seçkin kişilerin ölüm tecrübesini tatmadan hem ruhsal hem de bedensel olarak ilahi alemlere çıkarılmalarıyla ilgilidir. Klasik İslami kaynaklarda yer alan İdris ve İsa'nın ölmeden semaya yükseltildikleri görüşü buna örnek teşkil etmektedir. Yine Yahudi literatürüne göre Enoch (İdris) ve İlyâs'ın ilahi alemlere yükseltiştir. Yükselişle ilgili üçüncü motif, gnostik dini geleneklerde mevcut olduğu gibi, yeryüzündeki düşmüş ışık varlıklarını (ruhları) kurtarmak amacıyla semavi alemden süfli aleme yani yeryüzüne inen ilahi kurtarıcının

⁹⁵ G. "Elijah", *The Jewish Encyclopedia*, V. 125.

görevini yerine getirdikten sonra tekrar ilahi aleme (ışık alemine) yükselmesi ile ilgilidir. Metafizik aleme yükselişle ilgili dördüncü motif miraç tasavvurudur.⁹⁶

Yahudilik ve Hıristiyanlık inancının büyük bölümünü teşkil eden göğe yükseliş ve tekrar dönüş inancı kutsal kitap literatüründe epey bir anlatıya sahne olmuştur. İlyâs'ın yükselişi II. Krallar bölümünde 'ateşten araba ve ateşten atlar İlyâs'ı alır ve o bir kasırga içinde göklere çıkarılır.'⁹⁷ şeklinde zikredilir.

Talmudik-Agadik görüşte normalde dindar bir insan, genellikle fiziksel olarak ölür. Bedenleri yataklarında barış içinde uzanır ve ruhları tanrının tahtı altında emniyet içindedir ve onlar 'ebedi yaşam'a katılmıştır. Ancak İlyâs'ın ölmediği, ruhunun bedeniyle birlikte göğe yükseldiği kabul görülmüş ve İlyâs imtiyaz ehli dokuz kişiden biri⁹⁸ sayılmıştır. Nitekim birçok metin İlyâs'ı, Mesih, Hanok ve Tanrı'nın göğe çıkardığı diğer kişiliklerin yanına ezeli ve ebedi varlıklar arasına yerleştirmiştir.⁹⁹ Nitekim Tekvin, 5/24 de "Hanok (İdrîs) gibi İlyâs da ölümü tatmadan göklere yükseltilir." denilir.

Bazı Talmud kaynaklarına göre, Mesih doğduktan hemen sonra cennete veya İlyâs'la birlikte göğe saklanmışır.¹⁰⁰ Bu inancı karşıt olarak Jose ben Halafta ise Musa ve İlyâs'ın asla yükselmediğini ifade etmiştir.¹⁰¹ Bazı düşünürler de Musa, Debora, Rut, Dâvûd, Saul, Elyesa veya Obadya değil de neden İlyâs ateşten arabayla yükselmiştir şeklinde tenkitler öne sürmüştür. Ancak gerek Yahudi gerek Hıristiyan dünyasında İlyâs'ın geri geleceği ve asla ölmeyeceği inancı yerleşmiştir. Bazı müellifler için İlyâs'ın yükselişi günahsızlığın bir işaretidir ya da onun görevindeki kararlılığındandır.¹⁰²

⁹⁶ Çeşitli dinlerde yer alan miraç tasavvurlarında yeryüzünden fizikötesi alemlere doğru yükselen kişiler bu yükselişlerini çeşitli araçlar vasıtasıyla gerçekleştirmişlerdir. Yükseliş araçları gelenekten geleneğe çok çeşitlilik göstermiştir. Yükseliş vasıtaları olarak merdiven, köprü, ip, ağaç, bulut, dağ, araba, örümcek ağı, gökkuşağı, örtü, kuş veya herhangi bir binek hayvanı miraç tasavvurlarında kullanılan vasıtalar arasında yer almıştır. Bu araçların dışında miraç tecrübesini geçirecek kişinin herhangi bir dünyevi araç olmaksızın bir ilahi varlık, çoğu zaman bir melek vasıtasıyla yükseltildiği tasavvuruna da çeşitli geleneklerde sıkça rastlanmaktadır. Bazı tasavvurlara göre ise kişiler çoğu zaman ruhsal olarak miraç tecrübesini herhangi bir aracı olmaksızın kendi kendilerine gerçekleştirmişlerdir. Yükseliş şekilleri ile detaylı bilgi için bkz. Gündüz-Ünal-Sarıkcıoğlu, *Dinlerde Yükseliş Motifleri*, s. 17-24, 41,43.

⁹⁷II. Krallar, 2/1-12; Wiener, *The Prophet Elijah*, s. 50.

⁹⁸ Bkz. Wiener, *The Prophet Elijah*, s. 50.

⁹⁹ Bkz. Shaver, *The Prophet Elijah in The Literature of The Second Temple Period*, , s. 4-5.

¹⁰⁰ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, II.308.

¹⁰¹ Wiener, *The Prophet Elijah*, s. 50.

¹⁰² Neil Glover, "Elijah versus the Narrative of Elijah: The Contest between the Prophet and the Word", *Journal for the Study of the Old Testament*, 2006, s. 460-461.

İlyâs'ın ölümü tatmadan hem bedenen hem ruhen semaya çıktığı kabul edilmekte, ancak semada nereye götürüldüğü bilinmemektedir. Bir mektubundan¹⁰³ hareketle bazı araştırmacılar, onun Yahuda Kralı Yehoram'ın saltanatı sırasında hala hayatta bulunduğunu ileri sürmektedir. Fakat genellikle İlyâs'ın göğe yükselişinin, Yehoram'ın (851-842) İsrail tahtına oturmasından önce ve Yehoşafat'ın Yahuda krallığı döneminde (867-846) olduğu kabul edilmektedir. Eski Ahit'in son iki cümlesi peygamber İlyâs'ın tekrar dünyaya geleceğini bildirmektedir.¹⁰⁴ Bu sebeple Yahudi milletinin hafızasında onun hatırası hep canlı kalmıştır. Eski Ahid ile Yeni Ahid arasındaki dönemin ürünü olan Siracide kitabında (48/10) Ben Sira, İlyâs'ın çeşitli mucize ve özelliklerini sayarken gelecekte Yakub'un kabilelerinin İlyâs tarafından tekrar tesis edileceğini belirtmektedir.¹⁰⁵ Nitekim Yahudilere göre İlyâs, göğe yükseltilmiştir ve ahir zamanda hak ve adaletin savunucusu olarak dünyaya geri gelecektir.¹⁰⁶ Ahd-i Atîk'in sonunda (Malaki, 4/5-6) tanrının dünyayı lânetle vurmaması için İlyâs'ın tekrar dünyaya gönderileceği bildirilmektedir. Bu sebeple Yahudiler ve daha sonra Hıristiyanlar, semaya çekilen İlyâs'ın tekrar dünyaya döneceğine inanmışlardır.¹⁰⁷

Bu inanın gereği olarak İlyâs sonrası gelen peygamberler halk nezdinde İlyâs'la ilişkilendirilmişlerdir. Nitekim “Yahudi yetkililer Yahya'ya, “Sen kimsin?” diye sormak üzere Yeruşalim'den kâhinlerle Levililer'i gönderdikleri zaman Yahya'nın tanıklığı şöyle oldu. -Açıkça konuştu, inkâr etmedi- “Ben Mesih değilim” diye açıkça konuştu.Onlar da kendisine, “Öyleyse sen kimsin? İlyâs mısın?” diye sordular.O da, “Değilim” dedi.“Sen beklediğimiz peygamber misin?” sorusuna,“Hayır” yanıtını verdi.Bu kez, “Kim olduğunu söyle de bizi gönderenlere bir yanıt verelim” dediler. “Kendin için ne diyorsun?” Yahya, “Peygamber Yeşaya'nın dediği gibi, ‘Rabb'in yolunu düzleyin’ diye çölde haykırmanın sesiyim ben” dedi. Yahya'ya gönderilen bazı Ferisiler ona, “Sen Mesih, İlyâs ya da beklediğimiz peygamber değilsen, niye vaftiz ediyorsun?” diye sordular. Yahya onlara şöyle yanıt verdi: “Ben suyla vaftiz ediyorum,

¹⁰³ II. Tarihler, 21/1-15.

¹⁰⁴ Bu son iki cümle Malaki, 4/5-6'da şu şekilde geçmektedir: “Rabb'in büyük ve korkunç günü gelmeden önce size Peygamber İlyâs'ı göndereceğim. O babaların yüreklerini çocuklarına, çocukların yüreklerini babalarına döndürecek. Öyle ki gelip ülkeyi lanetleyerek yok etmeyeyim.”

¹⁰⁵ Harman, “İlyâs”, *DİA*, XXII. 161.

¹⁰⁶ Ethem Ruhi Fıçlalı, “Mesih ve Mehdi İnancı Üzerine (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XXV (1981), s. 199.

¹⁰⁷ Harman, “İlyâs”, *DİA*, XXII. 161. Ayrıca bkz. G., “Elijah”, *The Jewish Encyclopedia*, V. 122.

ama aranızda tanımadığınız biri duruyor. Benden sonra gelen O'dur. Ben O'nun çarığının bağını çözmeye bile layık değilim."Bütün bunlar Şeria Irmağı'nın ötesinde bulunan Beytanya'da, Yahya'nın vaftiz ettiği yerde oldu."¹⁰⁸

Yahya'nın öldürülmesinden sonra İsa'nın şöhretinin yayıldığı günlerde, onun hakkında ihtilafa düşenler, onun için, "Vaftizci Yahya dirilmiştir", "O İlyâs'tır" veya "Peygamberlerden biri gibi bir peygamberdir" şeklinde farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.¹⁰⁹ İsa, şakirtlerine, "Gerçi İlyâs gelir ve her şeyi yerli yerine kor. Fakat ben size derim: İlyâs zaten gelmiştir ve onu tanımadılar; fakat ona yapmadıklarını bırakmadılar."¹¹⁰ diyerek onların İlyâs'ın geleceği hakkındaki yanlış bilgilerini düzeltmiştir.

Hal böyle olmasına rağmen İsa zamanındaki yazıcılar İlyâs'ı İsa'nın döneceğinin bir işareti olarak görmüşlerdir.¹¹¹ Bununla beraber Yahya'nın beklenen İlyâs olduğuna inananlar da mevcuttur.¹¹²

Yahudilerden bir kısmı Yahya'yı ve İsa'yı beklenen İlyâs olarak kabul etmişlerdir (Yuhanna, 1/ 21; Matta, 16/14; Luka, 9/8). İsa ise bir taraftan yazıcılara İlyâs'ın geldiğini belirterek Yahya'nın beklenen İlyâs olduğunu söylemekte (Markos, 9/12- 13; Matta, 11/7- 14; 17/12), diğer taraftan İlyâs'ın daha sonra geleceğini ve her şeyi yeniden tesis edeceğini haber vermektedir. Yahya da kendisinin İlyâs olmadığını söylemekte başka bir münasebetle İsa'dan gelecek olanın kendisi olup olmadığını sormaktadır. Luka İncili'ndeki bir ifadeye göre (Luka, 1/ 17) Yahya gerçek İlyâs değilse bile onun ruhunu taşımaktadır. Bir yoruma göre İsa Yahya'nın İlyâs olduğunu söylemekle sadece İlyâs'a benzer bir peygamberin geldiğini belirtmiştir.¹¹³

2.1.8. İlyâs ve Mesih

İlyâs peygamberin göğe yükselmesi ile mesihin habercisi olma inancı kutsal metinlerde sıkça karşılaşılan bir durumdur. Her peygambere atfedilen 'kurtarıcı' misyonu¹¹⁴ İlyâs'da da görülmektedir.

¹⁰⁸ Yuhanna, 1/19-26.

¹⁰⁹ Markos, 6/14-15.

¹¹⁰ Matta, 17/10-13.

¹¹¹ Bkz. Matta, 17/10-12; Markos, 9/11.

¹¹² Harman, "İlyas", *DİA*, XXII. 161.

¹¹³ Harman, "İlyas", *DİA*, XXII. 161.

¹¹⁴ Başlangıçta mesih deyiimi, İsrail kralları için kullanılırken, sonradan başrahip ve rahipler için de kullanılmaya başlanmıştır. Çünkü krallar tahta çıkarken, rahipler de tayinlerde kutsal yağla mesh edilmiştir. Bununla onlara özel bir güç ve kutsiyetin geçtiğine inanılmıştır. Hatta sonraları Nebiler de mesh edilmeye başlanmıştır. Babil esaretinden

Yahudi yorumcular ve Ortaçağ din filozofları İlyâs'ın geleceği ile ilgili Talmud ve Midraş'ta çeşitli fikirler ve tanımlar ortaya koymaktadır. Buna göre kurtarma/kurtarılma işleminin başlaması için önşart vardır ve bu şartlar iki temel farklı konsepte dayandırılır. Bunlardan ilki Yahudilerin tamamı veya çoğunluğu Tanrı'ya dönerse milli kurtuluş veya insanlığın evrensel kurtuluşu dolayısıyla ruhî kurtuluş İlyâs ve Mesih vasıtasıyla meydana gelecektir. Şayet Yahudiler Tanrı'ya dönmezlerse Tanrı'nın belirlediği vakitte Babil sürgününden İsrail'in dönüşüne benzer tarihî ve doğal bir olay olarak ayrıca Yahudilerden geriye kalan küçük bir kısmı apokaliptik değişim vasıtasıyla kalacaktır. Bundan sonra 'kurtuluşun başlangıcı' (Mesih'in ayak sesleri veya Mesianik günler) Kutsal diyara geri dönüş yani bölgenin tekrar inşa edilmesi ve ulusal bağımsızlık İlyâs'ın liderliğinde ve Mesih ile birlikte Yahudileri Tanrı'ya döndürecek ve Tanrı krallığını ve ulusal huzuru kuracaktır. Yani son kurtuluş Dâvûd soyundan Mesih ve İlyâs'ın elleriyle gerçekleşecektir. Yeni bir sonsuz yaşam başlayacaktır.¹¹⁵

Genel itibariyle kurtarılma işlemi farklı varyantlarda görülse de Talmud Midraş ve Ortaçağ din filozofları son kurtuluşun İlyâs ve Mesih eliyle gerçekleştirilmesinde hemfikirdirler.¹¹⁶ Böylece Yahudi geleneğinde İlyâs'ın, Mesih'in selefi olarak ortaya çıkarak ikinci bir gelişi beklenir.¹¹⁷ Hatta Fısıh yemeği esnasında Mesih'in habercisi olan İlyâs'ın geleceği umularak evin kapısı açık tutulmaktadır.¹¹⁸ İlyâs'ın geliş zamanı konusunda Musa b. Meymûn (1135-1204) mesihî zamanların Ye'cüc ve Me'cüc (Gog ve Magog) savaşının patlak vermesiyle başlayacağını ve İlyâs'ın Yahudileri kurtuluşa hazırlamak ve doğru yola iletmek amacıyla bu olaylardan önce veya sonra geleceğini bildirir.¹¹⁹

sonra bu tabir, ahir zamanda tanrı tarafından yeryüzüne gönderilecek bir peygamber veya dini bir lider için kullanılmaya başlanmıştır. Daha önce Yahudiler arasında görülmeyen 'mesh' kavramına Sümerliler zamanından beri şahit olunmuştur. I. Sargon (MÖ 2350 yılları) ve Hammurabi (MÖ 1728-1686) kendilerinin Mehdi-Mesih olduklarına inanmışlardır. Bkz. Ekrem Sarıkçıoğlu, Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2011, s. 235-236.

¹¹⁵ Wiener, *The Prophet Elijah*, s. 62-68.

¹¹⁶ Bkz. Wiener, *The Prophet Elijah*, s. 62-63.

¹¹⁷ Caspi- Sokol, *The Legend of Elijah*, s. 1, Bazı değerlendirmelere göre İlyâs'ın Yahudilerin ikinci tapınak döneminde Mesih'in müjdecisi olduğu, yaygın ve evrensel olduğu fikri uzaktır. Shaver, *The Prophet Elijah In The Literature Of The Second Temple Period*, s. 4-5.

¹¹⁸ Bkz. Mahmut Aydın, *Anahatlarıyla Dinler Tarihi, Tarih, İnanç ve İbadet*, Ensar, İstanbul 2011, s. 308.

¹¹⁹ Ayrıca apokaliptik Midraş edebiyatında da aynı düşünceye rastlanılır. Bkz. Wiener, *The Prophet Elijah*, s. 61-62, 66. Ayrıca bkz. Michael L. Rodkinson, *New Edition of the Babylonian Talmud*, The Talmud Society, Boston 1918, I. 248.

Eski Ahit'teki ifadeyi dikkate alan Hz. İsa zamanındaki yazıcılar da İlyâs'ı beklemiş ve onun gelişini Mesihî zamanların yaklaştığının işareti olarak görmüşlerdir.¹²⁰ Böylece kurtuluşun iki figüründen biri olarak gösterilen İlyâs kurtuluşun ve mesihin ruhî hazırlığıdır. Çeşitli Agadik tanımlarda da her ikisi iç içe girmiş 'basit kurtarıcı figür' olup İlyâs'ın Mesih'i tamamladığı düşünülür.¹²¹ Müstensih editörlere göre de İlyâs kullar için son ümittir. Çünkü insanları Allah'a ve Musa'nın Tevrat'ına geri döndüren, tövbeye çağırın kıyamet saati öncesi kafî ve son figürdür.¹²²

Kanaatimize göre İlyâs'ın dünyaya tekrar gelme inancı o dönemde gelen her peygambere "Siz beklenen İlyâs mısınız?" sorusunu sorma ihtiyacına sebep olmuştur. Alınan cevaplar ise misyon olarak bütün peygamberlerin aynı anlamı ifade ettikleri aksi taktirde İlyâs olmadıkları açık dille ifade edilse de arzu duyulan 'kurtarıcı' vasfı sonradan gelen peygamberlerde aranmıştır.¹²³

Yahudi inanç bildirgesinde ve Yahudilerin günlük sabah duasında da iman ikrarı şeklinde yer alan Mesih inancı, günümüzde Mesih'in gelişini ölümlerin dirilmesi ve İsrail'de toplanmasıyla ilişkilendiren Ortodoks Yahudilik akımında hala canlılığını korumaktadır. Bu çerçevede Ortodoks Yahudiler Mesih'in haber vericisi olarak gördükleri İlyâs'a atıfta bulunmaktadır. Nitekim sünnet törenlerinde İlyâs sandalyesi artık demirbaş eşyalardan biri olmuştur. Yine Ortodoks Yahudiler İlyâs'ı Fısıh yemeklerinin onur konuğu olarak da beklemektedir. Reformist Yahudiler ise geleneksel Yahudi düşüncesindeki kurtarıcı bir Mesih beklentisini reddetmekte bunun yerine tüm insanlığın durumunun tedrici olarak iyileştirilmesi ve dünyada barışın tesisi manasında Mesihî çağa vurgu yapmaktadır. Ultra-Ortodoks olarak nitelendirilen Hasidizm'in bir kolu olan Lubaviçer grubu ise beklenen Mesih'le özdeşleştirdikleri ve 1994 yılında ölen son liderlerinin şahsında Mesihî sürecin halihazırda başlamış olduğuna inanmakta ve 1948 yılında kurulan İsrail Devleti'ni de bu sürecin bir parçası olarak görmektedir.¹²⁴

¹²⁰ Matta, 17/10, 12; Markos, 9/11; Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII. 161.

¹²¹ Wiener, *The Prophet Elijah*, s. 69.

¹²² Shaver, *The Prophet Elijah In The Literature Of The Second Temple Period*, s. 123.

Ayrıca bkz. Aberbach, "Elijah [In The Aggadah]", *Encyclopedia Judaica*, VI. 334.

¹²³ Yuhanna, 1/19-26.

¹²⁴ Aydın, *Anahatlarıyla Dinler Tarihi, Tarih, İnanç ve İbadet*, s. 299.

2.2. Yahudi Kıssaları ve Mucizeleri Bağlamında İlyâs

Kıssa kelimesi Arapça *k-s-s* kökünden türemiştir ve sözlükte “haber vermek, nakletmek, iz takip etmek” gibi anlamlar taşımaktadır.¹²⁵ Terim olarak Kur’an’ın geçmiş peygamberler ve toplumlarla ilgili ibretlik anlatıları ifade etmektedir.¹²⁶ Kıssa kelimesinin türevleri Kur’an’da yirmi bir ayette (yirmi beş kez) zikredilmektedir.¹²⁷ Kıssalar bağlamında değinilmesi gereken bir diğer önemli konu da mucize kavramıdır. Bilindiği gibi, kutsal kitaplarda birçok kıssada birçok harikulade hadiseden bahsedilmektedir.

Geleneksel telakkiye göre söz konusu olaylar peygamberlerin Allah tarafından gönderilmiş elçiler olduğunu kanıtlayan birer mucizedir. Mucize kelimesi, “Allah tarafından yaratılan, nübüvvet iddiasında bulunan kişinin doğruluğunu göstermeyi amaçlayan ve nitelikleri bakımından insanları benzerini getirmekten aciz bırakan olağanüstü hadise”¹²⁸ olarak tanımlanmaktadır. Kur’an’da İlyâs peygambere atfedilen mucize bulunmamaktadır ama Eski Ahid’te bir takım olağanüstü anlatılar mevcuttur.

Bazı kaynaklarda İlyâs’ın insanların gözü önünde yedi mucize göstereceği söylenmiştir. Bu mucizeleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

- (1) İlyâs insanların huzurunda/önünde Musa ve çöl neslini getirecek.
- (2) Karun’u ve ona eşlik edenleri yeryüzünden çıkarmaya zorlayacak.
- (3) Yusuf’un oğlu Mesih’i diriltecek.
- (4) İnsanlara tapınağın üç gizemli, kayıp ve kutsal kaplarını gösterecek.
- (5) Tanrı’dan aldığı kraliyet esasını gösterecek.
- (6) Saman gibi dağları ezecek.
- (7) Büyük sırrı ortaya çıkaracak.¹²⁹

Mesih’in emrinde, İlyas borazanı çalacak ve ilk olarak büyük patlama ışığı ortaya çıkacaktır. İkincide ölümler doğacak ve üçüncüde kutsal kraliyet ortaya çıkacaktır. Mesianik devir boyunca İlyâs sekiz hükümdardan biri olacak ve hatta son günde bile görevinden vazgeçmeyecektir. Cehennemde olan kötüler için Tanrı’nın merhametine

¹²⁵ Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbî’l-Kur’ân, Dârü’l-Marife*, Beyrut 2005, s. 405.

¹²⁶ Mennâ Halil el-Kattân, *Mebâhis fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, Beyrut 1993, s. 306.

¹²⁷ Öztürk, *Kıssaların Dili*, s. 11.

¹²⁸ Bkz. Halil İbrahim Bulut, “Mûcize”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX. 350.

¹²⁹ G., “Elijah”, *The Jewish Encyclopedia*, V. 127.

yalvaracak olan İlyâs görevini tamamlayacaktır. Günahkâr babaları cennetteki çocuklarına kavuşturacak, Tanrı'nın emriyle Samael'i (Şeytan) öldürecek ve böylece tüm kötülüğü yok edecektir.¹³⁰

Bu bölümde İlyâs peygamberin Ürdün'de gerçekleşen¹³¹ mucizeleri Tanah'taki sıra gözetilerek başlıklar halinde ele alınacaktır

2.2.1. Kuraklık ve Yağmur

İlyâs halkın Ba'l putuna tapması üzerine insanları Allah'ın emirlerine/Tevrat'ın buyruklarına davet etmiş ve fakat halkı iman etmemiştir. Bu sebeple kuraklık hadisesi vaki olmuştur. İlyâs'ın elinde gerçekleşen kuraklık ve sonrası görülen yağmur hadisesi Kitâb-ı Mukaddes'te şöyle anlatılır:

Gilat'ın Tişbe Kenti'nden olan İlyâs, Ahab'a şöyle demiştir: “Hizmet ettiğim İsrail'in Tanrısı yaşayan Rabb'in adıyla derim ki, ben söylemedikçe önümüzdeki yıllarda ne yağmur yağacak, ne de çiy düşecek.” O zaman Rabb, İlyâs'a şöyle seslenmiştir: “Buradan ayrıl, doğuya git. Şeria Irmağı'nın doğusundaki Kerit Vadisi'nde gizlen. Dereden su içeceksin ve buyruk verdiğim kargaların getirdiklerini yiyeceksin.” Rabb'in söylediklerini yapan İlyâs, gidip Şeria Irmağı'nın doğusundaki Kerit Vadisi'ne yerleşir dereden su içer, kargaların sabah akşam getirdiği et ve ekmele beslenir. Ancak ülkede yağmur yağmadığı için bir süre sonra dere kurumuştur.”¹³²

I. Krallar 17/1. ayette geçen, “Hizmet ettiğim İsrail'in Tanrısı yaşayan Rabb'in adıyla derim ki, ben söylemedikçe önümüzdeki yıllarda ne yağmur yağacak, ne de çiy düşecek.” ifadesi üzerine kuraklık mucizesi gerçekleşmiştir.¹³³ Yakub'un Mektubu 5/17-18. ayetler de “İlyâs'da tıpkı bizim gibi insandı. Yağmur yağmaması için gayretle dua etti; üç yıl altı ay ülkeye yağmur yağmadı. Yeniden dua etti gök yağmurunu toprak da ürününü verdi.”¹³⁴ ifadeleri yer alır. Bu mucize felaket mucizesi şeklinde gerçekleşse de kendisi de bu durumdan etkilenmiştir. Nitekim İlyâs Rabb'in belirttiği

¹³⁰ G., “Elijah”, *The Jewish Encyclopedia*, V. 127.

¹³¹ Samuel M. Segal, *Elijah A Study in Jewish Folklore*, Behrman's Jewish Book House, New York 1935, s. 28.

¹³² I. Krallar, 17/1-7.

¹³³ Shaver, *The Prophet Elijah In The Literature Of The Second Temple Period*, s.42-44.

¹³⁴ Yıllarca süren kuraklık İlyâs'ın Karmel dağına yeniden çıktığında nihayete ermiştir. Başını dizlerinin arasına koyan İlyâs yanında bulunan uşağına sürekli denize bakmasını salık vermiştir. Bulutun gelmesini gözlemleyen uşak son gözleminde (yedi kez) bulutun oluşumuna ve yağmurun yağdığına şahit olmuştur. I. Krallar 18/41-46.

yere Kerit vadisine yerleşmiş ve su içerek kargaların getirdikleri yiyeceklerle beslenmeye maruz kalmıştır.¹³⁵

Agadik eserlere göre kuraklığın sebebi olarak yağmur eksikliğinin peygamber tarafından bilinçli olarak dayatıldığı düşünülmektedir.¹³⁶ Yine Agadik eserlere göre İlyâs Tanrı'dan daha katı ve cezalandırıcıdır.¹³⁷

Bu anlatılar İlyâs'ın olağanüstülüğü ve seçilmişliğin göstergesi olarak değer bulsa da bazı müelliflerce kabul edilmemiştir. Mesela R. Ada b. Manyomi'ye göre İlyâs kargaların getirdikleri yiyeceklerle değil, Oreb ve Zeeb adlı iki kişinin getirdiği yiyeceklerle beslenmiştir. Ne var ki bu görüş daha sonra taraf bulmamıştır.¹³⁸ R. Jehudah ise İlyâs'ın Ahab'ın mutfağından beslendiğini söylemektedir.¹³⁹

İlyâs peygamber diğer bazı anlatılarda ise kargalar tarafından değil, melekler tarafından beslenmiştir. Buna göre Ahab İlyâs'ın Ba'l'in dört yüz elli peygamberini nasıl kılıçtan geçirdiğini İzebel'e anlatması sonucu İzebel hırslanmış ve aynısını hatta daha kötüsünü İlyâs'a yapacağına dair haber göndermiştir. Bu tehdit nedeniyle can korkusuna kapılan İlyâs Yahuda'nın Beerşeva kentine kaçmıştır. Kaçışı sırasında retem çalısının altında dua eden İlyâs, "Ya Rabb yeter artık canımı al, ben atalarımın daha iyi değilim" demiş ve uykuya dalmıştır. Melek tarafından İlyâs'ın yanı başına bir testi su ve ekmek bırakılmıştır. Bu hadisenin ardından İlyâs kırk gün kırk gece Tanrı Dağı Horeb'e kadar yürümüştür.¹⁴⁰

Sıkıntılı zamanlarda oluşan yardım mucizesi İlyâs peygamberde olduğu gibi diğer peygamberlerde de görülmüştür. Bu tarz mucizeler bazı müellifler tarafından soyut olarak yorumlanmıştır. Şöyle ki uyku esnasında görülen ekmek ruhî bir kuvvet anlamına gelir. Nitekim bu hadisenin ardından İlyâs Allah'tan vahiy ile desteklenecektir.¹⁴¹

¹³⁵ Bkz. Segal, *Elijah A Study in Jewish Folklore*, s. 27.

¹³⁶ Wiener, *The Prophet Elijah*, s. 47.

¹³⁷ Wiener, *The Prophet Elijah*, s. 47.

¹³⁸ Caspi- Sokol, *The Legend of Elijah*, s. 4. Ayrıca İlyâs'ın kargalar tarafından beslendiği ile ilgili bkz. Wiener, *The Prophet Elijah*, s. 46; G. "Elijah", *The Jewish Encyclopedia*, V. 122; T. K. Cheyne-J. Sutherland Black, *Encyclopedia Biblica a Dictionary of The Bible*, Macmillan Company, New York 1903, II. 1271.

¹³⁹ Bkz.: Rodkinson, *New Edition of the Babylonian Talmud*, VII-VIII. 385.

¹⁴⁰ I. Krallar, 19/1-9

¹⁴¹ Caspi- Sokol, *The Legend of Elijah*, s. 8

2.2.2. Göklerden Ateş Yağması

Daha önce de belirttiğimiz gibi İlyâs peygamber döneminde halk Ba'l adlı sözde tanrıya inanmıştır. Bunun üzerine peygamberliğini mucizelerle kanıtlayarak yoluna giden İlyâs, halkı Karmel Dağı'na davet etmiştir. İsrail'i sıkıntıya sokmakla suçlanan İlyâs peygamber halkın Rabb'in emirlerinden ayrılıp Ba'l'in ardından gitmeleri sonucu sıkıntıya maruz kaldıklarını dile getirerek kendisini savunmuştur. Hatta İlyâs Karmel Dağı'nda bütün İsrail halkı, İzebel'in sofrasında yiyip içen Ba'l'in dört yüz elli peygamberi ve tanrıça Aşera'nın dört yüz peygamberini huzuruna çağırıp düelloya davet etmiştir. İlyâs I. Krallar 18/21 de geçen şekliyle, "Eğer Rabb Tanrıysa onu izleyin yok eğer Ba'l Tanrıysa onun ardınca gidin." diyerek toplanan halka iki boğa getirmelerini kesilen boğaların altına ateşin yakılmamasını emretmiştir. Kendilerine verilen boğayı alıp hazırlayan Ba'l'in peygamberleri sabahtan öğlene kadar, "Ey Ba'l, bize karşılık ver!" diye yalvarıp yakarmalarına ve sunağın çevresinde zıplayıp oynamalarına rağmen ne herhangi bir ses ne de bir karşılık alabilmişlerdir. Bu durum karşısında İlyâs, "Bağırın, yüksek sesle bağırın! O tanrıymış. Belki dalgındır, ya da heladadır, belki de yolculuk yapıyordur! Yahut uyuyordur da uyandırmak gerekir!" şeklinde alay etmiştir. Böylece yüksek sesle bağırarak uyarınca, kılıç ve mızraklarla kanlarını akıtıncaya dek kendi kendilerini yaralayan halka ne bir ses, ne ilgi, ne de bir karşılık Ba'l'den gelmiştir.¹⁴²

İlyâs peygamberin bu ifadeleri Hz. İbrahim'le ilgili Kur'an'da geçen şu ayetlere benzer. Hz. İbrahim taptıkları putların ne kadar aciz ve işe yaramaz olduğunu kavmine göstermek üzere fırsat kolladı. Nihayet bir bayram günü halk şenlik için şehir dışına çıkınca¹⁴³ put evine girerek en büyük put dışındaki bütün putları kırdı. Kavmi döndüğünde durumu görüp İbrahim'i sorguya çeker, İbrahim, "Belki de şu büyükleri yapmıştır, ona sorun" diye cevap verir.¹⁴⁴

Yeniden İlyâs'a dönersek, İlyâsRabb'in yıkılan sunağını onarmaya başlamış, on iki taş almış ve bu taşlarla Rabb'in adına bir sunak yaptırmıştır. Çevresine de bir hendek kazarak sunağın üzerine odunları dizmiş kendisine ait olan boğayı parça parça kesip odunların üzerine yerleştirmiştir. "Dört küp su doldurup yakmalık sunuyla odunların üzerine dökün"¹⁴⁵ diyerek bu işlemi üç kez yaptırmıştır. Dökülen su sunağın çevresini

¹⁴² G., "Elijah", *The Jewish Encyclopedia*, V. 121. Ayrıca bkz. I. Krallar, 18/16-40.

¹⁴³ Sâffât 37/88-90.

¹⁴⁴ Enbiyâ 21/ 57-67; Sâffât 37/88-96.

¹⁴⁵ I. Krallar, 18/33.

doldurmuştur. Akşam sunusunun sunulacağı saatte, İlyâs sunağa yaklaşip şöyle dua etmiştir:

“Ey İbrahim’in, İshâk’ın ve İsrail’in Tanrısı olan Rabb! Bugün bilinsin ki, sen İsrail’in Tanrısı’sın, ben de senin kulunum ve bütün bunları senin buyruklarınla yaptım. Ya Rabb, bana yanıt ver! Yanıt ver ki, bu halk senin Tanrı olduğunu anlasın. Onların yine sana dönmelerini sağla.”¹⁴⁶

O anda gökten Rabb’in ateşi düşmüş düşen ateş yakmalık sunuyu, odunları, taşları ve toprağı yakıp hendekteki suyu kurutmuştur olayları gören halk yüz üstü kapanarak “Rabb Tanrı’dır, Rabb Tanrı’dır!” demişlerdir. İlyâs, “Ba’l’in peygamberlerini yakalayın, hiçbirini kaçırmayın” diye onlara buyruk vermiş peygamberler yakalanmış, İlyâs onları Kışon Vadisi’ne götürüp orada öldürmüştür.¹⁴⁷

Eski Ahit’te geçen bu Karmel Dağı bölümündeki hadise bir din savaşının parçasıdır. Buna benzer bir durum Musa peygamberin Mısırlı sihirbazlarla yaptığı mücadeleye benzerdir.¹⁴⁸ Yahve’nin peygamberlerinin katledilmesi emrini veren İzebel gibi, İlyâs da zafer kazandıktan sonra halktan, Ba’l’in 450 peygamberini yakalamalarını istemiştir.¹⁴⁹

2.2.3. İlyâs’ın Hastaları İyileştirmesi

İlyâs’ın önemli mucizelerinden bir diğeri Sayda yakınlarında bulunan ve Sarefat kentinde yaşayan pagan¹⁵⁰ ve dul olan kadınla arasında geçen hadisedir. Hatta İlyâs ölüleri diriltme konusunda özel imtiyaza sahiptir,¹⁵¹ denilebilir. Buna göre Tanah’ta I. Krallar, 17/8-24’de bahsi geçen bu hadiseye göre; Tanrı’dan hemen kalkıp Sarefat kentine yerleşmesi yönünde vahiy alan İlyâs, bu emir üzerine Sarefat’a gitmiştir. Tanrı orada kendisine yiyecek sağlaması için dul bir kadına buyruk vermiştir. Sarefat’a giden İlyâs kentin kapısına varınca, orada dul bir kadının odun topladığını görmüş ve kadına, “Bana içmek için biraz su verebilir misin?” demiştir. Kadın su getirmeye giderken İlyâs ekme de getirmesini istemiştir. Kadın, “Senin Tanrın yaşayan Rabb’in adıyla ant

¹⁴⁶ I. Krallar, 18/36-37.

¹⁴⁷ I. Krallar, 18/36-40. Ayrıca bkz. Cheyne-Black, *Encyclopedia Biblica*, II. 1271.

¹⁴⁸ Shaver, *The Prophet Elijah in The Literature of The Second Temple Period*, s. 59.

¹⁴⁹ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, I. 419.

¹⁵⁰ Wiener, *The Prophet Elijah*, s. 47.

¹⁵¹ Aberbach, “Elijah [In The Aggadah]”, *Encyclopedia Judaica*, VI. 334.

içerim, hiç ekmeğim yok” diye karşılık vermiş, “Yalnız küpte bir avuç un, çömleğin dibinde de azıcık yağ var. Görüyorsun, bir iki parça odun topluyorum. Götürüp oğlumla kendim için bir şeyler hazırlayacağım. Belki de son yemeğimiz olacak, ölüp gideceğiz.”diyerek İlyâs’a yakınmıştır. Bunun üzerine İlyas kadına, “Korkma, git yiyeceğini hazırla; yalnız önce bana küçük bir pide yapıp getir. Sonra oğlunla kendin için yaparsın.” şeklinde cevap vermiştir.

Ardından İlyâs Tanrı’nın emriyle toprağa yağmur düşünceye dek bundan böyle küpten unlarının ve çömlerden yağlarının eksilmeyeceği müjdesini vermiştir ve gerçekten de öyle olmuştur. Bu süre zarfında kadının oğlu gittikçe ağırlaşan bir kötü hastalığa yakalanmış ve sonunda ölmüştür. Deli divaneye dönen kadın İlyâs’a, “Ey Tanrı adamı alıp veremediğimiz nedir? Günahlarımı Tanrı’ya hatırlatıp oğlumun ölümüne neden olmak için mi buraya geldin?” demiştir. Bunun üzerine İlyâs kadının oğlunu kucağına alıp onu yatağına yatırmış ve Rabb’e içten bir yakarıyla, “Ya Rabb, Tanrım neden yanında kaldığım dul kadının oğlunu öldürerek ona bu kötülüğü yaptın? Tanrım ne olur bu çocuğa yeniden can ver.” diye dua ve niyazda bulunmuştur. Rabb İlyâs’ın yakarışını duymuş ve çocuk dirilip yeniden yaşama dönmüştür. İlyâs çocuğu odasından indirip annesine teslim etmiştir. Bütün bu olanlardan sonra pagan kadın, İlyâs’ın gerçekten Tanrı adamı olduğuna ve söylediği sözün Rabb’in sözü olduğuna tamamen inanmıştır.¹⁵²

İlyâs’ın Sarefatlı dul kadına gönderilmesi daha sonra İsa tarafından da “Yine size gerçeği söyleyeyim, gökyüzünün üç yıl altı ay kapalı kaldığı, bütün ülkede korkunç bir kıtlığın baş gösterdiği İlyâs zamanında İsrail’de çok sayıda dul kadın vardı. İlyâs bunlardan hiç birine gönderilmedi; yalnız Sayda bölgesinin Sarefat Kenti’nde bulunan dul bir kadına gönderildi.”¹⁵³sözleri ile de vurgulanmıştır.

İlyâs’ın ölüleri diriltmesi mucizesi Hz. İsa’nın ölüleri diriltmesini anımsatır. Zira Kitâb-ı Mukaddes’te ve Kur’an’da bu yönde mucizeler gerçekleştiği zikredilir.¹⁵⁴

¹⁵² Bkz. I. Krallar, 17/8-24. Ayrıca bkz. Segal, *Elijah A Study in Jewish Folklore*, s. 29; Cheyne-Black, *Encyclopedia Biblica*, II. 1271.

¹⁵³ Luka, 4/ 25- 26.

¹⁵⁴ Bkz. I. Krallar, 17/20-23; II. Krallar, 13/21; Matta, 9/23-25; Markos, 5/41-42; Luka, 8/49-56; Yuhanna, 11/38-44; Âl-i İmrân 3/49; Mâide 5/110.

2.2.4. İlyâs'ın Gaybden Haber Vermesi

İlyâs'ın mucizeleri arasında kendisiyle mücadele eden Kral Ahab ve karısı için ilerde meydana gelecek hadiseleri daha önceden bildirmesi yer alır. Eski Ahid'te bu hadise şu şekilde geçmektedir:

İsrail'de Samiriye kralı Ahab'ın sarayının yanında Yizreelli Navot adında birinin bağı bulunmaktadır. Navot'tan bu bağı kendisine vermesini isteyen Ahab, Navot'un bu bağı kendisine atalarından miras düştüğünü bu yüzden vermek istemediğini belirtmesi üzerine canı sıkılarak sarayına geri dönmüştür; ancak İzebel bu bağ meselesinin arkasına düşüp haince bir plan tasarlayıp bu plana göre Navot'u ortadan kaldırmıştır. İzebel'in Navot'un artık yaşamadığını ve bundan sonra bu bağı sahiplenebileceğini Ahab'a söylemesi üzerine Ahab bu bağı almak için kalkıp Navot'un bağına gitmiştir. Tanrı'nın izniyle bu hadisenin İlyâs'a haber verilmesi sonucu İlyâs da kalkıp yüzleşmek için Navot'un bağına gitmiştir. Bu sırada Ahab'a Rabb'in sözleriyle konuşarak, "Hem adamı öldürdün hem de bağı aldın değil mi? Navot'un kanını köpekler nerede yaladıysa senin kanını da orada yalayacak. Rabb'in gözünde kötü olanı yaparak kendini sattın." Rabb diyor ki 'Seni sıkıntılara sokacak ve yok edeceğim. İsrail'de senin soyundan gelen genç yaşlı (ya da köle olsun özgür olsun) bütün erkeklerin kökünü kurutacağım. Beni öfkelenendirip İsrail'i günaha sürüklediğin için senin ailen de Nevat oğlu Yerovam'ın ve Ahiya oğlu Baaşa'nın ailelerinin akıbetine uğrayacak'. Rabb İzebel için de, 'İzebel'i Yizreel kentinin surları dibinde köpekler yiyecek. Ahab'ın ailesinden kentte ölenleri köpekler, kırdaki ölenleri yırtıcı kuşlar yiyecek.' buyuruyor şeklinde Ahab ile konuşarak hatalarını yüzüne vurmuş ve olacakları böylece haber vermiştir.¹⁵⁵

Gerçekten Ahab, Ramotgilead'da savaş esnasında ölmüştür¹⁵⁶ ve yine İlyâs'ın haber verdiği şekliyle İzebel de ölmüştür.¹⁵⁷ Ahab'ın oğlu ve yeni kral olan Ahazyia da İlyâs'a karşı düşmanca davranmıştır; fakat o da İlyâs'ın önceden bildirdiği şekilde ölümlerini bulmuştur.¹⁵⁸

İlyâs'ın gaybî haberlerinden bir diğeri ise kral Yehoram'ın başına geleceklere haber vermesidir. Burada Yehoram'ın krallığı döneminde İlyâs peygamberden aldığı mektuptan söz edilmektedir. Yehoram İlyâs'tan şöyle bir mektup almıştır: "Atan Dâvûd'un Tanrı'sı Rabb şöyle diyor: 'Baban Yehoşafat'ın ve Yahuda Kralı Asa'nın yollarını izlemedin. İsrail krallarının yolunu izledin. Ahab'ın ailesinin yaptığı gibi Yehuda ve Yerusâlim halkının putlara bağlanmasına ön ayak oldun. Üstelik kendi

¹⁵⁵ Bkz. I. Krallar, 21/1-24.

¹⁵⁶ I. Krallar, 22/29-38.

¹⁵⁷ II. Krallar, 9/36-37.

¹⁵⁸ II. Krallar, 1/1-17.

ailenden, senden daha iyi olan kardeşlerini öldürttün. Bu yüzden Rabb halkını, oğullarını, karılarını ve senin olan her şeyi büyük bir yıkımla vuracak. Sen de korkunç bir bağırsak hastalığına yakalanacaksın. Bu hastalık yüzünden bağırsakların dışarı dökülene dek günlerce sürüneceksin.” şeklinde konuşmuştur. Gerçekten de sonrasında Rabb Yehoram’ı iyileşmez bir bağırsak hastalığıyla cezalandırmış ve hastalık yüzünden bağırsakları dışarı dökülmüştür.¹⁵⁹

2.2.5. İlyâs’ın Şeria Irmağı’nı İkiye Bölmesi

İlyâs’ın mucizeleri arasında Şeria Irmağı’nı ikiye bölmesine de değinmek gerekir. Eski Ahit’e göre bu hadise İlyâs’ın göklere çıkmadan evvel Elişa ile beraberken vuku bulmuştur. II. Krallar 2/1-18 de yer alan anlatı özetle şöyledir: “Rabb İlyâs’ı kasırgayla göklere çıkarmadan önce, İlyâs ile Elişa Gilgal’dan ayrılıp yola çıkmışlardır. İlyâs Elişa’ya, ‘Lütfen sen burada kal, çünkü Rabb beni Beytel’e gönderdi’ demesine rağmen Elişa, ‘Yaşayan Rabb’in adıyla başın üzerine ant içerim ki, senden ayrılmam’ diye karşılık vermiştir. Böylece Beytel’e birlikte gitmişlerdir. Beytel’deki peygamber topluluğu Elişa’nın yanına gelir. ‘Rabb bugün efendini senin başından alacak, biliyor musun?’ diye ona sorarlar. Elişa, ‘Evet, biliyorum, konuşmayın!’ diye karşılık verir. İlyâs, ‘Elişa, lütfen burada kal, çünkü Rabb beni Eriha’ya gönderdi’ der. Elişa, ‘Yaşayan Rabb’in adıyla başın üzerine ant içerim ki, senden ayrılmam’ diye karşılık verir. Böylece birlikte Eriha’ya giderler. Eriha’daki peygamber topluluğu Elişa’nın yanına gelerek ‘Rabb efendini bugün senin başından alacak, biliyor musun?’ diye ona sorarlar. Elişa, ‘Evet, biliyorum, konuşmayın’ diye karşılık verir. Sonra İlyâs, ‘Lütfen burada kal, çünkü Rabb beni Şeria Irmağı kıyısına gönderdi’ der. Elişa, ‘Yaşayan Rabb’in adıyla başın üzerine ant içerim ki, senden ayrılmam’ diye karşılık verir.

Böylece ikisi birlikte yollarına devam eder. Elli peygamber de onları Şeria Irmağı’na kadar izler. İlyâs ile Elişa Şeria Irmağı’nın kıyısında durur. Peygamberler de biraz ötede, onların karşısında yer alır. İlyâs çüppesini dürüp sulara vurunca, sular ikiye ayrılır. Elişa ile İlyâs kuru toprağın üzerinden yürüyerek karşıya geçerler. Karşı yakaya geçtikten sonra İlyâs Elişa’ya, ‘Söyle, yanından alınmadan önce senin için ne yapabilirim?’ der ve Elişa, ‘İzin ver, senin ruhundan iki pay miras¹⁶⁰ alayım’ diye karşılık verir. İlyâs, ‘Zor bir şey istedin eğer yanından alındığımı görürsen olur, yoksa olmaz.’ der ve onlar yürüyüp konuşurlarken, ansızın ateşten bir atlı araba görünür,

¹⁵⁹ II.Tarihler, 21/12-15, 18-19.

¹⁶⁰ Kutsal yasaya göre ilk doğan çocuk iki pay miras alırdı. Bkz. Tesniye, 21/17.

onları birbirinden ayırır. İlyâs kasırgayla göklere alınır. Olanları gören Elişa şöyle bağırır: ‘Baba, baba, İsrail’in arabası ve atlıları!’ İlyâs’ı bir daha göremeyen Elişa giysilerini yırtıp paramparça eder. Sonra İlyâs’ın üzerinden düşen cüppeyi alıp geri döner ve Şeria Irmağı’nın kıyısında durur. İlyâs’ın üzerinden düşen cüppeyi sulara vurarak, ‘İlyâs’ın tanrısı Rabb nerede?’ diye seslenir. Cüppeyi sulara vurunca ırmak ikiye ayrılır ve Elişa karşı yakaya geçer. Erihalı peygamberler karşıdan Elişa’yı görünce, ‘İlyâs’ın ruhu Elişa’nın üzerinde!’ demişler sonra onu karşılamaya giderek önünde yere kapanmışlardır. Yanımızda elli güçlü adam var, ‘İzin ver, gidip efendini arayalım. Belki Rabb’in ruhu onu dağların ya da vadilerin birine atmıştır.’ derler. Ancak Elişa aramalarının gereği olmadığını söylemesine rağmen onlar aramış lakin hiçbir yerde bulamamışlardır.¹⁶¹

Görüldüğü üzere o dönemde yer alan insanlar İlyâs’ın artık görevinin bu dünyada son bulduğunu bilmeleri üzerine ikaz sadedinde Elişa uyarılmıştır. Elişa ve İlyâs’ı takip eden elli kadar peygamber ırmağın ikiye ayrılmasına şahit olurken sonunda bir ayrılık yaşayacaklarını bilirler. Burada Elişa’nın İlyâs’ı bırakmamasındaki ısrar sanki olacakları önceden hissetmesi ve bu yüzden destek olması yönündedir.

Bu anlatı Musa peygamberin Firavun ve ordusundan kaçışını anlatan sahneye benzer. Bilindiği gibi Musa asa darbesiyle denizi ikiye yarmış ve böylece İsrailoğulları denizde açılan bir patikadan sağ salim bir şekilde karşıya geçmiştir.

İslamî kaynaklarda da İlyâs’ın yükselmesi hadisesi geçer. İlyâs bir dul kadının oğlu olan Elyesa’nın (Alisa)¹⁶² derdine deva bulmuş ve Elyesa onun müridi olmuştur. Üç yıl süren kuraklığın sonunda, Allah merhametsizce nice masumun hayatına kıymış olduğu için onu azarlaması üzerine İlyâs, İsrailoğulları’na kendi putlarından istimdat eylemelerini, onlar niyazlarını karşılıksız bırakırlarsa Allah’a iman etmelerini teklif etmiştir. Putlar kendilerine tapanların dualarını duymamıştır. Hâlbuki İlyâs’ın Allah’a niyazı üzerine yağmur yağmaya başlamıştır. İlyâs, Allah’a yine niyazda bulunmuş ve kendisini bu dünyadan kurtarıp katına çağırmasını istemiştir. Müridi Elyesa ile dışarı çıktığı anda ateşten bir at belirir, Elyesa’nın hayret nidaları arasında İlyâs, bu at üzerinde göğe yükselmiştir. Allah’ın emri ile İlyâs’ın sureti değişir ve tüyler ile örtülü

¹⁶¹ II. Krallar, 2/1-18.

¹⁶² Muhtelif yerlerde Alisa olarak geçen isim Eski Ahit’te Elişa, Kur’an’da Elyesa olarak geçmektedir.

nurdan bir varlık haline gelmiştir. Hem dünyevi hem semavi, yarısı beşer yarısı melek olan bir varlık halini almıştır.¹⁶³

Vehb b. Münebbih'ten nakledilen bir rivayete göre İlyâs peygamber, insanlar tarafından yalanlanıp eziyet gördüğü zaman ruhunu teslim alması için Allah'a dua etmiş ve bu duası üzerine yanına ateş renginde bir binek gelmiştir. İlyâs bu bineğe binmiştir. Allah tüy gönderip onu nurla giydirmiştir. Yeme-içme ihtiyacı kendisinden kalkmıştır. Semavi ve arızı, beşeri ve meleksi bir niteliğe bürünmüştür.¹⁶⁴

Yeri gelmişken Yahudi Mistisizminde İlyâs'ın melek olduğuna dair aktarılan bilgilere yer vermek gerekir. Musa b. Şam Tov de Leon'a göre İlyâs meleklere dahildir. İlyâs göğe yükselmeden önce insanoğlu olarak yeryüzüne geçici aralıklarla uğrayan bir melektir. Yahudi mistiklerine göre Enoş'un bedeni ateş tarafından yok edilirken ve bizzat kendisi en büyük melek olan metatrona dönüştürülürken İlyâs yükselişten sonra yeryüzündeki biçimiyle kalır. Zira insan dünyasıyla ilişkisini sürdürmekte ve gerektiğinde yeryüzünde yeniden ortaya çıkmaktadır. İlyâs'ın bedeni insanoğlunun bedeni gibi topraktan değil, yaşam ağacından yaratılmıştır. Bu durum İlyâs'a Tanrı'nın buyruklarını ve mucizelerini yerine getirmesini sağlar. Bu sebeple sadece metatron olarak bilinen Enoş'un aksine İlyas Yahudiler'in kaderine müdahale eden bir konumdadır. İlyas sık sık İsrail Baal Shem Tov'da görünür ve Zaddikim efsanelerinde önemli bir rol oynar.¹⁶⁵

2.2.6. Rabb'in İlyâs'a Görünmesi

İlyâs'ın mucizeleri bağlamında Rabb'in görünmesi hadisesine de değinmek gerekir. Konuyla ilgili Eski Ahid'te şu ifadeler geçer:

Rabb, “Burada ne yapıyorsun, İlyâs?” diye sordu. İlyâs, “Her şeye egemen Rabb Tanrı'ya büyük bir istekle kulluk ettim” diye karşılık verdi, “Ama İsrail halkı senin antlaşmanı reddetti, sunaklarını yıktı ve peygamberlerini kılıçtan geçirdi. Yalnız ben kaldım. Beni de öldürmeye çalışıyorlar.”Rabb, “Dağa çık ve önümde dur, yanından geçeceğim” dedi. Rabb'in önünde çok güçlü bir rüzgâr dağları yarıp kayaları parçaladı. Ancak Rabb rüzgarın içinde değildi. Rüzgarın ardından bir deprem oldu, Rabb depremin içinde de değildi. Depremden sonra bir ateş çıktı, ancak Rabb ateşin

¹⁶³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II. 274.

¹⁶⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II. 274.

¹⁶⁵ Samuel Abba Horodezky, “Elijah [In Mysticism]”, *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, Thomson Gale, Amerika 2007, VI. 334.

içinde de değildi. Ateşten sonra ince, yumuşak bir ses duyuldu. İlyâs bu sesi duyunca, cüppesiyle yüzünü örttü, çıkıp mağaranın girişinde durdu. O sırada bir ses, “Burada ne yapıyorsun, İlyâs?” dedi. İlyâs, “Her şeye egemen Rabb Tanrı’ya büyük bir istekle kulluk ettim” diye karşılık verdi, “Ama İsrail halkı senin antlaşmanı reddetti, sunaklarını yıktı ve peygamberlerini kılıçtan geçirdi. Yalnız ben kaldım. Beni de öldürmeye çalışıyorlar.” Rabb, “Geldiğin yoldan geri dön, Şam yakınındaki kırlara git” dedi, “Oraya vardığında, Hazael’i Aram Kralı olarak, Nimşi oğlu Yehu’yu İsrail Kralı olarak, Avel-Meholalı Şafat’ın oğlu Elişa’yı da kendi yerine peygamber olarak meshedeceksin. Hazael’in kılıcından kurtulanı Yehu, Yehu’nun kılıcından kurtulanı Elişa öldürecek. Ancak İsrail’de Ba’l’a diz çöküp onu öpmemiş yedi bin kişiyi sağ bırakacağım.”¹⁶⁶

I. Krallar’da Rabb ve İlyâs’ın samimi konuşması, sıkıntılarını paylaşması diğer peygamberlerde de görülen yabancı olmamız bir durumdur. Musa ve Rabb arasında “Sağ elindeki nedir ey Musa”¹⁶⁷ ayetinde olduğu gibi samimi sorular ve cevaplar Kur’an’da yer verilmiştir.

2.3. Yahudi Mistisizminde ve Folklorik Literatürde İlyâs

İnsanın görünen nesnelere ardındaki gerçeklik, sonsuzluk ve birliğe ulaşma yönündeki ruhî tecrübesi ve bu tecrübeyi ifade eden doktrin mistisizm şeklinde ifade edilir.¹⁶⁸ Aggadik’te İlyas, halkın ruhani liderleri arasında arbulucudur ve aynı zamanda ilahi bilgelik Yahudi mistiklerin kişisel deneyimlerinde mistik spekülasyonlar son derece önemli bir rol oynamaktadır. Yahudi bilgelerinin bazı deneyimleri Talmudik Aggadah’ta anlatılmaktadır. İki bilgenin uçuşu ve bir mağarada on iki yıl boyunca kalışları, bu süre zarfında da İlyâs’ın onlara günde iki kez görünmesi ve bilgi vermesi bu minvaldedir.¹⁶⁹ Talmud ve Zohar’da atıfta bulunulduğu üzere İlyâs dindar insanlara kendini ifşa etmiştir. İlyâs, Tora’nın gizli yorumlarında sık sık bahsedilir. Hatta İlyâs zaman zaman İsrail Baal Şem Tov’a görünmüştür. Ayrıca Zaddikim efsanelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Moses b. Shem Tov de Leon’a göre, İlyâs insanın yaratılışını destekleyen meleklerle mensuptur. Leon’a göre İlyâs yeniden göğe yükselmeden önce insan olarak yeryüzünde geçici süreliğine ikamet

¹⁶⁶ I. Krallar, 19/9-18.”

¹⁶⁷ Tâhâ 20/17

¹⁶⁸ İlhan Kutluer, “Mistisizm”, *DİA*, İstanbul 2005, XXX. 188.

¹⁶⁹ Wiener, *Prophet Elijah in The Development*, s. 78-81.

eden bir melektir. Kabalist Pardes Rimonim Cardevera, Enoş'un kaderiyle İlyâs'ın yaşamını kıyaslamaktadır. Ona göre her ikisi de münzevi bir yaşam süren kutsal şahsiyetlerdir. Cennette her ikisi Yahudi mistikleri tarafından hayal ötesi bir şekilde tasvir edilir. Enoş'un bedeni ateşte yandığında ve kendisi bir baş melek/metatrona dönüştüğünde İlyâs, bedenen göğe yükselir ve böylece yeryüzünde yeniden ortaya çıkarak dünya ile irtibatını gerektiğinde sürdürmektedir. İlyâs'ın bedeninin topraktan değil yaşam ağacından geldiği söylenmektedir. İlyâs Tanrı'nın emirlerini ve mucizelerini gerçekleştirir. Böylece İlyâs sadece Metatron olarak bilinen Enoş gibi değil, Yahudi insanların kaderinde de rol oynar.¹⁷⁰

İlyas'ın kişiliği yalnızca tarihi olayların Kitab-ı Mukaddes'teki kayıtlarında, Aggadah'ta, mistisizmde ve Hasidizm'de değil aynı zamanda -ki özellikle büyük ölçüde- Yahudi folkloründe önemli bir bölümü kapsamaktadır. İlyâs ile ilgili geleneksel hikayeler, anekdotlar, şiirler, şarkılar neredeyse sınırsız denilebilir. Şiirsel birçok tasavvurlarda İlyâs'ın imaları görülmektedir. Özellikle de yağmur duaları bunlardan biridir. Benzer şekilde Kefaret Günü öncesi günlük ve haftalık tövbe duaları İlyâs'ın Karmel Dağı'ndaki duasının referansı ile tekrarlanır. Kefaret Günü sona erdiğinde Yahudi halkı yirmi dört saat süren oruç tuttuktan sonra örtünüp şu cümlelerle kapanış duası yaparlar: "Kapı kapandığı an bize kapıyı aç." Bu dua toplu olarak yedi kez yalvarışlarla tekrarlanır. Diğer yandan özellikle Şabat sonu da İlyâs'ın izleri belirir. Resmi ayinlerini takiben havdalah (Şabat bitimindeki tören) öncesi ve sonrası birçok Yahudi evinde 'İlyâs Şarkıları' söylenir. Bu şarkıların nakaratı 'Gilad'dan Tişbeli İlyâs/ Yakında bize Davud'un oğlu Mesih'le gelebilir.' şeklindedir. İlyâs'ın kutsal mucizelerine tahsis edilmiş pek çok ayet geleneksel dua kitaplarının tümünde yer almaktadır. Aynı zamanda İlyâs'ın bir rüyada görünmesi iyi şanslar ifade ettiğine ve yakında çıkacağını vaad ettiğine işaret sayılmaktadır.¹⁷¹

Özel yerler de, çoğunlukla sinagoglar ve mağaralar, ağırlıklı olarak İsrail topraklarında ve Yakın Doğu'da İlyâs'a ithaf edilmiştir. Onun kutsal faaliyetlerinin resimleri dua kitaplarında ve özellikle de Fısıh bayramı ayinlerinde yer alır. Önemli Yahudi liderleri için İlyâs'la karşılaşmak, dini rehberlik, manevi bir yüzleşme, ilahi olana yakınlık, kurtuluş olasılığı ve feragat beklentisi anlamına gelmektedir. Talmudik-Aggadik literatürün ve Midraş'ın etkisinde İlyâs, her şeyden önce cennetten gönderilen bir yardımcı, bireyin ruhsal ve maddi sorunlarını giderici ayrıca diasporadaki Yahudi

¹⁷⁰ Horodezky, "Elijah" [In Mysticism], *Encyclopaedia Judaica*, VI. 334.

¹⁷¹ Wiener, *Prophet Elijah in The Development*, s. 132-135.

kitlelerinin kurtarıcısı olan bir şahsiyettir. Sayısız halk efsanesi İlyâs'ın ani beklenmedik yardımlarını anlatmaktadır. Buna göre İlyâs ciddi hastalıkları tedavi eder, hayatları tehlikede olan insanları korur, haksız yere mahkûm olanları serbest bırakır, mutlu evlilikler getirir, yoksulları destekler ve rahatlatır, iyi niyetleri, davranışları ödüllendirir.¹⁷² İlyâs çoğunlukla nazik, bilge yaşlı adam gibi mesela bir dilenci veya sıradan bir köylü gibi görünmüştür. Sık sık mucizeler gerçekleştirmiştir. Zaman ve uzay onun emri altındadır, böylece her an yardıma koşar ve asla yardımlarında geç kalmamaktadır.¹⁷³

İlyâs hakkında birçok hikâye anlatılmaktadır. Bunlardan biri şu şekildedir: Mutlu bir aile yaşamına sahip olan dindar, bilge, zengin ve hayırsever bir adam bu mutluluğunun tamamen kendi niteliklerine ve davranışlarına bağlı olduğuna inanmaktadır. Sonra bir gün, çölde yolunu kaybeder ve susuzluktan ölmek üzeredir ve İlyâs ona bir Arap şeklinde görünür ve adamın sahip olduğu şeylerin yarısını takas etme şartıyla elindeki su dolu sürahiyi adama vermeyi teklif eder. Adam kabul eder ancak suyu fazla içtiği için çok hastalanır. İlyâs böylece adama ikinci kez bu sefer de hekim şeklinde görünür ve adamı sahip olduğu şeylerin diğer yarısını takas etmesi şartıyla tedavi eder. Bunun üzerine adam iyileşir ve evine döner ancak elindeki her şeyini kaybettiği gerçeği hakkında üzülür ve şikayetlenir. Sonra İlyâs üçüncü kez adama görünür ve kendini ifşa ederek adamın sahip olduğu değerleri adamdan niçin aldığını açıklar. Böylece İlyâs bunu insanlığın kaderi için sadece iyi davranışların değil aslında ilahi kudretin ve merhametin esas olduğunu öğretmek için yaptığını söyler.¹⁷⁴

İlyâs zaman zaman Fısıh gecesi bilinmeyen yaşlı bir adam şeklinde evlerin açık bırakılan kapısından girer ve aile masasına oturur¹⁷⁵ ayrıca Kudüs sinagoglarında Kefaret Günü onlarca inanan ve ibadet edenleri kaydetmek için ortaya çıkmıştır. Burada şunu da belirtmek gerekir ki yukarıda İlyâs hakkındaki bahsi geçen hikâye ve bilgiler daha çok Aggadik literatüründeki İlyâs algısının görüşüne göre kalıplaşmıştır. Diğer yandan İlyâs öyle bir şahsiyettir ki Ester Kitabı'nda İranlı Yahudilerin kurtarılması dahi Aggadistler tarafından onun gizemli faaliyetlerine atfedilmiştir. Dolayısıyla folklorik literatür İlyâs hakkında başarılı çok sayıda hikaye içermektedir. İnsanlar onun adına tahsis edilmiş birçok özel yerde ibadet etmekte onun adını taşıyan mağara önlerinde

¹⁷² Ayrıca bkz. Noy, "Elijah [In Jewish Folklore]", *Encyclopaedia Judaica*, s. 335.

¹⁷³ Wiener, *Prophet Elijah in The Development*, s. 136-137.

¹⁷⁴ Diğer bazı anlatılagelen hikâyeler için bkz. Wiener, *Prophet Elijah in The Development*, s. 137-138.

¹⁷⁵ Bkz. Noy, "Elijah [In Jewish Folklore]", *Encyclopaedia Judaica*, s. 335.

özellikle ruhsal yönden hastaları İlyâs'ın gelip iyileştireceğine inandıkları için gecelemedirler.¹⁷⁶

Bazı yazarlar tarafından İlyâs karakterinin aynı zamanda Yunan Tanrısı Hermes ile de benzer bir rol oynadığı söylenmiştir. Mesela Wiener Jungian'ın İlyâs çalışması Tanrı Hermes ile bu peygamberin ortak yönleri olduğunu not etmektedir. Hermes, İlyâs gibi karşıtlıklar karşısında uzlaşmayı simgeleyen manevi bir liderdir. Diğer yandan Segal, İlyâs'ın fakir halkın maddi isteklerine, sıradan insanların iyileşme arzularına yardım etme, başarı gibi konularda Hermes benzeri karakterine atıfta bulunmuştur. Ancak Yahudilerin hiçbiri Hermes kültüründen motifler veya fonksiyonlar alınmış ve İlyâs'a dönüştürülmüş olabileceğini düşünmemişlerdir. Diğer yandan Ben-Amos bu ikisinin tarihsel bağlantısı olabileceğini ifade etmiştir. İlyâs ve Hermes zaman zaman şekil değiştiren ve kurtarıcı bir figürdür. Ancak bu ikisi arasında yapılan kıyaslama noktasında Rabbinik kaynaklarda açık ve net bir bilgi yoktur.¹⁷⁷

Yazılı ve sözlü Yahudi folklorik literatüründe bir çok efsane ve hikaye Kitab-ı Mukaddes öncesi ve sonrası figürler ve efsanevi karakterler etrafında şekillenmiştir. Bunlar arasında İlyâs, Musa, Kral Süleyman, Kral Davud, Maymonides ve yerel bilgilerden olan Israel b. Eliezer Baal Shem Tov, R. Hayyim b. Moses, R. Shalom gibi meşhur bir kahramandır. Rabbinik literatürde İsrail'in gelecekteki kurtuluşunun ve Mesianik çağın habercisi olarak kurtuluş motifi İlyâs'la ilişkilendirilmiştir; ancak bu folklorde vurgulanmamıştır, daha çok semavi olarak kabul görmüştür. Buna göre İlyâs toplumsal adaletsizlikle mücadele etmek için yeryüzüne gönderilmiş bir elçidir. İlyâs, açgözlü zengini cezalandıran misafirperver fakire ödülüdür.¹⁷⁸

Sonuç itibariyle İlyâs'ın ortaya çıkışıyla ilgili efsaneler, toplumlara sözlü kültürle aktarılmıştır. Rabbinik metinler bu tür efsaneleri bir çalışma konusu olarak tanımamış veya ayrı bir tür olarak adlandırmamıştır.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Bkz. Wiener, *Prophet Elijah in The Development*, s. 138-141.

¹⁷⁷ Kristen H. Lindbeck, *Elijah and the Rabbis Story and Theology*, New York 2010, s. 75-76.

¹⁷⁸ Noy, "Elijah [In Jewish Folklore]", *Encyclopaedia Judaica*, s. 335.

¹⁷⁹ Lindbeck, *Elijah and the Rabbis*, s. 33.

BÖLÜM III

B. İSLAMİ KAYNAKLARA GÖRE İLYÂS PEYGAMBER

3.1. Kur'an-ı Kerim, Tefsir ve Hadis Bağlamında İlyâs

3.1.1. İlyâs Peygamber'in Adı ve Şeceresi

Daha önce de bahsettiğimiz gibi Kur'an-ı Kerim'de İlyâs iki defa (En'âm 6/85; Sâffât 37/123), bir defa da İlyâsîn olarak (Sâffât 37/130) ismen zikredilir.¹⁸⁰ Arapça'da İlyâs şeklini alan Eliyahu, Yunanca'ya ve Latince'ye Elias olarak geçmiştir. Kelimenin Arapça'ya Hıristiyanlık kanalıyla girdiği ileri sürülmektedir.¹⁸¹ Josef Horovitz (ö. 1931), İlyâs'ın Yunanca'da Elias ve Eleias, Etiyopya dilinde Elyas, Süryânîce'de Eliya olduğunu, İslâm'a Habeş Hıristiyanlığı yoluyla geçtiğini belirtmektedir.¹⁸² Friedlaender'ın naklettiğine göre, İlyâs ismi Grekçede Eliyas, İbranice'de Elijah, Süryanicede İliya veya İlya, batı dillerinde Elie, Arapça'da İlyâs aynı kelimenin farklı imlalarından başka bir şey değildir.¹⁸³

Öte yandan İlyâs ve İlyâsîn'in aynı kelime olduğu ifade edilmektedir. Bir görüşe göre İlyâsîn ismi “âl” ve “yâsîn”den oluşan bir tamlamadır. Ancak İlyâsîn isminin geçtiği Sâffât sûresinde zikredilen diğer peygamberlerin adlarının yanına “âl” takısının eklenmediği, dolayısıyla buradaki kelimenin “âl Yâsîn” olamayacağı ileri sürülmektedir.¹⁸⁴ Sâffât 37/130. ayeti (*selâmün alâ ilyâsîn*) A'rec (ö. 130/747-48), Şeybe ve Nâfi' (ö. 169/785) *selâmün alâ âli yâsîn* şeklinde okumuştur. İkrime, Ebû Amr (ö. 154/771), İbn Kesîr (ö. 120/738), Hamza (ö. 156/773) ve Kisâi (ö. 189/805) *selâmun alâ ilyâsîn* şeklinde; Hasen ise *selâmiün ale'l-yâsîn* diye okumuştur. Ayette maksat İlyâs'tır. Selam da onadır. Araplar Arapça asıllı olmayan kelimeleri değişik şekilde telaffuz etmiştir.¹⁸⁵

Diğer taraftan aslı İlyâs olan İlyâsîn'deki “yâ” ve “nûn”un, ayetlerin sonunun nazma uygun olması için getirilmiş olduğu belirtilmektedir. Zira bazı özel isimlerin sözcük kalıplarında seci amaçlı değişiklik yapıldığı bilinmektedir. Bunun en ilginç

¹⁸⁰ Tespit edebildiğimiz kadarıyla İlyâs ile ilgili ayetlerin nüzul sebebi bulunmamaktadır.

¹⁸¹ Jeffery, *The Foreign Vocabulary*, s. 68.

¹⁸² Harman, “İlyâs”, *DİA*, XXII. 160.

¹⁸³ Ahmet Yaşar Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır- İlyas Kültü*, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2012, s. 79.

¹⁸⁴ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII. 102-103.

¹⁸⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, Kahire 2002, VIII. 101.

örneklerinden biri, Tîn 95/2. ayette geçen *tûr-i sînîn* (Sina Dağı) terkididir. Mü'minûn 23/20. ayette *Tûr-isînâ* şeklinde kaydedilmesine rağmen Tîn Suresi'nde kelimenin orijinal formunda değişiklik yapılmıştır. Buna benzer bir değişiklik de Sâffât 37/130. ayette geçen *ilyâsîn* kelimesinde göze çarpmaktadır. Bazı kıraat âlimleri tarafından *İlyâs* şeklinde de okunan bu kelimenin medlulü, Hz. İlyâs'tır. Nitekim En'âm 6/85 ve Sâffât 37/123. ayetlerde *ilyâs* şeklinde kaydedilmiş; ancak Sâffât 37/130. ayette seciden dolayı *ilyâsîne* dönüştürülmüştür.¹⁸⁶

Müsteşrik Wensinck'e (ö. 1939) göre Sâffât 37/130. ayette İlyâs isminin İlyâsîn şeklinde zikredilmesi müfessirleri izah konusunda birçok güçlüklerle maruz bırakmıştır. (Hz.) Peygamber her zaman gördüğümüz ifade serbestisi ile hareket ederek kelimeye sadece "in" kafiyesinin hatırı için bu şekli vermiştir.¹⁸⁷

İlyâsîn kelimesinin İlyâs'ın çoğulu veya "İlyâs'a mensuplar" anlamına geldiği de belirtilmiştir. Bazı görüşlere göre *İlyâsîn* kelimesi şive farkından dolayı bu şekildedir ve aslı İlyâs'tır. Bu kelimeyle Hz. Muhammed'in ümmetinin kastedildiği de ileri sürülmüştür.¹⁸⁸

Elmalılı M. Hamdi Yazır *yasîn* kelimesiyle ilgili olarak, "İlyâs (a.s.)'ın babası olmakla Âl-i Yasîn yine İlyâs demek olur. Yasîn bir de Resul-i Ekrem'in isimlerinden olduğuna göre bazıları Âl-i Yasîn'den maksadın, Muhammed ümmeti olduğunu söylemişlerdir." demiştir.¹⁸⁹ Yazır'a göre "Muhammed Ümmetine" ifadesiyle bir tevriyeden bahsedilmişse de bu tatmin edici olmaktan uzak görülmüştür. Sünni âlimler, zoraki tevillerle ayetin "Muhammed Ümmeti"ne işaret olduğunu iddiaya kalkınca Rafizîler de bunun "Ali Ümmeti" demek olduğunu söylemeye cüret etmişlerdir. İtidalden ayrılmayan birçok din âlimi ise "İlyâsîn'in Muhammed ümmeti manasına geldiği yolundaki açıklamaları yadırgamışlar ve bunu lüzumsuz bulmuşlardır.¹⁹⁰ Sonuç olarak ayetin öncesi ve sonrasında Hz. Muhammed'in ismine ve ümmetine zımmen veya alenen atıfta bulunulmadığı için *ilyâsîn* kelimesindeki maksadın Muhammed ümmeti olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir.

İlyâs hakkında tarih, tefsir ve kısas-ı enbiyâ kitaplarında çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bu rivayetlerde onun şeceresi İlyâs b. Yâsîn b. Finhâs b. İzâr b. Hârûn

¹⁸⁶ Mustafa Öztürk, *Kur'an Dili ve Retoriği*, Ankara Okulu, Ankara 2015, s. 147.

¹⁸⁷ Wensinck, "İlyâs", *İA*, V/2. 975.

¹⁸⁸ Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, s. 73.

¹⁸⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 2001, VI. 457-458.

¹⁹⁰ Abdullah Aydemir, "İlyas (a.s) Hakkında Bir Araştırma", *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, cilt: V, sayı: 2 (1401), s. 36.

b. İmrân veya İlyâs b. Âzir b. İzâr b. Hârûn b. İmrân şeklinde verilmektedir.¹⁹¹ Dikkat edilirse iki şecere arasında iki isim değişikliği vardır. Yani İlyâs'ın babası ve dedesinin isimleri farklıdır. Birinci silsile ikincisine tercih edilmiştir.¹⁹² Râzî'nin belirttiğine göre müfessirlerin çoğu İlyâs'ın, İsrailoğullarına gönderilen peygamberlerden biri ve Musa'nın kardeşi Harun'un soyundan gelen İlyâs b. Yâsîn olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.¹⁹³

Her iki şecerede de İlyâs, Hârûn'a varan bir soya mensup gösterilmiştir. Ahd-i Atîk'te Hârûn'un Nadab, Abiu, Eleazar ve İthamar adında dört oğlunun bulunduğu nakledilir. Buna göre İslâmî kaynaklarda Hârûn'un oğlu olarak zikredilen "el-İzâr", Ahd-i Atîk'teki Eleazar olmalıdır. Ahd-i Atîk'te Hârûn'dan sonra baş kâhinlik görevini Eleazar'ın, onun ölümü üzerine de oğlu Pinehas'ın devraldığı belirtilir. İslâmî kaynaklara göre İlyâs, Pinehas'ın (Finhâs) torunudur. Kur'an'da zikredilen İlyâs, Kitâb-ı Mukaddes'teki İlyâ (Eliyahu-Eli) olmalıdır. Zira Kur'an'daki İlyâs da tıpkı peygamber İlyâ gibi Ba'l putperestliğiyle mücadele etmiştir.¹⁹⁴

İslâmî kaynaklara gelince, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) naklettiğine göre İlyâs peygamberin şeceresi şöyledir: İlk gönderilen peygamber İdris'tir. Ondan sonra Nuh, ondan sonra İbrahim, ondan sonra İsmail ve İshak, onlardan sonra Yakub, ondan sonra Yusuf, ondan sonra Lut, ondan sonra Hud, ondan sonra Salih, ondan sonra Şuayb, ondan sonra Musa ile Harun (bunlar İmran'ın oğullarıdır), bunlardan sonra da Azir oğlu İlyâs gönderilmiştir. Ancak bu sıralama üzerinde ihtilaf vardır.¹⁹⁵ İbn Abbas'tan nakledildiğine göre İlyâs Elyesa'nın amcasıdır.¹⁹⁶ İbn Abbas'tan gelen başka bir rivayette ise İlyâs'ın Elyesa'nın amcasının oğlu olduğu belirtilmiştir.¹⁹⁷

Ayrıca bazı kaynaklarda İlyâs'ın İdris peygamber olduğu belirtilir. Nitekim İbn Mes'ud bu kanaattedir.¹⁹⁸ Taberî *ilyâsin* kelimesinin *idrâsîn* şeklinde de okunduğunu

¹⁹¹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII. 99; Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII. 160.

¹⁹² Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, s. 73

¹⁹³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer Fahreddîn er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2004, XXVI. 140.

¹⁹⁴ Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII. 161.

¹⁹⁵ Ebü'l-Fidâ İsmâîl İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Hicr, Beyrut 1997, II. 273.

¹⁹⁶ Kurtubî, , *el-Câmi*, VIII. 99.

¹⁹⁷ Ebû İshak Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2004, V. 227.

¹⁹⁸ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân*, V. 227; Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud el-Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî (Meâlimü't-Tenzîl)*, nşr. Hâlid Abdurrahmân el-Akk-Mervan Sevâr, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1995, IV. 36; Kurtubî, , *el-Câmi*, VIII. 99; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân es-Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr fî't-Tefsîri'l-Me'sûr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1983, VII. 117.

kaydetmiştir. Ne var ki bu okuyuşun şaz olması sebebiyle güvenilir sayılmayacağı başta Taberî olmak üzere birçok müfessir tarafından belirtilmiştir¹⁹⁹ Diğer taraftan İdris isminin Kur'an'da geçmesi ikisinin ayrı kişiler olduğunu gösterir.²⁰⁰ İdrîs ve İlyâs farklı zamanlarda yaşamış iki ayrı peygamberdir. İdris Hz. Nuh'tan önce yaşamıştır. İlyâs ise daha muahhar olup Hz. Harun'un torunlarındanır.²⁰¹ Taberî de İlyâs ve İdris'in aynı kişi olmasının mümkün olmadığı sonucuna varır.²⁰² İbnü'l- Arabî ise bu konuda şunları aktarmaktadır: İlyâs, Hz. Nuh'tan önce peygamber olan İdris'tir. Allah, onu yüce bir yere yükseltmiştir. İdris, feleklerin kalbi olan güneşe yerleşmişti. Sonra "Ba'lebekke" köyüne gönderildi. "Ba'l" bir put adıdır, "bek" ise o köyün hükümdarıdır. Ba'l diye isimlendirilen bu put hükümdara aitti. İlyâs'a-ki o İdris'tir- Lübnan denilen dağın parçalanması ateşten bir at şeklinde gösterildi. Lübnan, ihtiyaç anlamına gelen lübane kelimesinden türetilmiş bir isimdir. Böylece İdris'in bütün araçları ateşlendi. Atı görünce onun üzerine bindi ve kendisinden şehvet düştü. Böylece şehvetsiz akıl oldu ve nefsânî gayelerle ilgili herhangi bir amacı kalmadı. Allah İdris'i-İlyâs'ı iki defa yarattı. İlyâs Nuh'tan önce peygamberdi ve sonra ilahi kata yükseltilip tekrar peygamber olarak indirildi.²⁰³ İbnü'l- Arabî'ye göre İdris peygamberin maddeden soyutlanmanın bir ifadesi olarak güneş feleğine yükseltilmesi, ölüm yoluyla gerçekleşmemiştir. Bu nedenle Arabî'ye göre İdris ikinci kez dünyada var olmuş ve bu kez İlyâs adıyla ortaya çıkmıştır. Bu mesele İsa peygamberin iki kez dünya hayatında görünmesiyle ilişkilendirilebilir. İdris, Nuh'tan önce peygamber olan İlyâs'tır. İdris'in yüksek bir mertebeye (güneş feleği) yükselmesindeki yükseklik, soyutlanmak, bedenden ve bedensel şeylerden uzaklaşmak anlamına gelebileceği gibi gerçekten de belirtilen yüksek mertebeye çıkmak anlamında alınabilir. İlyâs hakkında verilen bilgiler, şarihler tarafından sembolik anlamlarda yorumlanır. Dağ, dağın parçalanması, bunun ateş şeklinde gözükmesi ve dağın adının Lübnan, yani ihtiyaç anlamına gelmesi bir takım simgelerle ilişkilendirilebilir. Abdurrahman Câmî, *Şerh-i Fusûsi'l-Hikem*'inde bu simgeler hakkında "Allah en iyisini bilir ya" diyerek İlyâs'a gösterilen şeylerin rüyada olduğunu ve dolayısıyla da tabir edilmesi gerektiğini belirterek söze başlar. Buna göre: Lübnan Dağı, İlyâs'ın cisimsel yönüdür. Ruh bu bedenle gayesine ve ihtiyaçlarına ulaşır. At ise sayesinde yüksek gayelere ulaşabildiği ruhanilik yönüne işaret eder.

¹⁹⁹ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII. 104; Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, s. 74.

²⁰⁰ Bkz. Meryem 19/56, Enbiyâ 21/85.

²⁰¹ Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII. 162.

²⁰² Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, XII. 104.

²⁰³ İbnü'l-Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, çev. ve şerh. Ekrem Demirli, Kabalcı Yayınları, Ankara, 2008, s. 200,204.

Parçalanma, ruhsal yönün bedensel yöne baskın gelmesi ve onu etkisi altına almasıdır. Câmî bu görüşünü desteklemek için, İlyâs'ın on sene veya daha fazla bir süre yemediğini, içmediğini ve uyumadığını söyleyen bir rivayet aktarır. Bütün bunlar, bedensel yönün ruhsal güçler tarafından etki altına alınması ve bedenin parçalanması anlamına gelir. Atın üzerine binmesi ise ruhsal güçlerine yerleşerek ve hakim olarak yüksek mertebelere doğru yönelmesi anlamına gelir. Bu sayede bedensel yönün gereği olan arzu ve öfke gücü düşmüş saf akıl halinde kalmıştır.²⁰⁴ Buradaki simgelerin benzeri Musa'da da görülmektedir. Nitekim Musa'nın sandala konulup bırakılmasındaki hikmet, sandalın Musa'nın bedeni olmasıdır. Nehir ise beden vasıtasıyla elde ettiği ilimlerin simgesidir, bedene söz konusu bilgileri kazandıran teorik-düşünce gücü, duyuşsal ve hayali güçlerdir. Musa bu güçler sayesinde çeşitli bilgi dallarını öğrenebilsin diye sandalla nehre atılmıştır. Bu şekilde Allah ona bedeni yöneten hükümdar ruh olsa bile, onu ancak kendisi vasıtasıyla yönetebileceğini öğretmiştir.²⁰⁵

Hızır'ın İlyâs olduğuna dair rivayetlere gelince, İlyâs'ın İdris olduğuna ilişkin kayıtlar, bazı çevrelerde yapılan Hızır-İlyâs-İdris özdeşleştirmesini akla getirmektedir. Kaldı ki Kur'an-ı Kerim'de bu özdeşleştirmeyi gerektirecek bir işaret yoktur. O zaman bu özdeşleştirmenin yine Ehl-i Kitap kökenli mitolojik rivayetler yüzünden gerçekleştiği sonucuna varmak gerekir. Nitekim Wensinck ve G. Vajda, Hızır-İlyâs-İdris birliğini İskender efsanesine bağlarlar. Çünkü orada hayat suyundan içen Andreas'tır. Bu da İdris'le ilgilidir. İslam mitolojisinde ise sudan içen Hızır olduğundan bu özdeşleştirme meydana gelmiştir.²⁰⁶

3.1.2. İlyâs Peygamber'in Fiziki Görünümü

İlyâs peygamber hakkında Kur'an ve hadis dışındaki İslâmî literatürde çoğunlukla Yahudi dinî literatüründen kaynaklanan pek çok rivayet yer almaktadır. Kâ'b el-Ahbâr'ın verdiği bilgilerde Hârûn'un üçüncü batında torunu olan İlyâs'ın iri başlı, çekik karınlı, ince bacaklı bir kişi olduğu, göğsünde veya başında kırmızı bir beni bulunduğu, yedi yaşında Tevrat'ı ezberlediği ifade edilir. Hezekiel peygamberden sonra İsrâiloğulları içinde birçok bidat ortaya çıkmış, İsrâiloğulları Allah'a verdikleri sözü unutup başka ilâhlara tapmaya başlamışlar, bunun üzerine Allah onlara İlyâs'ı peygamber olarak yollamıştır. Bir rivayete göre küçüklüğünde vuku bulan bir hadise

²⁰⁴ Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, s. 465-466.

²⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Arabî, *Fusûsu'l-Hikem*, s. 221.

²⁰⁶ Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, s. 74.

üzerine dağlara kaçıp ömrünün kırk yılını oralarda geçirmiş, kırk yaşında kendisine peygamberlik verilmiş, yetmiş karyeye gönderilmiştir.²⁰⁷ Doğduğu zaman kendisinden meşrik ve mağribi aydınlatan bir nurun parladığı, kırk yaşına basıncaya kadar dağ başlarında ve çöllerde vahşiler ve yırtıcı yaratıklarla yaşadığı yönünde rivayetler de aktarılmıştır.²⁰⁸

İlyâs aynı zamanda uzun boylu zayıf bedenli ve kıvrıkcık saçlı olarak da tasvir edilmiştir.²⁰⁹ Boyu ile ilgili Hâkim'in (ö. 405/1014) *el-Müstedrek* isimli eserinde "sahihtir" nitelemesiyle Enes b. Mâlik'ten aldığı bir rivayette İlyâs'ın boyunun 300 zira olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu rivayet uydurma kabul edilmiştir. Yine İlyâs'ın otuz peygamber gücünde olduğu söylenmiştir.²¹⁰

3.1.3. İlyâs Peygamber'in Yaşadığı Dönem

İslâmî kaynaklarda İlyâs'ın Kral Ahab ve Kraliçe İzebel'in hüküm sürdüğü dönemde yaşadığı belirtilir. Kral Ahab putlara tapmış ve kavmini de bu inanca zorlamıştır. İlyâs kavminin Ba'l'e tapmasını bırakıp Allah'a kulluk etmesini istemiştir. Kral Ahab, İlyâs'ın davetine icabet etmiş ve putperestliği terketmiştir. Bir ara karısı İzebel komşusunu öldürterek bahçesini ele geçirmiştir. Zira İzebel bu bahçeden dolayı komşusunu kıskanmıştır. Kral Ahab karısı İzebel'i böyle bir işe bulaşmasından alıkoymaya çalışmıştır. Ne var ki İzebel kocası Ahab uzun bir yolculuğa çıktığında bunu fırsat bilmiş ve komşusuna tuzak kurmuştur. Allah onları ikaz etmek ve bahçeyi iade etmelerini, aksi takdirde cezalandırılacaklarını bildirmek için İlyâs'ı göndermiştir. Ahab buna kızarak putperestliğe dönmüş ve İlyâs'ı öldürmeye kalkışmıştır. Bunun üzerine İlyâs yedi yıl dağlarda ve mağaralarda gizlenmek durumunda kalmıştır. Bir ara ortaya çıktıysa da kralın düşmanlığı devam ettiği için tekrar dağa dönmüştür.²¹¹

Bazı rivayetlere göre uzun bir aradan sonra dağdan inen İlyâs, bir rivayete göre Yûnus b. Mattâ'nın, başka bir rivayete göre Elyes' b. Ahtub'un annesinin evine misafir olur ve burada altı ay kaldıktan sonra dağa döner. Kavminin putperestlikte ısrar etmesinden dolayı çok üzülen İlyâs, yedi yıl sonra İsrâiloğulları'nın yaptıklarından bıktığını ifade ederek Allah'tan ruhunu almasını diler ve fakat bu dileği kabul edilmez.

²⁰⁷ Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII. 161-162.

²⁰⁸ Aydemir, "İlyas (a.s) Hakkında Bir Araştırma", s. 30.

²⁰⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh Hâkim en-Nîsâbü'rî, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Dâru'l-Haremeyn, Kahire 1997, II. 583; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Ankara 2003, II. 135.

²¹⁰ Bkz. Aydemir, "İlyas (a.s) Hakkında Bir Araştırma", s. 28.

²¹¹ Beğavî, *Tefsîru'l-Beğavî*, IV. 36-37. Ayrıca bkz. Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VII. 116-117.

Ancak İlyâs'a üç yıllığına yağmura hükmetme yetkisi verilir. İlyâs yedi yıl olarak istemişse de bu zaman zarfını çok bulan Allah üç yıllığına müsaade etmiştir.²¹² Onun yağmuru durdurmasıyla büyük bir kıtlık ve kuraklık baş gösterir.²¹³ Üç yılın ardından meleklerin araya girmesiyle kuraklık sona erer, İlyâs'ın duasıyla yağmur yağar, tekrar bolluk ve bereket olur. İsrâiloğulları'nın yine de isyandan vazgeçmemesi üzerine İlyâs kendisini bu dünyadan kurtarması, katına çağırması için Allah'a niyazda bulunur. Sadık müridi Elyesa(Elişa) ile birlikte iken ateşten bir at gelir, Elyesa'nın hayret nidaları arasında İlyâs ata binip göğe yükselir.²¹⁴ Görüldüğü üzere İslâmî eserlerde yer alan İlyâs ile ilgili bilgilerin kaynağı genelde Ahd-i Atîk (I. Krallar, 17- II. Krallar, 2) ve diğer Yahudi rivayetleridir. İlyâs'ın dileğiyle meydana gelen kuraklık, Ba'l rahiplerinin, komşuları olan bahçe sahibinin, İlyâs'ı yakalamaya giden askerlerin kıssaları gibi unsurlar bazı farklılıklarla Yahudi kaynaklarında da bulunmaktadır.²¹⁵

3.1.4. İlyâs ve Hızır

Daha önce zikredildiği üzere İlyâs, Yeşua Ben Levi ile yolculuk yapmış, yolculuk sırasında bazı fiiller işlemiş ve Yeşua'nın buna canı sıkılmıştır. Olup bitenlerin mahiyetini anlamayan Yeşua sebeplerini sormuş; İlyâs da bunları ilâhî takdirle yaptığını söylemiştir.²¹⁶ Bu kıssanın Kur'an'daki kıssa ile aralarında bazı benzerlikleri bulunmaktadır. Kur'an'daki kıssa ile Yahudi efsanesi arasında benzerliklerin bulunması, üzerinde durulması gereken bir husustur.²¹⁷ Kur'an'da adı geçmemekle birlikte müfessirler tarafından Hızır'a ait olduğu kabul edilen Kehf suresindeki kıssa özetle şöyledir:

Musa genç adamına iki denizin birleştiği yere ulaşmaya karar verdiğini söyler, bunun üzerine beraberce yola çıkarlar. İki denizin birleştiği yere varınca yanlarına aldıkları kurutulmuş balığı bir kenarda unuturlar, balık da canlanarak denize atlar. Bir müddet sonra Musa genç adamına azığı getirmesini söyler; fakat genç adam olup biteni hatırlayarak daha önce bunu Musa'ya bildirmeyi unuttuğu için üzüntüsünü dile getirir. Bunun üzerine Musa aradıkları yerin orası olduğunu söyler ve geriye dönerler. Burada kendisine Allah tarafından "rahmet ve ilim" verilmiş olan sâlih bir kul ile karşılaşılır.

²¹² Aydemir, "İlyas (a.s) Hakkında Bir Araştırma", s. 28.

²¹³ Kuraklık ve kıtlık için bkz. Wiener, *The Prophet Elijah*, s. 46.

²¹⁴ Köksal, *Peygamberler Tarihi*, II. 135-140; Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII. 161.

²¹⁵ Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII. 161.

²¹⁶ Çelebi, "Hızır", *DİA*, XVII. 408.

²¹⁷ Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010, s. 181.

Musa, sahip olduğu ilimden kendisine de öğretmesi için onunla arkadaş olmak istediğini söyler; Kur'an'ın adını bildirmediği bu kişi, iç yüzüne vâkıf olamayacağı olaylar sebebiyle bu beraberliğe sabredemeyeceğini belirtirse de Musa'nın ısrarı üzerine, meydana gelen olaylar hakkında açıklama yapmadıkça kendisine soru sormaması şartıyla teklifi kabul eder. Musa'nın bu şarta uyacağına dair söz vermesi üzerine yolculuğa başlarlar. Bu zat önce bindikleri gemiyi deler, arkasından bir çocuğu öldürür, daha sonra da uğradıkları bir kasabanın halkı kendilerini misafir etmediği halde orada yıkılmak üzere olan bir duvarı düzeltir. Bu üç olayın her birinde Musa arkadaşına davranışının sebebini sorar; arkadaşı da “Ben sana benimle beraber olmaya sabredemezsin demedim mi?” diye uyarıda bulunur. Musa özür dileyip yolculuğa devam etmelerini ister. Sâlih kul, birinci ve ikinci olaylardan sonra Musa'nın ricasını kabul ederse de üçüncü olayda ayrılma vaktinin geldiğini söyler; bu arada söz konusu hadiselerle ilgili olarak davranışlarının sebeplerini de anlatır ve bunları Allah'ın emriyle yaptığını söyler. Bu kıssadaki üç kişiden sadece Musa'nın adı zikredilirken diğer iki kişiden biri “genç adam” (fetâ), diğeri de ilâhî rahmet ve ilme mazhar olmuş “Allah'ın kulu” diye anılır.²¹⁸

Talmud ve İslam geleneğinde İlyâs'ın Hızır olduğuna dair görüşler nakledilir. Kur'an-ı Kerîm'de ve sahih hadislerde Hızır ile İlyâs'ın aynı şahsiyet olabileceğine dair bir işaret bulunmamasına rağmen bazı rivayetlerde bu ikisi arasında bir münasebet bulunduğu öne sürülmekte, kardeş veya aynı kişi oldukları belirtilmektedir.²¹⁹ Halk inançlarında da bazen bu ikisi birbirinden ayırt edilmemektedir. Fakat temel İslâmî kaynaklarda Hızır ve İlyâs iki ayrı şahsiyet olarak mütalaa edilir. Kur'an'da İlyâs adı geçmekle beraber Hızır ismine rastlanmaz. Bununla birlikte müslüman müellifler, Ehl-i Kitap rivayetlerinde ve diğer folklor malzemesinde ikisi arasında büyük bir benzerlik olduğunu görmüşler, bunu da ikisinin zaman zaman buluştuğu ve bazı ortak işler yaptığı şeklindeki rivayetleri dikkate alarak açıklamaya çalışmışlardır.²²⁰

Eski Ahit'in ilk beş kitabında Hz. Musa'nın hayatı çok detaylı bir şekilde anlatılmasına rağmen son derece ilginç olaylara sahne olan bu kıssadan hiç bahsedilmemiş olması, gerçekten düşündürücüdür. Mevdudî (ö. 1979) bu konuya açıklık getirmek amacıyla şu bilgileri vermiştir: “Kitâb-ı Mukaddes bu konuyla ilgili hiçbir şey söylemez; fakat Talmud bu olaya değinir. Ama olayın kahramanı Hz. Musa

²¹⁸ Kehf 18/60-82; Çelebi, “Hızır”, *DİA*, XVII. 406.

²¹⁹ Aydemir, “İlyas (a.s) Hakkında Bir Araştırma”, s. 34; Harman, “İlyâs”, *DİA*, XXII. 162.

²²⁰ Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, s. 79-80; Harman, “İlyâs”, *DİA*, XXII. 162.

değil, Levi'nin oğlu Rabb'i Jochanane'dir. Yine Talmud'a göre diğer kişi canlı olarak semaya yükseltilen ve orada dünyanın yönetimi için meleklerle birleştirilen İlyâs'tır.²²¹

Bu noktada Hızır'ın bizzat İlyas veya Elyesa', isminin de Belya, yani İlya olduğuna ilişkin rivayetlerin bulunduğunu da belirtmek gerekir.²²² Diğer taraftan mutasavvıfların Hızır'a izafe ettikleri vasıflar kısmî farklılıklarla birlikte Yahudi ve Hıristiyan geleneklerinde İlyâs'a atfedilmiştir. Zira Eski Ahid'teki hikâyeye göre İlya(İlyâs) ve Elişa(Elyesa) sürekli olarak seyahat eden iki seçkin şahsiyettir. Gittikleri yerlerde fakirlikten bunalmış insanlara bolluk ve bereket getirip onları yokluktan kurtarırlar.²²³ Kendilerine iyilik eden ve gülyüz gösteren insanların iyiliklerine, onların hastalanıp ölen çocuklarını dirilterek karşılık verirler.²²⁴ Her ikisi de tabiî engellerden etkilenmez, bu engelleri kolayca aşarlar.²²⁵ Kendilerine kötülük etmeye yeltenenleri semavî belalarla kahrederler.²²⁶ Kendisine ölümsüzlük bahşedilen İlyâs dünyanın sonuna kadar yardıma çağrıldığı her vakit mutlaka imdada yetişir.²²⁷ Bu noktalardan hareketle, birçokyöntalist İslami kaynaklarda ve halk inançlarında Hızır diye bilinen şahsiyetin temelde Kitab-ı Mukaddes'teki Elijah yani İlyâs'tan başkası olmadığı sonucuna varmıştır.

Hızır'ın kim olduğuyla ilgili bu konuda yaklaşık otuz küsur görüş vardır. Ancak biz bunlardan İlyâs ile olanları aktaracağız. Bu görüşler şu şekildedir:

1. Vehb b. Münebbih'e göre Hz. Nuh'un oğlu Sâm'ın soyundan olup tam adı Belyâ (Ebleyâ) b. Melkân b. Fâliğ b. Sâlih b. Âmir b. Erfahşed b. Sâm b.Nuh'tur.²²⁸
2. İlyâs'ın bizzat kendisidir.²²⁹ Hz. Peygamber'in Hızır İlyâs'tır şeklinde beyanı bulunduğu nakledilir.²³⁰

²²¹ Ebu'l Al'â Mevdûdî, *Tefhimu'l-Kur'an: Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, çev. Komisyon, İstanbul 1986, III. 166.

²²² Türklerle beraber yaşayan Yahudilere ait ilgi çekici bir gözleme göre adları Elijah olan Yahudiler Türklerle konuştuklarında isimlerini Hızır diye söylemektedirler. Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, s. 79.

²²³ I. Krallar: 17/10-16; II. Krallar: 4/1-7.

²²⁴ I. Krallar: 17/17-22; II. Krallar: 4/17-37.

²²⁵ II. Krallar: 2/8-9.

²²⁶ II. Krallar: 1/ 9-14.

²²⁷ Matta: 27/45-47, 49. Öztürk, *Kıssaların Dili*, s. 206; Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, s. 80.

²²⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Beyrut trs., I. 188; Ebû'l-Hasen Muhammed İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Beyrut 1965, I. 160; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî*, (*el-Minhâc fi Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc*), Beyrut trs., XV. 136.

²²⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II. 274.

²³⁰ Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VII. 118.

3. Mukâtil b. Süleymân'dan (ö. 150/767) gelen bir rivayete göre Elyesa'dır.
4. İlyâs'ın kardeşi Mâlik'in oğludur.
5. İlyâs ile kardeştir.²³¹

Bu noktada zikredilmesi gereken diğer bir konu da İlyâs'ın ölümsüzlüğüdür. İlyâs'ın bu özelliği dolayısıyla dünya durdukça her yardıma çağrıldığı zaman mutlaka gelecektir. İlyâs'ın zaman zaman yeryüzündeki düzensizlikleri gidermek üzere insanlara görüldüğü şeklinde bir inanç da mevcuttur. Matta, 27/45-47, 49 da yer alan ayetlerde Hz. İsa'nın çarmıhta iken İlyâs'a seslendiği ve orada bulunanların İlyâs'ın gelmesini bekledikleri anlatılır. Markos, 9/5-6; 10/2-4 te yer alan ayetlerde de İlyâs'ın Hz. Musa'ya görüldüğü söylenir. Bu inanç mesihçilik kavramıyla bağlantılıdır. Yahudilerin Babil esareti dönemine rastlayan zulüm ve sıkıntı yıllarında bu inanca sıkı sıkıya yapışmaları ve etrafında birtakım fikirler geliştirmeleri çok doğaldır. Bu Hızır kavramına da tıpatıp uyan bir durumdur.

Kaynaklarda Hızır ve İlyâs ilişkisine dair bilgiler şu iki grupta toplanır: Hızır ve İlyâs'ın yılın belirli bir gününde bir araya gelmeleri ve birlikte bazı işler yapmaları ile ilgili olanlar, Hızır ve İlyâs'ın yeryüzündeki belli görev ve sorumluluklarının neler olduğunu anlatanlar. Birinci grup bilgiler şöyle özetlenebilir: Hızır Farslardan, İlyâs İsrailoğullarından olup yılda bir defa bir araya gelirler. Kur'an yeryüzünde baki kaldıkça her ikisi de yaşamaya devam edecektir.²³²

İslâmî kaynaklarda belirtildiğine göre Hızır ve İlyâs her yıl Ramazan ayında Beytü'l- Makdis'te oruç tutarlar. Aynı şekilde her yıl hacca giderek zemmeyin suyundan içerler. Bu su onların yıllık su ihtiyaçları için yeterlidir. Ayrıca onların her sene Arafat'ta buluştuklarını ifade eden hadis de nakledilir.²³³

Bir başka rivayete göre ise Hızır ve İlyâs yılda bir defa değil her gece Zü'l-Karneyn'in Ye'cuc ve Me'cuc kavimleri arasına inşa ettiği duvarın dibinde buluşurlar. Hadis şeklindeki daha değişik bir rivayet de şudur: Hızır ve İlyâs her yıl belli mevsimde bir araya geldiklerinde, birbirlerinin başını traş edip dua okuyarak ayrılırlar. İbn Abbas'a göre kim her gün bu duayı okursa suda boğulma, yangın, sel, hırsızlık gibi felaketlerle şeytan, zalim devlet başkanı, yılan sokması ve akrep ısırmasının başına gelmeyeceğinden emin olur. Enes b. Malik'ten nakledilen bir rivayete göre Hızır

²³¹ Daha geniş bilgi için bkz. Öztürk, *Kıssaların Dili*, s. 186-188.

²³² Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, s. 78-80.

²³³ Bu gibi rivayetlerin sahih olmadığı belirtilir. Bkz. İbn Kesîr, *el Bidâye*, II. 274.

denizlerde, İlyâs ise karalarda insanlara yardım için görevlendirilmiştir. Benzer bir rivayet de Hasan el- Basri'ye (ö: 110/ 728) izafe edilmiştir.²³⁴ Ancak bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber Hızır'a çölde, İlyâs'a denizde ümmetini himaye vazifesini yüklemiştir; Hızır-İlyâs an'anelerine bağlı bazı Anadolu halk inanışları ise İlyâs'ı denizlerin Hızır'ı da karaların hakimi olarak göstermiştir.²³⁵

Bu iki grup rivayetin, Hızır ile İlyâs ilişkisi konusunda günümüze kadar gelen pek çok inancın oluşmasına sebep olduğu söylenebildiği gibi, bunların da yazıya geçmeden önceki devirlere ait, bazen hadis bazen başka kılıklara bürünmüş eski mitolojik inançlar oldukları da söylenebilir. Her zaman olduğu gibi sözlü gelenek yazılı geleneği, yazılı gelenek de tekrar sözlü geleneği etkilemiştir. Nitekim bununla ilgili inançlar İslam milletlerinin geleneklerinde o ölçüde yer etmiştir ki, Türklerdeki Hıdrellez merasimleri gibi, Hızır ve İlyâs'ın bir araya geldiğine inanılan günlerde özel kutlama merasimleri düzenlenir olmuştur; hatta Hızır ve İlyâs ara sıra Hızır-İlyâs şeklinde bir tek şahsiyet olarak bile tasavvur edilmiştir.²³⁶

3.1.5. İlyâs ve Hz. Peygamber

Muhtelif yollarla Enes b. Mâlik'e dayanan ve muhtevaları da kısmen değişen bir rivayete göre, İlyâs ile Hz. Peygamber'in teması özet olarak şöyledir:

Hızır, Hz. Peygamber bir sefer esnasında ashabıyla beraber otururken kendilerine yakın bir vadiden, "Allah'ım, beni ümmeti Muhammed'den kıl!" şeklinde bir ses işitirler. Enes b. Mâlik, sesin geldiği tarafa gider ve boyu üç yüz zira'dan daha fazla olan bir adamla karşılaşır. Bu yabancı adam Enes'e kim olduğunu sorar. Enes, Hz. Peygamber'in hizmetinde bulunan biri olduğunu söyler. Bunun üzerine adam Hz. Peygamber'in nerede olduğunu sorar. Yerini öğrenince de, "O'na var ve kardeşin İlyâs'ın sana selamı var, diye söyle!" şeklinde tembihte bulunur. Bunun üzerine Enes Hz. Peygamber'in yanına gelir ve selamı iletir. Selamı alan Hz. Peygamber yerinden kalkar ve İlyâs'ın yanına gelir. Her ikisi kucaklaşır ve oturup uzun müddet sohbet ederler. Söz arasında İlyâs, kendisinin bir gün hariç, bütün yılı daima oruçlu geçirdiğini, tesadüfen bugün oruç tutmadığı güne isabet ettiğini söyler ve beraber yemek yemeleri talebinde bulunur. Gökten, üzerinde balık, ekmek ve kereviz bulunan bir sofraya iner. Hz. Peygamber ve İlyâs bu yemekten yerler ve Enes'e de yeme izni verirler. Yemekten

²³⁴ Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, s. 78.

²³⁵ Pertev Nâilî Boratav, "Hızır", *İA*, İstanbul 1987, 5/1. 465.

²³⁶ Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, s. 80.

sonra vedalaşırlar ve Enes'in gözleri önünde İlyâs bir bulut üzerinde semalara yükselir.²³⁷

Bu rivayet Hakîm en-Nîsâbûrî'nin (ö. 405/1014)*el-Müstedrek* isimli eserinde, "isnadı sahih bir hadistir" kaydıyla yer almaktadır. Buna mukabil Beyhakî (ö. 458/1066) söz konusu rivayetin zayıf, Zehebî (ö. 748/1348) ise mevzu olduğunu belirtmiştir.²³⁸

3.1.6. İlyâs Peygamber'in Göğe Yükselmesi ve Ebediliği

İslâmî kaynaklarda İlyâs peygamberin göğe yükselmesinin nasıl anlatıldığına değinmek gerekir. Tefsir ve hadis kaynakları İlyâs'ın Kur'an'daki kıssasını yine İsrailiyyat ve özellikle Tevrat'tan aldıkları rivayetlerle zenginleştirmişlerdir. Taberî böyle zenginleştirilmiş bir rivayeti nakletmiştir.²³⁹ Aynı rivayet İbnu'l-Esîr (ö. 630/1233) ve başka müellifler tarafından da aktarılmıştır. Daha peygamber zamanında müslümanlarca bilinen bu rivayete göre; Allah Hezekiel peygamberin ölümünden sonra İsrailoğulları arasında fitne ve fesadın çoğalmasından dolayı, onlara Tevrat'ın hükümlerini hatırlatacak bir peygamber gönderir. Bu peygamber İlyâs'tır. İsrailoğulları Ba'l adlı bir puta tapmaya başlamışlardır. İlyâs peygamber onlara Ba'l'i terk edip gerçek tanrı olan Allah'a yönelmelerini bildirir; fakat onlar İlyâs'ın davetini şiddetle reddederler. O da beddua ederek Allah'tan ülkeye kuraklık vermesini niyaz eder. Gerçekten tam üç yıl kuraklık olur; halk aç kalır. İsrailoğulları İlyâs peygamberi bulup yalvarmaktan başka çare olmadığını görür ve onu aramaya başlarlar. Ancak onların kendisini öldüreceklerinden korkan İlyâs peygamber, ihtiyar bir kadının evine saklanır. Kadının Elyesa adında hasta bir oğlu vardır. İlyâs onu iyileştirir. Çocuk onun peygamberliğine iman ederek hizmetine girer. Bir süre sonra İlyâs peygamber bedduasından vazgeçerek İsrailoğullarını yeniden imana davete karar verir. Davet bu defa kabul görür ve İsrailoğulları puta tapmaktan vazgeçer ve bunun üzerine yeniden bolluğa kavuşurlar. Lakin bu bollukla geçen süre bir zamansonra eskisinden de kötü hal alır. İsrailoğullarının sapkınlıklarından bıkan İlyâs peygamber Allah'a dua ederek kendisini bu beladan kurtarmasını diler. Bunun üzerine Allah binmesi için ona ateşten bir at

²³⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II. 274-275; Suyûtî, *ed-Dürrü'l-Mensûr*, VII. 118. Ayrıca bkz. Aydemir, "İlyas (a.s) Hakkında Bir Araştırma", s. 37.

²³⁸ Aydemir, "İlyas (a.s) Hakkında Bir Araştırma", s. 37.

²³⁹ Taberî, *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, çev. Zâkir Kadirî Ugan-Ahmet Temir, Meb Yayınları, İstanbul 1991, II. 663-664.

gönderir. O da yerine Elyesa'yı bırakarak ata biner ve gökyüzüne çekilerek bir daha dönmek üzere dünyadan ayrılır.²⁴⁰

Dini tasavvurlarda önemli bir yeri haiz olan yükseliş inancı beraberinde Tanrı katına yükselen kişinin halen hayatta olup olmadığı sorusunu akla getirmiştir. Dolayısıyla İlyâs'ın göğe yükselmesi hakkında Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde bilgi yoksa da İsrâiliyyat türünde çeşitli rivayetler vardır. Buna göre Kâ'b el-Ahbâr'dan nakledilen bir rivayette dört peygamber halen sağdır. Bunlardan İlyâs ve Hızır yerde, İdris ve İsa göktedir.²⁴¹ İlyâs karalarda, Hızır ise denizlerde Muhammed ümmetinden darda kalanların imdadına yetişmekle mükelleftir. Onlara bu vazifenin bizzat Hz. Peygamber tarafından verildiği de söylenmiştir.²⁴² İbn Arabî de aynı düşünce de olup ona göre Hz. Peygamber geçersiz olmayacak dini ve değişmeyecek şeraiti ortaya koyup ölmüştür. Bütün peygamberler ise bu şeraitin kapsamına girmiş ve onunla yükümlü olmuşlardır. Yeryüzü ise bedeniyle yaşayan bir resulden yoksun kalmaz. Çünkü resul insan aleminin kutbudur. Allah peygamberden sonra bedenleriyle bazı peygamberleri geride bırakmıştır. Bunlar bu dünya hayatında bedenleriyle kalan üç kişidir. İdris, bedeniyle canlıdır ve Allah onu dördüncü göğe yerleştirmiştir. Allah yeryüzünde (üç peygamberden ikisi olarak) İsa ve İlyâs'ı da sağ bıraktı. Her ikisi de resuldendir. Onlar peygamberin getirdiği Hanif dinine uyarlar. Bunlar resul olduklarında görüş birliği olan üç peygamberdir. Hızır ise dördüncüdür. Bunlar bedenleriyle dünya hayatında kalan kimselerdir. Günümüzde İlyâs ve Hızır ya kendisine muvafakat ederek veya uyarak Hz. Muhammed'in şeriatına bağlıdır.²⁴³

Ancak İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) Hızır ve İlyâs'ın hayatta olduğunu ileri süren bütün rivayetlerin uydurma olduğunu belirterek her ikisinin öldüğüne dair çeşitli deliller ileri sürmektedir. Mesela Kur'an'da, "Ey Muhammed! Biz senden önce dünyada hiçbir insana ebedîlik vermedik"²⁴⁴ buyrulurken, Hz. Peygamber de o anda hayatta olanlardan yüz yıl sonra kimsenin kalmayacağını ifade eden hadisiyle,²⁴⁵ hiçbir insanın ölümsüz olmadığına işaret etmiştir.

Âl-i İmrân 3/81. ayette bildirildiğine göre, Allah bütün peygamberlerinden, Hz. Peygamber'e ve dinine yardım etmeleri hususunda söz almıştır. İlyâs da bir peygamber

²⁴⁰ Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, s. 75.

²⁴¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II. 274.

²⁴² Aydemir, "İlyas (a.s) Hakkında Bir Araştırma", s. 31.

²⁴³ Muhyiddin İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev: Ekrem Demirli, Litera Yayınları, İstanbul 2014, cilt:11, s. 47.

²⁴⁴ Enbiyâ, 21/34;

²⁴⁵ Harman, "İlyâs", *DİA*, XXII. 162.

olarak iddia edildiği gibi sağ ise Hz. Peygamber döneminde ona iman etmesi ve son nefesine kadar ömrünü bu uğurda tüketmesi gerekmektedir. Oysaki böyle bir şey tarihen sabit değildir. Hz. Peygamber bir hadisinde, “Allah’a andolsun ki, eğer Musa sağ olsaydı bana uymaktan başka bir şey yapmazdı” buyurmuştur. Hal böyleyken ‘İlyâs ölmemiştir’ iddiasında bulunmak ayetlere, sahih sünnete ve akla muğayirdir. Hz. Peygamber Bedir günü ellerini açarak, “Ya Rabb, eğer şu küçük grup helak olacak olursa, bundan sonra yeryüzünde sana hakkıyla ibadet eden kalmayacak” tarzında yalvarıp, en ufak şeylerden zafer namına medet umarken acaba Hızır ve İlyâs nerededir?²⁴⁶ gibi sorular akla gelmektedir.

Öncelikle belirtelim ki İslam âlimlerinin çoğunluğu İlyâs peygamberin öldüğü kanaatindedir. Buna mukabil bazı âlimler karşıt görüş ileri sürmüştür. Kurtubî’nin (ö. 671/1273) naklettiği bir rivayet “Allah onu kendi katına aldıktan sonra tüylerle örttü ve nurdan bir elbise giydirdi; yeme içme ihtiyacını kaldırdı. Böylece İlyâs Peygamber yarı dünyevi yarı semavi bir kimlik kazandı ve Allah ona ebedi hayatı nasip etti.” şeklindedir. Başka bir rivayette ise Kurtubî, “İlyâs Peygamber ömrünün sonuna doğru hastalanmış ve öleceğini hissedince ağlamaya başlamıştı. Niçin ağladığını soran Allah’a cevaben dünya hayatı endişesi ya da cehennem korkusuyla değil, insanların kendinden sonra Allah’a nasıl ibadet edeceklerinden emin olmadığı için ağladığını söylemişti. İşte Allah o zaman kendisini bu endişeden kurtarmak üzere, ‘Ey İlyâs! İzzetime yemin ederim ki, yeryüzünde beni anacak hiç kimse kalmayınca kadar seni yaşatacağım’ diye hitap etmiş ve gerçekten kıyamete kadar ömür vermiştir.” rivayetini nakletmiştir. Görüldüğü üzere, İlyâs peygamberin ebedi hayata nail oluşu hakkındaki bu iki rivayet bazı bakımlardan dikkate değerdir. Bir defa her ikisi de Hızır’ın ebediliğe ermesini anlatan efsaneden mahiyet bakımından farklıdır. Hızır’ın ne Kitab-ı Mukaddes ne de İslami kökenlidir; putperest döneme ait kadim efsanelerden kaynaklanmaktadır. Oysa birinci rivayet Kitab-ı Mukaddes’e ikinci rivayet tamamen İslami telakkilere dayanmaktadır. Ne var ki Kurtubî’nin aktardığı hikâyesi Kitab-ı Mukaddes kökeninden gelen birincisine İslami bir temel oluşturmak için sonradan uydurulmuştur. Hızır için olduğu gibi, kaynaklarda İlyâs peygamberin ebedi hayat sahibi olduğunu ispatlamak için, Peygamberle görüştüğüne dair hadis biçiminde bazı rivayetler nakledilmiştir. İyice bakıldığında bunların aslında tek bir rivayetin varyantlarından ibaret olduğu hemen görülür. Örneğin büyük sahabeden Enes b. Malik’e isnat edilen bu rivayetlere göre, Hz.

²⁴⁶ Bkz. Aydemir, “İlyas (a.s) Hakkında Bir Araştırma”, s. 32-33.

Muhammed bir sefer sırasında dinlenirken İlyâs peygamber onunla görüşüp konuşmuş, hatta birlikte yemek bile yemişlerdir.²⁴⁷ Hatta kendisine nispet edilen başka bir habere göre Hz. Peygamber, muhtelif yiyeceklerden bahsettikten sonra kereviz ve yer mantarının İlyâs ve Elyesa'nın yiyecekleri olduğunu ve bu iki nebinin yılda bir kez buluştuklarını, zemzem içtiklerini ve bu içmenin kendilerine bir yıl yettiğini ve Cenab-ı Hakk'ın her yüzyılın sonunda gençliklerini tazelediğini bildirmiştir.²⁴⁸

İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *el-İsâbe* adlı eserinde İlyâs'ın sonraki devirlerde de birtakım kimselerle görüşüğünü anlatan rivayetler yer almaktadır. İbnü'l-Cevzî ve İbn Kesîr gibi büyük muhaddisler, Hızır hakkındaki benzer rivayetlere uyguladıkları eleştiriyi bunlara da uygulamışlar ve hepsinin uydurma olduğunu kesin bir şekilde belirtmişlerdir. Sonuç olarak Hızır konusunda olduğu gibi, İlyâs peygamber konusunda da bizzat Kur'an-ı Kerim ve sahih hadislerle dayanan bir ebedilik telakkisine rastlanılmamaktadır. Yalnız dikkati özellikle çeken nokta şudur: Hızır'a ait çeşitli konuların tartışmasına sayfalar ayıran kaynaklar aynı hassasiyeti İlyâs Peygamber'e göstermemişlerdir. Bunun sebebi kimlik ve şahsiyetinin Hızır'ınki kadar baskın olmaması olsa gerektir. En önemlisi ise Tasavvuf çevreleri İlyâs Peygamber'e Hızır'a verdikleri önemin yarısını bile vermemişlerdir.²⁴⁹

3.2. Tasavvufi Kaynaklarda ve Halk İnanışlarında İlyâs

Tasavvuf tarihinde İlyâs peygamber söz konusu olunca akla Hızır gelmektedir. Çünkü Hızır'ın İslami kaynaklarda bahsi geçen özellikleri ile İlyâs'ın arasında benzerliklerin mevcut olduğu yine de ikisinin ayrı ayrı kişiler olarak algılandığı görülmektedir. Buna göre İlyâs'ı anlamak için Hızır'dan bahsetmek uygun olsa gerektir.

Tasavvuf edebiyatı tarihinde Hızır kavramı ve Hızır'a atfedilen bazı işlevler veli ya da velayet telakkisi ile paralellik göstermiştir. Hızır'ın veliler sistemi içinde önemli bir konumu olması, ilk önce mutasavvıfların Hızır'la görüşüp sohbet ettiklerini söylemeleri ile başlamıştır. Hızır'la görüştiklerini iddia edenlerin başında Mârûf-ı Kerhî (ö. 200/815), İbrahim bin Edhem (ö. 161/777-8), Zü'n-Nûn-ı Mısrî (ö. 246/860), Bâyezid-i Bistâmî (ö. 260/874), Ebûbekir Verrak (ö. 280/893), Hakîm-i Tirmizî (ö. 285/898), İbrahim Havvas (ö. 291/903) gelmiştir. Görüldüğü üzere bu kişiler hicri III. yüzyılda tasavvufun yeni bir kimlik kazandığı dönemde yaşayan ve tasavvufun

²⁴⁷ Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, s. 76.

²⁴⁸ Aydemir, "İlyas (a.s) Hakkında Bir Araştırma", s. 31.

²⁴⁹ Ocak, *İslam Türk İnançlarında Hızır*, s. 77.

gelişmesine katkıda bulunan kimselerdir. Doğal olarak bu süreç Hızır kavramının zamanla nasıl geliştiğini gösterecektir.²⁵⁰ Ancak biz çalışmamızda, tasavvufta İlyâs hangi özelliklerle bilinmektedir daha çok bu konu üzerinde yoğunlaşmayı uygun gördüğümüz için konumuzu aşmaması adına sadece Hızır'a atfedilen özellikler üzerinden kısaca İlyâs telakkisini vurgulamaya çalışacağız.

Hızır, Kur'an-ı Kerim'de ilahi rahmet ve sırların bilgisine sahip olan bilge kul olarak geçmektedir. Aynı zamanda ona, elinin son derece açık olması, insanlara para ve mal yardımında bulunması, her beş yüzyılda bir vücut organlarının yenilenmesi, hastalandığı zaman kendi kendini tedavi etmesi, ara sıra insanlar arasına karışması ancak insanların onu bilmemesi, bedevi kılığında dolaşması, aniden ortaya çıkması, ölü insanları diriltme kabiliyetine sahip olması gibi nitelikler izafe edilmektedir. Bunun yanında Hızır'ın mistik yola kılavuzluk ve mürşitlik gibi işlevi bulunmaktadır. Bu işlevin kökeni Kur'an'da bahsedilen Hızır-Musa kıssasıdır. Hızır'ın bu yönü tasavvufta son derece ağırlıklı olmuştur. Neredeyse her mutasavvıf dolaylı da olsa, Musa yanında Hızır'a daha üstün bir merteye tanıdığını ima eden ifadeler kullanmaktan geri durma noktasında çekinmemiştir. Çünkü onların gözünde Musa şeriati, Hızır ise tasavvuftaki en üst mertebeyi, hakikati, temsil etmiştir. Dolayısıyla Hızır, Musa'nın Kehf suresinde bahsi geçen ilahi sırların ve gerçeklerin iç yüzünü anlamasına yardımcı olmuş ve ona mürşitlik etmiştir. Bunun yanında Hızır'ın sadece Musa'ya değil birçok mutasavvıfa da mistik yolda kılavuzluk yaptığı söylenmiştir ve Hızır'ın bu temel işlevi kıyamete kadar da devam edecektir İlyâs'a gelince, Hızır'ın bu temel işlevinin ve daha önce sayılan niteliklerinin farklı şekillerde de olsa Yahudilik ve Hristiyanlıkta İlyâs tarafından yerine getirildiği görülmüştür. İlyâs, daha yeryüzündeyken insanüstü bir karakter sergilemiş ve inanışa göre göğe çekilmişken sık sık insan şeklinde yeryüzünde görüldüğü kabul olunarak semavi bir kılavuz kimliğiyle takdis edilmiştir. İlyâs'ın da tıpkı Hızır gibi zaman zaman insanlara görünüp (Yahudi mistikleri kendilerine İlyâs'ın görüldüğünü ve gizli hikmetleri bildirdiğini söyledikleri görülmüştür) ilahi hikmetleri bildireceği ve kıyamete kadar da bu işlevinin devam edeceği kabul görmüştür.²⁵¹

Son söz olarak İlyâs'ın ilk defa ne zaman tasavvufî yaklaşımlarda yer aldığı bilinmemektedir. Tasavvufta her ne kadar ikisinin de ebedi hayatta olduğu, aynı işlevlere sahip olduğu, Hızır gibi onun da peygamberlikten çok velayet kavramına uygun biçimde tasvirinin yapıldığı dikkat çekse de tasavvufun ana yönteminde irşad

²⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ocak, *Hızır-İlyas Kültü*, s. 85-87.

²⁵¹ Ocak, *Hızır-İlyas Kültü*, s.89, 91-94, 102.

müessesesine doğrudan doğruya Hızır'ın şahsiyetinin uygun düştüğü, İlyâs'ın ise bunun dışında tutulduğu anlaşılmaktadır. Kısacası İlyâs'ın gerçekte Hızır'dan başkası olmadığı ancak tasavvufta Hızır isminin ön plana çıkarıldığı görülmüştür.²⁵²

Halk inançlarında ise İlyâs hakkındaki bilgiler ve uygulamalar birçok yönden farklılık arz etmektedir. Çünkü halk inanışlarında İlyâs daha çok nebi²⁵³ olarak kabul edilen Hızır ile anılmaktadır. Hızır, bütün ümit ve imkanların tükendiği, çarelerin sona erdiği durumlarda yardıma çağrılan ve çağırıldığında mutlaka geleceğine inanılan, insanlara servet, bereket ve kainata yeniden hayat bahşeden sonsuz güce sahip semavi bir kurtarıcıdır. Umumiyetle 6 Mayıs günü kutlanan ve halk takviminde yazın başlangıcı olarak kabul edilen Hızırellez Günü (Hızır ile İlyâs'ın buluştuğu gün)²⁵⁴ ile ilgili inanışlar ve adetler Hızır'ın özellikle insanlara servet, bereket ve kainata yeniden hayat bahşeden kudretine bağlanmıştır. Ancak ne var ki insanın bu kudreti kendi yararı için kullandığı sihrî ameliyelerin hemen hepsi İlyâs atlanarak Hızır'la ilgili gösterilmiştir. Hızırellez günü hakkında, Hızır için olduğu gibi Hızırellezin köken ve mahiyeti konusunda tek bir köken veya kaynağın değil pek çok köken ve kaynağın, kültürün katkısı olduğu kabul edilmiştir. Nitekim ilkçağlara bakıldığında Mezopotamya, Anadolu, İran, Yunanistan, Doğu Akdeniz çevresi memleketlerinde bazı tanrılar adına bahar ya da yazın gelişiyile ilgili bazı ayin ve merasimlerin yapıldığı gözlenmiştir. Bu merasimlerde yapılan uygulamalarda Hızır'a atfedilen bereket ve kainata yeniden hayat bahşi kudretinin, bahar ve bereket tanrılarının vasıfları ile ilişkilendirildiği görülmüştür.

²⁵² Bkz. Ocak, *Hızır-İlyas Kültü*, s. 103-104.

²⁵³ Hızır'ın, Hızır aleyhisselam, Hızır nebi, Hızır peygamber şeklinde anılması bu kabildendir. Bkz. Boratav, "Hızır", *İA*, 5/1. 462.

²⁵⁴ Hızır ve İlyas'a tahsis edilen bu gün, İslam dünyasının her tarafında kutlanmadığı gibi kutlandığı yerlerde de adı, tarihi ve yapılan merasimler aynı değildir. Her şeyden önce İslam folklorunda Hızır ile İlyas hakkında çok zengin bir inançlar ve efsaneler literatürü ve bu ikisinin yılda bir defa görüştüğü inancı mevcut olduğu halde bu gün belirlenmiş değildir; hatta Türk dünyasının her tarafında 6 Mayıs kutlama günü olarak bilinmez. Fakat muhakkak olan şudur ki, İslam dünyasının önemli bir kısmında ve bu arada Türkler arasında her zaman hıdrellez adı altında olmasa da Hızır ile İlyas'ın birleştiği günün hatırası çok eskiden beri değişik günlerde ve biçimlerde kutlanmaktadır. Öte yandan 6 Mayıs, Türkler'in Anadolu'ya yahut daha genel bir ifadeyle Ortadoğu'ya geldikten sonra tanıdıkları bir tarihtir. Zira Doğu Hıristiyanlığı'nın Aziz Yorgi (Aya Yorgi, Hagios Georgios, Saint George) ya da Yeşil Yorgi kültü bu tarihte kutlanmaktadır. Doğu Hıristiyanlığı'nda çok önemli bir yeri olan bu kült zaman içinde Hızır-İlyas kültü ile birleşerek özdeşleşmiş ve bu suretle 6 Mayıs tarihi Ortadoğu ve Balkanlar'da Hıristiyan-Müslüman kültür etkileşimi sonucunda hem Aziz Yorgi hem de Hızır-İlyas kültürünün iç içe girmesinin bir sonucu olarak kutlanmaya başlanmıştır. Müslümanlarca Hızır ve Hıristiyanlarca Aziz Yorgi adına kutlanmasına rağmen doğrudan doğruya İslamla da Hıristiyanlıkla da ilgisi olmayan, Ortadoğu ve Balkanlar'da hem Müslümanların hem de Hıristiyan halkların kutladığı bu yaz bayramının kökü İslam ve Hıristiyanlık öncesi İlkçağ Anadolu, Mezopotamya ve Orta Asya kültürlerinde aranmıştır. Bkz. Ahmet Yaşar Ocak, "Hıdrellez", *DİA*, İstanbul 1998, XVII. 313-314.

Bu kabilden olarak Hızır'ın o gece dokunduğu, bastığı nebatlar, ağaçlar veya otlar ve onun ölmezlik vasfını sağlayan unsur (hayat suyu) ile ilgisi olduğu sanılan sular vasıtasıyla sıhhat, servet, bereket, kısmet (izdivaçta, ticarete vb.) temin etmek, kötülükleri zararlı kuvvetleri bertaraf etmek, zararsız hale sokmak maksadıyla halk arasında ritüel bir karakter gösteren bir takım hareketler yapılagelmiştir.²⁵⁵ Buna göre 5 Mayıs günü temizlik yapıp yiyecek ve içecek hazırlama gibi işlerle başlayan Hıdrellezle ilgili bütün merasimleri, adet ve gelenekleri dört grupta toplamak mümkündür. 1. Şifa ve sağlık talebine yönelik olanlar. 2. Uğura, bereket ve bolluk talebine yönelik olanlar. 3. Mal-mülk, mevki ve servet talebine yönelik olanlar. 4. Kısmet ve talih açmaya yönelik olanlar. Mesela Hıdrellez günü kır çiçeklerinin kaynatılarak suyundan içilmesinin hastalıklara şifa vereceği, Hıdrellez gecesi bütün sulara nur yağacağından o gece suya girmenin her türlü hastalığa karşı bağışıklık sağlayacağı inancı birinci gruba örnek gösterilebilir. Genellikle Hıdrellez gecesi Hızır'ın yeryüzünde dolaştığı ve dokunduğu şeylere bereket getirdiği inancı çok yaygın olduğundan o gece evlerdeki yiyecek ve içeceklerin ağzının açık bırakılması, dileklerin bir kağıda yazılarak gül ağaçlarının dibine konulması vb. şeyler ikinci grubu teşkil eden uygulamalara örnek sayılabilir. Bunlar gibi daha birçok örnek bulunmaktadır.²⁵⁶

Görüldüğü üzere “Kul sıkışmayınca Hızır yetişmez”, “Hızır gibi yetişti” gibi atasözü ve deyimler de Hızır anlayışının öneminin halk diline yansıyan şekli olmuştur.²⁵⁷

Halk arasında Hızır, Hızır-İlyâs ve İlyâs inancının önemi nedeniyle çeşitli memleketlerde onların adına makamlar/yerler ayrıldığı da bilinmektedir. Bu makamlar genellikle Kur'an-ı Kerim'deki kıssada anlatılan olayların geçtiğine inanılan yerler, Hızır'ın içtiği hayat kaynağını temsil eden kaynak veya göller, Hızır'ın insanlara görüldüğü düşünülen yerler ya da Hızır ile İlyâs'ın buluştuğu kabul edilen makamlardır. Yakut el-Hamevî, İbn Battuta, Evliya Çelebi gibi bazı klasik İslam coğrafyacı ve seyyahları eserlerinde bu makamlardan söz etmişlerdir. Bunun yanında Hasluck, Massignon, Friedlaender ve Wensinck gibi bazı bilim adamları da gördükleri bazı Müslüman memleketlerinde bu türden onlara ayrılan çeşitli makamlar saptamışlardır. Ancak sadece İlyâs'a ayrılan makamları konumuz açısından zikretmeyi uygun bulmaktayız. Buna göre İlyâs'a ait tek bir makamdan sadece Evliya Çelebi söz

²⁵⁵ Bkz. Ocak, *Hızır-İlyas Kültü*, 145-146; Boratav, “Hızır”, *İA*, s. 463, 470.

²⁵⁶ Ocak, “Hıdrellez”, *DİA*, s. 314.

²⁵⁷ Bkz. Ocak, *Hızır-İlyas Kültü*, s. 107.

etmiştir. Bu makam Kudüs yakınlarında bulunmakta olup ‘Müher-ü İlyâs’ veya ‘Makam-ı Hazreti İlyâs’ ismini taşımaktadır. Rivayete göre, İlyâs buradaki bir kaya üstünde ibadet etmiş olup başının ve dizlerinin izleri çıkmıştır. Ayrıca çelik üzerinde bir mührü de olduğundan Müher-ü İlyâs denilmiştir. Anadolu’da ise İlyâs’la ilgili olarak yine sadece Evliya Çelebi’nin, Bingöl’de bulunduğunu söylediği İlyâs Gölü mevcuttur. Bunlar dışında İlyâs’a tahsis edilen makamlar Hızır’a tahsis edilen makamlar kadar değildir.²⁵⁸

²⁵⁸ Bkz. Ocak, *Hızır-İlyas Kültü*, s. 129-136.

BÖLÜM IV

SONUÇ

Bilindiği üzere insanlık tarihi boyunca yeryüzünde daima Tanrı adına bir uyarıcı, insanlık için Tanrı'nın ihtiyaç gördüğü zaman ve durumlarda ortaya çıkmaktadır. Ancak bu uyarıcılar zaman zaman insanların tepkisine maruz kalmış yahut da zorlu bir mücadele vererek ölüm tehlikesi ile yüz yüze gelmişlerdir. Nitekim Krallar kitabında bahsi geçen İlyâs peygamber de böyle bir durumla karşılaşan ve Tanrı Yahve adına nübüvvet görevini ifa eden peygamberlerden biridir. Dolayısıyla İlyas tarihî bir şahsiyettir. Ancak modern dönemdeki bazı Batılı araştırmalarda İlyas'ın tarihî değil, mitolojik bir figür olduğu yönünde iddialar ileri sürülmüştür. Bu iddiaların önemli gerekçelerinden biri, İlyas peygamberle ilgili birçok anlatının efsanevi motiflerle bezeli olması, dolayısıyla İlyas'ın mitolojik bir kahraman gibi tasvir edilip konumlandırılmasıdır.

Ugarit metinleri ile İlyâs anlatılarının karşılaştırmalı analizine göre İlyâs peygambere atfedilen vasıflar ve mesajlar yaşadığı dönemin dinsel ve kültürel yapısıyla yakından ilişkilidir. Daha açıkçası, İlyas peygamberin vasıfları ve temel mesajları onun yaşadığı dönemde önemli bir kült niteliğindeki Ba'l inancının büyük fırtına tanrısı Ba'l arasında sıkı bir bağlantı vardır. Bu paganist tanrı anlayışının hâkim olduğu coğrafyada İlyâs'ın Tanrı Yahve adına mücadelesinin çetin olması kaçınılmazdır. Ba'l'e karşı Tanrı Yahve'ye inanmayı tebliğ eden İlyâs daima onun adına konuşan, onun gücüyle donatılmış bir haberci, araç ve savaşçıdır. Bu sebeple, Ugarit literatüründe geçen Ba'l'in önde gelen savaşçıları gibi İlyâs da ateşten arabalar içinde göğe yükselerek Tanrı Yahve'nin göğe/cennete alınan ordusu arasına katılacağı nihai zaferle sonuçlanacaktır.

İlyâs ile ilgili anlatıların birçoğunda da onun Hz. Musa ile benzerlikleri vurgulanır. Canlarının tehlikede olması sonucu kaçışları ve bu kaçış sırasında birtakım mucizelerle desteklenişleri, ilâhî ve beşerîâlemler arasında arabuluculuk yapmaları, iki peygamber arasındaki benzerlikler arasında yer alır.

Krallar kitabındaki bazı pasajlardan anlaşılmaktadır ki İlyâs'ın mucizevi bir şahsiyet oluşu ve Musa gibi bir peygambere benzemesi onun birbirini tamamlayan niteliğini ortaya koymaktadır ve bu nitelik ileride Yahudi kültüründe İlyâs geleneğini oluşturacaktır. Bu geleneksel inanca göre İlyâs Tanrı'nın onurunu yüceltmek için değil, onun öfkesinin dağılmasına hizmet edecek eylemlerde bulunmak ve İsrail'in daha fazla

kefaret ödemesini önlemeye yardımcı olmak için bu ulvi görevde var olmaktadır. Bu amaç uğruna Tanrı halkını teşvuya (tövbe) çağırmaktadır. Bu sebeple İlyâs, İsrail halkı için son umuttur, beklenen kurtarıcıdır ve böylece Yahudi inancında kıyamet gününün belirleyici figürü olarak büyük bir önem arz etmektedir.

İslam kültüründeki İlyas algısı önemli ölçüde Yahudi kaynaklarındaki bilgilere dayanır. Zira Kur'an'da sadece iki yerde İlyas, bir yerde de İlyâsın şeklinde zikredilmesine rağmen tefsir ve kısas-ı enbiya kitaplarında İlyâs'la ilgili çok sayıda bilgi aktarılır ki bu bilgiler önemli ölçüde Yahudi kaynaklıdır. Özellikle halk inancında İlyas ile Hızır arasında özdeşlik kurulur; ancak Kur'an'da ve hadislerde bu özdeşliği doğrulayacak hiçbir atıf yoktur. Halk inancında İlyas ile Hızır'ın aslında aynı kişi olduklarına dair inanç ve anlayış muhtemelen, bu ikisiyle ilgili rivayetlerde birçok ortak tema bulunmasıyla alakalıdır. Ancak şu da var ki gerek Hızır'ın tarihî bir şahsiyet olup olmadığı gerekse onu tarihî bir şahsiyet kabul edenlerce onlarca farklı kişiye atıf yapıldığı, benzer şekilde İlyas'ın da Hıristiyan gelenekte Hz. Yahya, İslam geleneğinde Hz. İdris'le de irtibatlandırıldığı dikkate alındığında, Hızır-İlyas özdeşleştirmesinin sağlam bir bilgiye değil, rivayetlerdeki bilgi karmaşasının yol açtığı, göğe yükselme gibi birtakım ortak temalar ve motiflerden hareketle farklı şahsiyetleri birbirine benzetme, daha sonra da birbiriyle özdeşleştirme yanılığısına dayandığı söylenebilir. Bu noktada denebilir ki İlyas tarihî bir şahsiyet, Hızır ise birçok farklı peygamberle ilgili anlatılardan seçkiyle oluşturulmuş mitik bir karakterdir. Bununla ilgili en önemli veri, İslâmî kaynaklarda Hızır'ın kim olduğuna dair otuzdan fazla ayrı görüş zikredilmesidir. Kuvvetle muhtemeldir ki Hızır, “Kul daralmayınca Hızır yetişmez” özdeyişinin de ima ettiği gibi, ilâhî inayetin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunan sembolik ya da imgesel bir isimdir.

Kanaatimizce, İlyas'ın tarihî şahsiyet olmadığına yönelik görüş de Hızır konusunda karşımıza çıkan bilgi ve rivayet karmaşasına benzer bir sorunla ilgili olmalıdır. Daha açıkçası, bu görüş tıpkı Hızır-İlyas özdeşleştirmesine vesile olan rivayet karmaşası gibi, İlyas'la ilgili birçok anlatının diğer birçok İsrailoğulları peygamberine ait nakillerden oluşan bir kolaj görünümünü vermesiyle irtibatlı olmalıdır. Ancak bu durum İlyas'ın tarihî bir şahsiyet olmadığı tezini ispatlamaz. Kaldı ki İslam geleneğinde tarihî şahsiyetinin inkar edilmesi mümkün olmayan bir figür olarak Hz. Ali hakkında üretilen rivayet malzemesine, özellikle Şîî literatüre bakıldığında ve bu literatür esas alındığında Hz. Ali'nin de efsanevi bir şahsiyet ya da bir masal kahramanı olduğu sonucuna ulaşmak pekala mümkündür.

EKLER

Ek 1. İlyâs, Mesih'in Gelişini Haber Veriyor²⁵⁹

©JewishEncyclopedia.com

²⁵⁹ Bkz. G., "Elijah", *The Jewish Encyclopedia*, V. 126.

Ek 2. İlyâs'ın Sandalyesi²⁶⁰

©JewishEncyclopedia.com

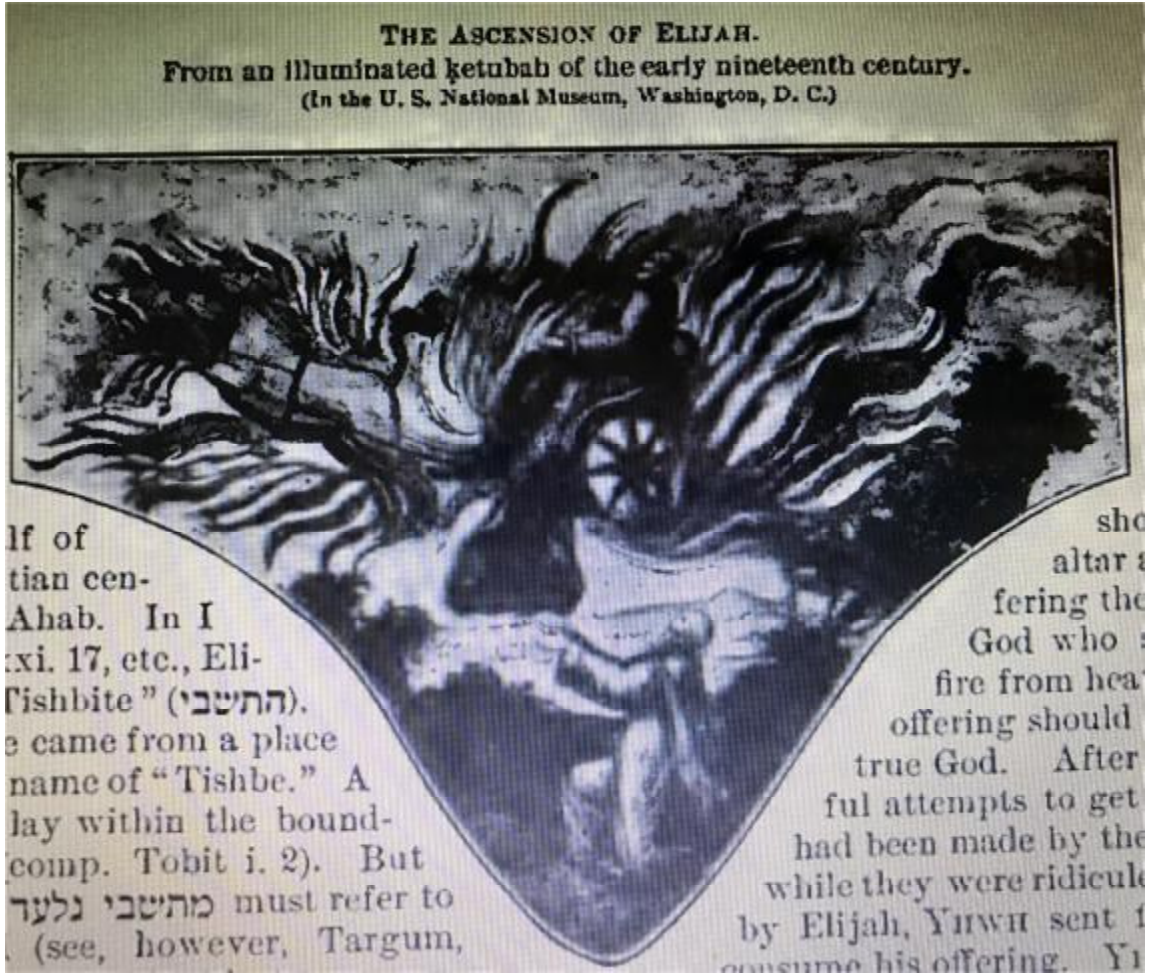
²⁶⁰ Bkz. M. Gr., "Elijah", *The Jewish Encyclopedia*, Ktav Publishing House, Amerika 2008, V. 128.

Ek 3. İlyâs'ın Sandalyesi Sünnet Töreninde Kullanılırken²⁶¹

©JewishEncyclopedia.com

²⁶¹ Bkz. Gr., "Elijah", *The Jewish Encyclopedia*, V. 129.

Ek 4. İlyâs'ın Ateşten At ile Göklere Yükselmesi²⁶²

²⁶² Bkz. G., "Elijah", *The Jewish Encyclopedia*, V. 121.

KAYNAKÇA

- Aberbach**, Moses (2007), “Elijah [In The Aggadah]”, *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, Thomson Gale, Amerika.
- Adam**, Baki (1997), “Yahudiliğin Hıristiyanlığa ve İslâm’a Bakışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XXXVII.
-,(2002), *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- İbnü’l-Arabî**, Muhyiddin, *Fusûsu’l-Hikem* (2008), çev. ve şerh. Ekrem Demirli, Kabcacı Yayınları, Ankara.
-,(2014), *Fütûhât-ı Mekkiyye*,çev: Ekrem Demirli, Litera Yayınları, İstanbul.
- Armstrong**, Karen (2008), *Tanrı’nın Tarihi*, çev. Oktay Özel-Hamide Koyukan-Kudret Emiroğlu, Ayraç Yayınları, Ankara.
- Aydemir**, Abdullah (1401), “İlyas (a.s) Hakkında Bir Araştırma”, *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, cilt: V, sayı: 2.
- Aydın**, Mahmut (2011), *Anahatlarıyla Dinler Tarihi Tarih, İnanç ve İbadet*, Ensar Yayınları, İstanbul.
- Beğavî**, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes’ûd (1995), *Tefsîru’l-Beğavî (Meâlimü’t-Tenzîl)*, nşr. Hâlid Abdurrahmân el-Akk-Mervan Sevâr, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut.
- Besalel**, Yusuf (2001),*Yahudilik Ansiklopedisi*, Gözlem Yayıncılık, İstanbul.
- Boratav**, Pertev Nâilî(1987),“Hızır”, *İA*, İstanbul.
- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (1981), *el-Câmiu’s-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Bulut**, Halil İbrahim (2005), “Mûcize”, *DİA*, İstanbul.
- Caspi**, Mishael M.-Sokol, Gerda Neu (2009), *The Legend of Elijah in Judaism, Christianity, Islam and Literature (A Study in Comparative Religion)*, The Edwin Mellen Press, New York.
- Cevâlikî**, Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed (1990), *el-Muarreb mine’l-Kelâmi’l-A‘cemiyyi ‘alâ Hurûfi’l-Mu‘cem*, Beyrut.
- Cheyne**, T. K.-Black, J. Sutherland (1903),*Encyclopedia Biblica a Dictionary of The Bible*, Macmillan Company, New York.
- Colenso**, John William (1863),*The Pentateuch and Book of Joshua Critically Examined*, Longman,London.
- Çelebi**, İlyas (1998), “Hızır”, *DİA*, İstanbul.

- Çığ**, Muazzez İlmiye (2014), *İbrahim Peygamber: Sumer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara Göre*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. Eş'as (1981), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Eliade**, Mircea (2003), *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi, Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına*, cilt: I, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- Fahreddîn er-Râzî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer (2004), *et-Tefsîru'l-Kebîr, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Beyrut.
- Fığlalı**, Ethem Ruhi (1981), "Mesih ve Mehdi İnanç Üzerine (Mezhepler Tarihi Açısından Bir Bakış)", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XXV.
- G.**, L. (2008), "Elijah", *The Jewish Encyclopedia*, Ktav Publishing House, Amerika.
- Glover**, Neil (2006), "Elijah versus the Narrative of Elijah: The Contest between the Prophet and the Word", *Journal for the Study of the Old Testament*.
- Gr. M.** (2008), "Elijah", *The Jewish Encyclopedia*, Ktav Publishing House, Amerika.
- Gutmann**, Joshua-Sperling, S. David (2007), "Elijah", *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, Thomson Gale, Amerika.
- Gündüz**, Şinasi-Ünal, Yavuz-Sarıkcıoğlu, Ekrem (1996), *Dinlerde Yükseliş Motifleri ve İslam'da Miraç*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Gürkan**, Salime Leyla (2008), *Yahudilik*, İsam Yayınları, İstanbul.
-,(2013), "Yahudilik", *DİA*, İstanbul.
- Hâkim en-Nisâbûrî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh (1997), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Dâru'l-Haremeyn, Kahire.
- Harman**, Ömer Faruk (1988), "Ahd-i Atîk", *DİA*, İstanbul.
-,(2000), "İlyâs", *DİA*, İstanbul.
-,(2013), "Yahudilik" (Kutsal Metinler ve Dinî Literatür), *DİA*, İstanbul.
- Hasanov**, Eldar (2014), "Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, cilt: III, sayı: 4.
- Hooke**, Samuel Henry (1993), *Ortadoğu Mitolojisi: Mezopotamya, Mısır, Filistin, Hitit, Musevi, Hıristiyan Mitosları*, çev. Alâeddin Şenel, İmge Kitabevi, Ankara.
- Horodezky**, Samuel Abba (2007), "Elijah [In Mysticism]", *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, Thomson Gale, Amerika.
- İbn Kesîr**, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail (1998), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Cîze.
- İbnü'l-Esîr**, Ebü'l-Hasen Muhammed (1965), *el-Kâmil fî't-Târîh*, Beyrut.

- Jeffery**, Arthur (1938), *The Foreign Vocabulary of The Qur'an*, Baroda.
- Kattân**, Mennâ Halîl (1993), *Mebâhis fî 'Ulûmi'l-Kur'an*, Beyrut.
- Köksal**, M. Asım (2003), *Peygamberler Tarihi*, Ankara.
- Kurtubî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed (2002), *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire.
- Kutluer**, İlhan, (2005), "Mistisizm", *DİA*, İstanbul.
- Lindbeck**, Kristen H. (2010), *Elijah and the Rabbis Story and Theology*, New York.
- Macdonald**, D. B. (1979), "Ba'l", *İA*, İstanbul.
- Mcc**, J. F. (1912), "Ahab", *The Jewish Encyclopedia*, Funk and Wagnalls, New York-London.
- Mevdûdî**, Ebu'l Al'â (1986), *Tefhimu'l-Kur'an: Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, çev. Komisyon, İstanbul.
- Mustafavî**, Hasan (2009), *et-Tahkîk fî Kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut.
- Nevevî**, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (trs.), *Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî, (el-Minhâc fî Şerhi Sahîhi Müslim b. Haccâc)*, Beyrut.
- Noy**, Dov (2007), "Elijah [In Jewish Folklore]", *Encyclopedia Judaica*, ed. Fred Skolnik, Thomson Gale, Amerika.
- Ocak**, Ahmet Yaşar (1998), "Hidrellez", *DİA*, İstanbul.
-,(2012), *İslam Türk İnançlarında Hızır yahut Hızır-İlyas Kültü*, Kabcacı, İstanbul.
- Örs**, Hayrullah (2013), *Musa ve Yahudilik*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Öztürk**, Mustafa (2010), *Kıssaların Dili*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
-,(2014), *Kur'an-ı Kerim Meali: Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara.
-,(2015), *Kur'an Dili ve Retoriği*, Ankara Okulu, Ankara.
- Râğîb el-İsfahânî**, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed (2005), *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'an*, Dârü'l-Marife, Beyrut.
- Rodkinson**, Michael L. (1918), *New Edition of the Babylonian Talmud*, Boston.
- Sa'lebî**, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed (2004), *el-Keşf ve'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Sarıkcıoğlu**, Ekrem (2011), *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta.

- Segal**, Samuel M. (1935), *Elijah A Study in Jewish Folklore*, Behrman's Jewish Book House, New York.
- Sel. M.** (1905), "Phinehas", *The Jewish Encyclopedia*, Funk and Wagnalls, New York-London.
- Seters**, John Van (2005), "Elijah", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones, Thomson Gale, Amerika.
- Shaver**, Brenda J. (2001), *The Prophet Elijah in the Literature of the Second Temple Period: The Growth of a Tradition*, A Dissertation Submitted to The Faculty of the Divinity School in Candidacy for the Degree of Doctor of Philosophy, Chicago.
- Sinanoglu**, Mustafa(2007), "Nübüvvet", *DİA*, İstanbul.
- Suyûtî**, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân (1983), *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Tefsîri'l-Me'sûr*, Dârü'l-Fikr, Beyrut.
- Taberî**, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (trs.), *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Beyrut.
-,(1991), *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi*, çev. Zâkir Kadirî Ugan-Ahmet Temir, Meb Yayınları, İstanbul.
-,(2005), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, Beyrut.
- Tirmizî**, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (1981), *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- Toprak**, Mehmet Sait (2012), *Talmud ve Hadîs*, İstanbul.
- Wensinck**, A. J. (1993), "İlyâs", *İA*, İstanbul.
- Wiener**, Aharon (1978), *The Prophet Elijah in the Development of Judaism: A Depth-Psychological Study*, Routledge, London.
- Yavuz**, Yusuf Şevki (2007), "Nübüvvet", *DİA*, İstanbul.
- Yazır**, Elmalılı Muhammed Hamdi (2001), *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul.
- Yıldız**, Aynur (2014), *Yahudi ve İslâm Kutsal Literatüründe Hz. Ya'kûb ve Seçilmişlik Kavramı: Karşılaştırmalı Bir Çalışma*, (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Sacide ÜNSAL ÖLMEZ
Doğum Yeri ve Tarihi : Kargı- 20.08.1988
Medenî Durumu : Evli
Adres : Alparslan Türkeş Bulvarı Mithatpaşa Mah. Yükseller
Metropark sit.71/ D Blok Kat. 5 Daire. 9. Seyhan/ADANA
E-posta : sacide01@hotmail.com
Telefon :

EĞİTİM DURUMU

Lisans : 2009-2012, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Adana.
Ortaöğrenim : 2003-2005, Ramazan Atıl Lisesi, Adana.
İlköğrenim : 1996-2003, 29 Ekim-Mustafa Kemal Atatürk İlköğretim Okulu, Adana.

İŞ DENEYİMİ

2011-2012 : Tozkoparan CamiKur'an Kursu Öğreticiliği/Tarsus.
2012-2017 : Şükrü Baba CamiKur'an Kursu Öğreticiliği/Çukurova.
YABANCI DİL : İngilizce.
BİLGİSAYAR :Word.